

Eivind Olmhus

Salget av Odda Smelteverk i 1937

Masteroppgave i Historie

Veileder: Pål Thonstad Sandvik

Mai 2019

Eivind Olmhus

Salget av Odda Smelteverk i 1937

Masteroppgave i Historie
Veileder: Pål Thonstad Sandvik
Mai 2019

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Forord:

Det å skulle skrive en masteroppgave kan best beskrives som en bipolar tilværelse, der du veksler mellom å bestige toppene og synke ned i bunnen av motivasjonens dal. Etter å ha levert bacheloroppgaven for over to år siden om Storbrufoss Træsliberi, gikk jeg innom Pål's kontor og spurte om han hadde noen ideer for masteroppgaven. For to år siden viste jeg nesten ingenting om Odda Smelteverk, og hadde heller aldri hørt om British Oxygen Company. Nå, i april og mai 2019, er det derimot det eneste samtaleemnet jeg har hatt i møte med andre mennesker.

Etter arbeidet med denne oppgaven er det mange som fortjener en takk. Først og fremst må jeg takke veilederen min Pål Thonstad Sandvik som alltid har gitt gode og motiverende tilbakemeldinger og som på underlig vis har fått meg til å interessere meg for økonomisk historie. Videre vil jeg takke forskningsprosjektet Fate of Nations ved NTNU, som har arrangert flere seminar, der jeg blant annet har fått god tilbakemelding på et kapittelutkast. I denne gruppen må det rettes en ekstra takk til Espen Storli og Andreas Dugstad Sanders, som delte av sin kunnskap om arkivene for henholdsvis Meraker og Arbeids- og Industridepartementet. Det har spart meg for mye leting i arkivbokser jeg mest sannsynlig ikke hadde hatt bruk for. En stor takk må også rettes til Siri Jordal ved Kraftmuseet i Tyssedal og Odda, og Kjersti Lønningen i E-CO Energi AS, som begge hjalp meg med, og lot meg lete fritt i bedriftsarkivene til Odda Smelteverk og Hafslund. Jeg har aldri følt meg mer som en historiker enn da jeg, etter stengetid og helt alene, fikk lov til å rote rundt i arkivet på det gamle administrasjonsbygget i Tyssedal.

Ellers må jeg takk mine medstudenter på lesesalen som har holdt meg med godt selskap og for å ha bakt kake på fredager. Una skal ha en ekstra takk for å ha lest korrektur og for å holde ut med i den stressende innspurten. Jeg må også takke mine foreldre, for å ha lest korrektur og generelt vært støttende i min stadig lengre studietid, mine to søsken og gode venn Magnus for å ha gitt tilbakemeldinger på oppgaven, og Einar for å hjelpe med oversettelse av kildemateriale.

Eivind Olmhus

Trondheim, mai 2019.

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1: Innledning og fremgangsmåte	1
1.1 Innledning	1
1.2 Historiografisk diskusjon og bakgrunns litteratur	2
1.3 Primærkilder og Fremgangsmåte	6
1.4 Oppgavens struktur og avgrensning	8
Kapittel 2: Odda Smelteverk og den norske karbidindustrien fram til 1937	11
2.1 Mellomkrigstidens økonomiske endring:	11
2.2 Norsk økonomi i mellomkrigstiden	13
2.3 Norsk politikk og regulering av naturressursene	15
2.4 Norge og Storbritannia	16
2.5 Karbidindustriens framvekst	17
2.6 Norsk karbidindustri	18
2.7 Odda Smelteverk:	21
2.8 The British Oxygen Company	25
Kapittel 3: HMO-samarbeidet og et internasjonalt karbidkartell i splid	29
3.1 Kartellets begynnelse	29
3.2 HMOs posisjon i kartellet	31
3.3 Usikkert samarbeid	32
3.4 To grupperinger med splittede interesser	33
3.5 Konkurrenter utenfor kartellet	34
3.6 Norsk konkurranse	35
3.7 Uenigheter om prispolitikken	36
3.8 Frafall fra kartellet	37
3.9 Dalmatienne trekker seg fra kartellet	39
3.10 Kanadiske produsenter vil inn på det europeiske markedet	40
3.11 Stå alene?	42
3.12 Konklusjon	43
Kapittel 4: Det britiske karbidspørsmålet	45
4.1 Opprustning og et statlig ønske om å ha en selvforsynt industri	45
4.2 BOC vil bygge ut i Skottland	46
4.3 Ryktene kommer til Norge	47
4.4 HMO går i dialog	48

4.5 Politisk motstand i Storbritannia.....	49
4.7 Reaksjoner fra det internasjonale karbidkartellet.....	50
4.8 Høy diskuterer prispolitikken.....	51
4.9 HMO-gruppens strategi.....	52
4.10 The Caledonian Power Bill avslått på ny.....	54
4.11 Et siste forsøk i 1938.....	55
4.12 En britisk karbidindustri, på tross av oppkjøpet?.....	55
4.13 Iver Høys posisjon i saken.....	57
4.14 Konklusjon.....	59
Kapittel 5: BOC kjøper Odda Smelteverk.....	63
5.1 Første vurdering i 1934.....	63
5.2 BOC melder ny interesse i 1937.....	64
5.3 Forslag for transaksjonen.....	64
5.4 British Oxygen Company søker om konsesjon.....	66
5.5 Hafslund som den aktive part.....	66
5.6 Politisk behandling av konsesjonssøknaden.....	68
5.7 Odda Smelteverk vil komme britene i forkjøpet.....	69
5.8 Konsesjonssøknad godkjent.....	70
5.9 BOCs motivasjon for oppkjøpet.....	71
5.10 HMOs motivasjon for salget.....	72
5.11 Endringer for Odda.....	73
5.12 En tendens i samtiden.....	74
5.13 Odda Smelteverk trekker seg også fra kartellet.....	74
5.15 Konklusjon.....	76
Kapittel 6: Avslutning.....	79
6.1 Konklusjon.....	79
6.3 Forslag til videre forskning.....	84
Kilder og litteratur:.....	I
Primærkilder:.....	I
Offisiell Statistikk.....	II
Litteratur:.....	III
Digitale kilder:.....	V

Kapittel 1: Innledning og fremgangsmåte

1.1 Innledning

Mellomkrigstiden førte med seg flere store endringer for norsk industri. På grunn av konjunktursvingningene fikk mange selskap og privatpersoner problemer med å betale ned lån, og flere bedrifter gikk konkurs. Det norske hjemmemarkedet hadde alltid vært lite, og derfor vært avhengig av det internasjonale markedet. En politisk spredning av proteksjonisme førte til importforbud og høye tollmurer i store deler av verden, som gjorde det vanskeligere for den norske eksportnæringen å få solgt varene sine. Odda Smelteverk ble utbygd av britiske Sun Gas Co og satt i drift 1908 for å produsere kalsiumkarbid og cyanamid. Karbiden ble solgt videre for produksjon av sveisegassen acetylen eller videreforedlet til cyanamid i Odda, brukt som kunstgjødsel.

Den første økonomiske krisen i 1920/21 førte til at de britiske eierne av Odda Smelteverk gikk konkurs og produksjonen ved fabrikkene stoppet opp i 1922. Driften kom i gang igjen 3 år senere med norske eiere, hvor blant annet Hafslund og Meraker sto som de største aksjonærene. Hafslund og Meraker samarbeidet tett og tok Odda med i det norske handelssamarbeidet kjent under navnet HMO-gruppen. Gjennom dette samarbeidet ble Odda også en del av det nyetablerte internasjonale karbidkartellet, som arbeidet for å stabilisere det europeiske markedet.

Det amerikanske børskraket i 1929 utløste en ny økonomisk krise internasjonalt, men denne gangen kom Odda seg gjennom på bekostning av en redusert produksjon og økt arbeidsledighet. Ved utgangen av 1934 var produksjonen tilbake til før krisen og man begynte å investere i nytt utstyr for å utvide og effektivisere produksjonen. I 1935 planla imidlertid The British Oxygen Company, som var Odda Smelteverks største kunde, å starte produksjonen av egen karbid. Karbidproduksjonen i Storbritannia ble etterhvert et politisk spørsmål, da britiske politikere ønsket å være selvforsynte på karbid i tilfelle en ny storkrig. Dette kunne bety slutten for de norske produsentene, som årlig solgte 90% av karbideksporten til det britiske markedet. I 1937 ble imidlertid Odda Smelteverk solgt til The British Oxygen Company, kun to år etter at trusselen om en britisk karbidindustri oppsto.

Norsk lovgivning var fra 1906 restriktiv overfor utenlandske oppkjøp i norsk industri og av norske naturressurser. Dette året var så mye som 77% av vannkraftverk, over 3000 hestekrefter, eid av utenlandske investorer. Konesjonslovene ble derfor utarbeidet for å holde

kontroll over hvem som fikk kjøpe og eie naturressursene og leie vannkraft. Det ble satt en rekke betingelser for å forhindre at utenlandsk storkapital kjøpte opp norske verdier og tok verdiene ut fra Norge og storsamfunnet. Etter krisen i 1920/21 forsvant mye av den norske kapitalen, og det ble derfor et behov for utenlandsk kapital for å drive og bygge ut den norske industrien videre. Dette gjorde at konsesjonslovene ble brukt mer pragmatisk og hvert tilfelle ble behandlet individuelt. Smelteverket i Odda var imidlertid bedre økonomisk stilt i 1937 enn i 1922. Allikevel tillot den norske stat at et utenlandsk storselskap kjøpte opp den største norske fabrikken av sitt slag.

Denne oppgaven er en empirisk undersøkelse av årsakene til at Odda Smelteverk ble solgt til The British Oxygen Company i 1937. Til tross for at Odda var medlem av et sterkt norsk handelssamarbeid, sammen med Hafslund og Meraker, og at økonomien bedret seg i 1934, valgte de norske aksjonærene å selge en av de største elektrokjemiske fabrikkene i landet.

Hovedproblemstillingen er: Hvorfor ble Odda Smelteverk solgt til en utenlandsk investor i 1937? For å få svar på dette er det flere spørsmål som må besvares. Hvorfor solgte Oddas aksjonærer? Hvordan forholdt Meraker og Hafslund, som begge var en del av HMO-gruppen, seg til salget? Hafslund, Meraker og Odda var også medlem av et internasjonalt karbidkartell. Hvilke eventuelle reaksjoner kom fra de andre medlemmene i resten av det europeiske samarbeidet? Odda var tross alt en av de største fabrikkene i Europa. Produsentene i den norske industrien var svært bekymret for at det skulle etableres en britisk karbidindustri i Storbritannia. Hvilket omfang ville en slik industri i Storbritannia eventuelt ha fått? Og til slutt; hvorfor lot den norske staten dette salget gå igjennom, og hvilke betingelser ble satt for at BOC skulle få konsesjonen innvilget?

1.2 Historiografisk diskusjon og bakgrunns litteratur

Historien til Odda smelteverk er best representert i Anders Rokne sin bok *Odda Smelteverk A/S i femti år 1924-1974*. Rokne jobbet selv ved smelteverket og skrev boka på oppdrag fra Odda Smelteverk til selskapets 50 årsjubileum. Den har derfor en tydelig vinkling, men fremstår som detaljert og godt skrevet. Rokne nevner i forordet at han har benyttet både tidligere manuskript og selskapets arkiver. Det er derimot ikke ført kildereferanser. Rokne sin bok er den desidert viktigste boka for å danne et bakgrunnsbilde for Odda Smelteverk og er hyppig brukt i annen litteratur om fabrikken. Om salget av Odda Smelteverk forteller ikke boka så mye, annet enn at det var en åpenbar fordel for selskapet, som fikk en kapitalsterk eier

som sikret videre produksjon og arbeid.¹ Men Rokne mente blant annet at grunnen til at BOC ville bygge en egen karbidindustri var på grunn av det høye prisnivået det internasjonale karbidkartellet førte fra 1932.²

Boka er også hyppig brukt i boka *Smeltingen* av Andersen og Haug fra 1989 som er en samling av tidligere manuskript og intervju med mange av de tidligere arbeiderne ved fabrikkene.³ Denne boka tar for seg 80 år av smelteverkets historie, men historien fram til 1974 ser ut til å plagiere mye av boka til Rokne. *Smeltingen* tilfører derfor lite til til perioda som oppgaven tar for seg, og det er hovedsakelig Rokne som blir brukt i fremstillingen av Smelteverket fra 1928 til 1939.

Forholdet mellom Smelteverket og kraftstasjonen Tyssefaldene har vært tett helt siden starten i 1908. Smelteverket måtte ha strøm for å opprettholde produksjonen, og Tyssefaldene trengte Odda, som var den absolutt største og viktigste kunden. Boka *Tyssefaldene - krafttak i 100 år, 1906-2006* er derfor viktig for å få klarlagt dette forholdet.⁴ Boka er ei typisk jubileumsbok som er skrevet på oppdrag av bedriften og forteller om mange av de store utviklingstrekkene og viktige avgjørelser som ble tatt. Om Smelteverket ser imidlertid også denne boka ut til å hvile tungt på Rokne, men kommer med noe ny informasjon om blant annet forhandlingene om refinansieringen i 1924. Om BOCs oppkjøp av Smelteverket i Odda forteller den dessverre lite om.

Meraker og Hafslund var begge aksjonærer i Odda Smelteverk fra 1924, og hadde et tett salgssamarbeid fram til 1939. Om smelteverket i Meraker er det utgitt to bøker, det den første også er en bedriftshistorie utgitt til selskapets 50-års jubileum. *A/S Meraker smelteverk* er skrevet av Alfred Høy, Iver Høys nevø, og er en kort kronologisk fremstilling av selskapets utvikling fram til 1950.⁵ Den sier imidlertid ingenting om BOCs oppkjøp av Odda Smelteverk. Åsmund Forfangs verk *Hundre år med et smelteverk* er også en jubileumsbok, der mye av fokuset er på sosial- og arbeiderhistorie.⁶ Den sier også en del om driften i Meraker, men salget av Odda Smelteverk er ikke nevnt i det hele tatt.

---

¹ Rokne, Anders. *Odda Smelteverk A/S i femti år: 1924-1974*. Utgitt av Odda Smelteverk A/S. J. W. Eides boktrykkeri A/S - Bergen, 1974. s. 42

² Rokne, 1974. s. 40

³ Andersen og Haug, *Smeltingen: - en industrisaga: Odda Smelteverk gjennom 80 år*. NORD 4 bokforlag og Smelteverket, Odda 1989. Innledningen

⁴ Gravdal, Jan, og Vidar Våde. *Tyssefaldene: Krafttak I 100 år: 1906-2006*. AS Tyssefaldene Nord 4 Bokverksted, Tyssedal 2006.

⁵ Høy, Alfred S.. *A/S Meraker Smelteverk : 1900-1950*. Trondheim, 1950.

⁶ Forfang, Åsmund. *Hundre år med et smelteverk - En beretning om livet i Kopperå*. Kopperåstiftelsen. Grytting AS, Orkanger, 2000.

Hafslunds historie er også fremstilt i to bøker; Carl Justs *Aktieselskabet Hafslund: 1989-1948* fokuserer på Hafslund som kraftprodusent, men har to kapitler om karbidproduksjonen.⁷ Samarbeidet med Meraker og Odda er nevnt noen steder, men salget av Odda Smelteverk nevnes kun med en setning. Atle Næss' bok *Fossekraft og lange linjer: Hafslund ASA 1989-1998: en fortelling om kraft, mennesker og kapital gjennom hundre år* skriver om Hafslund historie; først og fremst som kraftselskap, men også om smelteverket.⁸ Han skriver kort om Hafslund og de private aksjonærenes syn på salget, men ingenting om hvorfor Odda Smelteverk blir solgt.

Knut Sogners bok

I motsetning til de norske selskapene har ikke The British Oxygen Company (BOC) noen selvutgitt bedriftshistorie, og det er lite litteratur som ellers never selskapet. Men i 2015 ga historikerne Ralf Banken og Raymond G. Stokes ut boka *Building on air: The International Industrial Gases Industry: 1886-2006*.⁹ Boka presenterer oppstarten av den internasjonale gassindustrien godt og svært detaljrikt. British Oxygen Company regnes som den første til å sette oksygenproduksjon i industriell skala og er derfor en av de sentrale aktørene i boka. Oppkjøpet av Odda Smelteverk i 1937 er nevnt, i tillegg er planene BOC hadde for en karbidindustri gitt en del plass. Boka er derfor av overordentlig viktighet for å kunne fremstille BOC i oppgaven.

Andreas Nybø sin masteroppgave fra 2008, *Sammensmeltingen, Meraker, Hafslund og Odda i karbid og ferrolegeringsindustrien 1918-1928* undersøker hvordan eierne av Meraker Brug og Meraker elektriske kraft- og smelteverk klarte seg gjennom de dårlige tidene på 1920-tallet.¹⁰ Den er av den nyeste forskningen som er skrevet om norsk karbidindustri og HMO-gruppen. Nybø har gjort et nybrottsarbeid i å fremstille karbidindustrien for perioden fram til 1928, og gir god innsikt i alliansebyggingen og den europeiske kartellvirksomheten som etter hvert utviklet seg. Nybø sin masteroppgave er svært viktig for oppgaven fordi den er ett av få litterære verk som fokuserer på karbidindustrien og HMO-gruppen.

Arnold Langs *Historie Du Carburé De Calcium Et Des Ententes Internationales* fra 1949 gir et detaljert bilde av den internasjonale karbidindustriens utvikling fra 1924 til 1938.¹¹

---

⁷ Just, Carl. *Aktieselskabet Hafslund: 1898-1948*. Fabritius & Sønner Trykkeri, Oslo 1948.

⁸ Næss, Atle. *Fossekraft Og Lange Linjer : Hafslund ASA 1898-1998 : En Fortelling Om Kraft, Mennesker Og Kapital Gjennom Hundre år*. Gyldendal Forlag, Oslo, 1998.

⁹ Stokes and Banken. *Building on air: The international industrial gases industry, 1886-2006*. Cambridge University Press, 2015.

¹⁰ Nybø, Andreas. *Sammensmeltingen - Meraker, Hafslund og Odda i karbid- og ferrolegeringsindustrien 1918-1928*. NTNU. Trondheim, våren 2008.

¹¹ Lang, Arnold. *Historie du carburé de calcium - et des ententes internationales reglant la*

Lang var selv ansatt som sekretær i det internasjonale karbidkartellet, der Odda Smelteverk og HMO-gruppen var viktige aktører. Boka bærer derfor preg av at forfatteren har hatt en tett tilknytning til kartellet, men den er en svært god kilde til statistikk og utvikling. Den er skrevet i krønikestil og viser salgstall og hendelser år for år. Lang fører blant annet oversikt over karbidkonsumet i verden, og fremstiller karbidindustrien som helhet da han også skriver om de produsentene som sto utenfor kartellet. Oppkjøpet i Odda blir i liten grad nevnt, men det britiske karbidspørsmålet får en del oppmerksomhet.

Foruten Nybø sin masteroppgave og Lang sin bok er karbidindustrien kun nevnt stykkevis i forskjellige bøker om den elektrokjemiske industrien. Et eksempel er *Den elektrokjemiske industri i Norge og dens fremtidsutsikter* fra 1930, skrevet av Axel Aubert om blant annet starten av den norske karbidindustrien.¹² Det internasjonale karbidkartellet er heller ikke nevnt i noen særlig grad i annen litteratur. Det finnes en del bøker om karteller som fenomen, men her blir gjerne karteller for andre industrier brukt som eksempler. Eksempler på dette er Clemens Wurms *International industrial cartels, the state and the politics: Great Britain between the wars. - Historical studies in international corporate business*¹³ og Peter Z. Grossmans *How Cartels Endure and How They Fail : Studies of Industrial Collusion*.¹⁴

Den norske behandlingen av utenlandske investorer i mellomkrigstiden har etterhvert fått en del oppmerksomhet i forskningen. Andreas R. Dugstad Sanders, har skrevet om utenlandske investeringer og bruken av de norske konsesjonslovene mellom 1916 og 1928. *Chasing Waterfalls - Foreign direct investments and Norwegian watercourse concession policy 1916-1926*. Han har blant annet dokumentert hvordan praktisering av konsesjonslovene endret seg etter 1920/21, der hver enkelt sak ble vurdert individuelt. Historikerne Espen Storli¹⁵, Pål Thonstad Sandvik¹⁶ og Fritz Hodne¹⁷ har også dokumentert økningen av utenlandsk storkapital på 1920 og 30-tallet.

---

production et la vente de ce produit. Bureau Rhodania Lang, Genève, 1949.

¹² Aubert, Axel (under medvirkning av Dr. Bjørn Holmesland og byråchef A. Skøien): *Den elektrokjemiske industri i Norge og dens fremtidsutsikter*. Oslo, 1930.

¹³ Wurm, Clemens A. *International industrial cartels, the state and the politics: Great Britain between the wars. - Historical studies in international corporate business*. edited by Teichova, Levy-leboyer and Nussbaum. Cambridge university press, Cambridge 1989.

¹⁴ Grossman, Peter Z. *How Cartels Endure and How They Fail : Studies of Industrial Collusion*. Cheltenham: Elgar, 2004.

¹⁵ Storli, Espen. *Out of Norway Falls Aluminium : The Norwegian Aluminium Industry in the International Economy, 1908-1940*. NTNU, Trondheim 2010:117 (2010):355

¹⁶ Sandvik, Pål Thonstad. *Multinationals, subsidiaries and national business systems : the nickel industry and Falconbridge nikkilverk*. Pickering & Chatto, London, 2012.

¹⁷ Hodne, Fritz. *Norges økonomiske historie 1815-1970*. Cappelen forlag, Oslo, 1981.

På grunn av lite litteratur på en del områder hviler oppgaven, periodevis, tungt på Roknes verk om Odda Smelteverk, Stokes and Bankens fremstilling av British Oxygen Company og Langs verk om det internasjonale karbidkartellet.

1.3 Primærkilder og Fremgangsmåte

I arbeidet med oppgaven har jeg i alt vært innom fire arkiv. Bedriftsarkivene til Odda Smelteverk, Hafslund og Meraker Brug, samt Arbeidsdepartementet- og Norges Vassdrags og Energidirektorat (NVE) arkiv ved Statsarkivet i Oslo. Av disse er det Odda Smelteverks og Hafslunds arkiver som har vært viktigst og gitt mest informasjon. Da arbeidet med oppgaven startet var jeg innstilt på å reise til Storbritannia for å undersøke BOCs bedriftsarkiv. Dette viste seg å bli vanskeligere enn først tenkt, og dette arkivbesøket ble derfor lagt på is. Da BOC ikke viste seg å svare på hverken epost eller telefon tok jeg kontakt med tyske Linde Corporate som kjøpte opp BOC i 2006. Linde har en egen “corporate heritage” avdeling som kunne fortelle meg at heller ikke de hadde fått kontakt med BOC om arkivene, selv om de er ett og samme firma. Ifølge Linde skal BOC ha et “arkiv” i Dunsfold (England) og et i Wales administrert av et “storage company”. På bakgrunn av at heller ikke Linde har fått ordnet tilgang til disse arkivene, ble det derfor besluttet å skifte fokus og heller se nærmere på Meraker og Hafslund som begge samarbeidet med Odda. Det siste halvåret ble jeg imidlertid oppmerksom på at historikerne Stokes & Banken digitaliserte deler av BOCs arkiv i arbeidet med boken *Building on air*:¹⁸

Arkivet for Odda Smelteverk AS befinner seg ved Kraftmuseet i Odda og Tyssedal. Høsten 2018 byttet museet navn fra Norsk Vasskraft og Industristadmuseum til Kraftmuseet. Av materialet er det hovedsakelig korrespondanse og styreprotokoller som er brukt. Spesielt viktig har korrespondansen fra Iver Høy vært, da han var direktør for karbidfabrikkene hos Meraker, Hafslund og Odda. I tillegg var han internasjonal representant for det norske karbidsamarbeidet, visepresident i det internasjonale karbidkartellet, og oppdaterte ledelsen i HMO-gruppen om situasjonen i Storbritannia og Europa forøvrig. Han reiste også mye i møter med BOC og andre kunder, og var 2. president i det internasjonale karbidsyndikatet. Høy hadde derfor en nøkkelrolle i det norske karbidsamarbeidet.

Hafslund sitt bedriftsarkiv administreres i dag av E-CO Energi AS og befinner seg på Hafslund Kraftstasjon i Sarpsborg. Dette arkivet er i stor grad likt som i Odda, og

---

¹⁸ Stokes and Banken. 2016. s. 454

kildematerialet som er brukt er også her hovedsakelig korrespondanse og styreprotokoller. Arkivet for Meraker Brug befinner seg på Statsarkivet i Trondheim, men er enda ikke katalogisert ordentlig, noe som førte til en del ekstra leting.¹⁹ På grunn av tidspress har arkivet til Meraker blitt sett ganske kjapt på. Det er i hovedsak blitt brukt en boks markert BOC/Odda. En del av materialet har gått igjen i de tre bedriftsarkivene, da det ofte har vært rundskriv til de tre styrene i HMO-gruppen. Men det har også dukket opp ny informasjon hos Hafslund og Meraker som har gitt svar på, eller bygget oppunder spørsmål fra de andre arkivene. Det har også vært viktig å se på hvordan ledelsen i Hafslund har forholdt seg til salget av Odda. Som Nybø skrev, er eierskapet i Meraker litt mer uoversiktlig, da det i 1929 ble kjøpt opp av et datterselskap av amerikanske Union Carbide.²⁰

I Riksarkivet ble det hovedsakelig søkt i arkivene til Arbeidsdepartementet (katalogisert under Industridepartementet) og i arkivene etter NVEs hovedstyre (Norges vassdrags- og energidirektorat). Det viktigste dokumentet ble imidlertid funnet i Trustkontrollkontoret (Nå Konkurransetilsynet) sine arkiv. Rådssak nr.1375 er en elleve siders oppsummering fra Arbeidsdepartementet om behandlingen av BOCs konsesjonssøknad. Det har i ettertiden vist seg at dette er den samme teksten som er publisert i stortingsforhandlingen fra 1938. Arbeidsdepartementets arkiv hadde ingen dokumenter om behandlingen av konsesjonen, men både konsesjonspapirene for BOCs ervervelse av Odda Smelteverk AS og Tyssefaldene AS ble funnet her. I arkivet for etter NVEs hovedstyre fant jeg ingenting som var tilknyttet denne overdragelsen. Det viktigste dokumentet for å dekke den politiske behandlingen i Norge er derfor utvilsomt er rådssak 1375 i Trustkontrollkontorets arkiv.

For å undersøke det politiske synet i Storbritannia, og behandlingen av det britiske karbidspørsmålet, har jeg gjennomgått diskusjonene i det britiske Underhuset, kalt Hansard. En Hansard er den offisielle rapporten fra alle parlamentariske diskusjoner ved stortinget i Storbritannia og finnes digitalt på det britiske stortingets hjemmesider.²¹ Behandlingen av BOCs søknad om å opprette en karbidfabrikk i Skottland fikk navnet The Caledonian Power Bill og ble tatt opp til votering tre ganger. For første gang 18. mars 1936, andre gang 10. mars 1937 og for siste gang 6. april 1938. Diskusjonene er lange, men en viktig kilde til både å forstå hvorfor BOC ville starte produksjonen i Skottland og ikke minst argumentene for og imot en slik industri.

---

¹⁹ Med lister, via Espen Storli, over innlevert materialet til statsarkivet og velvillighet hos arkivarene på Dora til å lete ble den rette boksen funnet.

²⁰ Nybø, 2008. s. 76

²¹ Det britiske parlamentet. *Hansard* <https://hansard.parliament.uk/> besøkt 25.04.2019

1.4 Oppgavens struktur og avgrensning

I kapittel 2 skal jeg gå gjennom de største økonomiske og politiske endringene i mellomkrigstiden, for å sette salget av Odda Smelteverk inn i en kontekst. I tillegg skal historien til Odda Smelteverk og BOC fram til 1937 fremstilles, slik at du som leser best kan forstå hvorfor beslutningen om å selge ble gjort akkurat i 1937. Kapittelet er tematisk inndelt og tar for seg mellomkrigstidens økonomiske og politiske endringer både i Norge og Europa, samt forholdet mellom Storbritannia og Norge.

Kapittel tre er det første av totalt tre analysekapitler, og skal undersøke utviklingen i det internasjonale karbidkartellet fra etableringen i 1924 til det gikk i oppløsning ved utbruddet av andre verdenskrig. En økning av medlemsmassen førte til en interessekonflikt som tilspisset seg da det amerikanske børskraket i 1929 påvirket den internasjonale økonomien. Dette førte til at flere medlemmer trakk seg fra kartellet og valgte å stå alene, og det har vist seg at HMO-gruppen vurderte å gjøre det samme. Kapittel fire skal undersøke det britiske karbidspørsmålet som oppsto på bakgrunn av erfaringene britiske politikere fikk under første verdenskrig. BOC søkte om konsesjon for å bygge ut et vannkraftverk og starte egen produksjon av karbid. Kapittelet vil fokusere på de politiske vurderingene i Storbritannia og bekymringene i HMO-ledelsen for at planene om en britisk karbidindustri ble godkjent. Kapittel fem skal se på behandlingen av konsesjonssøknaden i Norge, motivasjonen til de forskjellige aktørene og virkningene salget hadde. Til slutt vil jeg gjennomgå hele oppgaven og komme med en konklusjon som svarer på problemstillingene.

De tematiske områdene som analyseres, innbefatter både norsk og internasjonal karbidindustri, norsk og britisk politikk, samt europeisk kartellvirksomhet. Da Odda Smelteverk ble bygd i 1906-08 ble også kraftstasjonen Tyssefaldene opprettet for at fabrikkene i Odda skulle få nok krafttilførsel. De to selskapene har i all tid vært avhengig av hverandre for å kunne produsere både kraft og karbid. Selv om interaksjonen alltid har vært veldig tette, og BOC også kjøpte en stor andel aksjer i Tyssefaldene AS, er det ikke gitt rom til å se på dette selskapet i oppgaven på grunn av tidsbegrensningene. Odda Smelteverk produserte i all hovedsak to produkter; karbid og cyanamid, som var en videreforedling av karbiden. Jeg vil imidlertid fokusere på salget av karbid, fordi BOC selv brukte karbid i sin produksjon og dette var hovedgrunnlaget for salget. Hovedfokuset for oppgaven er fra 1934 til og med 1939. Men det blir trukket linjer både bak til opprettelsen av karbidkartellet i 1924 og frem til utbruddet av andre verdenskrig i 1939 da kartellet også ble oppløst.

Bakgrunnskapittelet vil gå så langt tilbake som opprettelsen av British Oxygen Company i 1886.

Kapittel 2: Odda Smelteverk og den norske karbidindustrien fram til 1937

Mellomkrigstiden var samlet sett en langt mer ustabil periode, både politisk, økonomisk og sosialt sett, enn både før og etter de to verdenskrigene.²² Dette utsagnet kan også brukes om Odda Smelteverks utvikling gjennom 1920 og 1930-tallet. Stadige konjunktursvingninger førte til at de britiske investorene slo karbid- og cyanamidfabrikken konkurs i 1922, og førte til at hundretalls av arbeidere ble arbeidsledige. Det internasjonale markedet fikk økt konkurranse og det ble opprettet både et norsk karbidsamarbeid og et internasjonalt karbidkartell i 1924. Odda ble kjøpt opp av Meraker og Hafslund og refinansiert inn i den norske HMO-gruppen. Til tross for to nye økonomiske kriser og en stadig økende markedskonkurranse klarte Odda Smelteverk seg økonomisk frem til salget i 1937.

For å bedre forstå hvorfor oppkjøpet av Odda Smelteverk skjedde, vil dette kapittelet gi en kort fremstilling av den økonomiske og politiske utviklinga i tiden før oppkjøpet. Endringene i Europa og Norge vil først bli gjennomgått, før forholdet mellom Norge og Storbritannia presenteres kort. Dette er fordi hovedaktørene i oppgaven, Odda Smelteverk og The British Oxygen Company, i stor grad ble påvirket av den britisk-norske handelspolitikken. Videre vil karbidindustriens presenteres, både internasjonalt og utviklingen i Norge. Til slutt skal hvert av selskapenes historie kort gjennomgås for at du som leser bedre kan forstå hvor de to bedriftene befant seg i det forhandlingene om oppkjøpet startet i 1937.

2.1 Mellomkrigstidens økonomiske endring:

Utbruddet av første verdenskrig ble et vannskille der den liberale verdensøkonomien ble erstattet av en gjennomgående proteksjonisme som førte til stadig mindre samhandling på det internasjonale markedet.²³ Mange europeiske land videreførte handelsrestriksjonene som ble innført, også etter at krigen tok slutt, for å beskytte eget næringsliv fra utenlandsk konkurranse. Mangel på mat, råmaterialer og valuta ble et stort problem i store deler av Europa. Selv om det ble inngått avtaler om å fjerne importforbud blant de europeiske landene

---

²² Stugu, Ola Svein. *Norsk historie etter 1905 - Veggen mot velstandslandet. Det norske samlaget*, Oslo, 2012. s 61

²³ Findlay and O'Rourke. *Power and plenty - Trade, war, and the world economy in the second millennium*. Princeton University Press, New Jersey, 2007. s 471

både i Brussel 1920 og i Portorož 1921, fortsatte mange med beskyttelse av eget næringsliv, fordi situasjonen var så alvorlig.²⁴

Første verdenskrig stimulerte til en økning i produksjon og utvikling av teknologi i og utenfor Europa. Europeiske produsenter la om og spesialtilpasset fabrikkene sine, slik at de kunne produsere de materialene krigføringen trengte. Et eksempel er den britiske stålindustrien som produserte 7.7 millioner tonn i 1913, som ved krigens slutt i 1918 hadde økt til 9.5 millioner tonn. I tillegg hadde produksjonen av fly gått fra 245 i 1914 til hele 32 018 i 1918. På samme måte økte den ikke-europeiske eksporten av råvarer som fikk et større marked blant de krigførende statene. Dette førte også til en massiv utbygging av industri i store deler av verden. Industrien i USA og Canada økte med henholdsvis 50 og 200 prosent i løpet av perioden 1914-1919. I Sør-Afrika økte både den industrielle produksjonen og jobber tilknyttet industrien med 300 prosent.²⁵ Da krigen tok slutt, sto man igjen med en massiv overproduksjon på en rekke varer, som resulterte i en ny bølge av proteksjonisme og ønsket om politisk beskyttelse av både industri og matproduksjon.²⁶

Mellomkrigstiden var som gullalderen å regne for de internasjonale handelskartellene. Bortsett fra i USA, som hadde et strengt forbud, var kartellvirksomhet tillatt i Europa og store deler av verden der det fantes europeisk innflytelse.²⁷ Einar Lie har beskrevet et kartell som en gruppe individuelle bedrifter som samarbeidet om prisnivå og markedsandeler.²⁸ I mange tilfeller var kartellene tatt godt imot av de norske styresmaktene, fordi det ble sett på som en rettferdig måte å konkurrere på. I tillegg kunne det hjelpe de norske selskapene som i mange tilfeller var mindre konkurransedyktige enn utenlandske aktører.

Norge var et av de første landene til å vedta konkurranseregulerende lovverk, som skulle regulere karteller og monopolvirksomhet. I 1926 ble trustloven innført og trustkontrollkontoret (konkurransetilsynet) etablert. Selv om skepsisen til samkjøring av markedskrefter var stor både blant politikere og menigmann, ble kartellene godt mottatt i Norge. På 30-tallet ble blant annet de norske meieriene og salget av fisk ordnet i kartellet på initiativ av Stortinget.²⁹ Ifølge historikeren Clemens A. Wurm kan det regnes fram til at mellom 30 og 50 prosent av all internasjonal handel på 1930-tallet ble kontrollert eller

---

²⁴ Findlay and O'Rourke, 2007. s. 443

²⁵ Ibid. s. 436-437.

²⁶ Ibid. s. 439

²⁷ Sandvik, Pål Thonstad and Storli, Espen. *Confronting market power: Norway and international cartels and trusts, 1919-1939*. Scandinavian Economic History Review vol. 59, No. 3, November 2011. s 232-233

²⁸ Lie, Einar. *Norsk økonomisk politikk etter 1905*. Universitetsforlaget, Oslo, 2012. s. 19

²⁹ Sandvik og Storli, 2011. s 232-233

påvirket av karteller og andre handelssamarbeid. Internasjonale karteller utførte en rekke funksjoner, som man i dag ofte finner i multinasjonale firmaer. Det kan betegnes som forgjengeren til de store multinasjonale selskapene som utviklet seg på slutten av 1900 tallet.³⁰

2.2 Norsk økonomi i mellomkrigstiden

Selv om mellomkrigstiden som oftest blir forbundet med en vanskelig tid med mange økonomiske kriser, så man en sterk vekstperiode i Norge og resten av Norden. Veksten var forøvrig størst på 1930-tallet, som vanligvis er forbundet med det amerikanske børskraket 1929.³¹ Norges bruttonasjonalprodukt økte i gjennomsnitt 2,6 prosent årlig fra 1918 til 1939.³² Til tross for denne veksten, var mellomkrigstiden en turbulent periode både politisk og økonomisk. Norsk eksportnæring hadde gjort det svært godt under første verdenskrig, og satt derfor igjen med store pengesummer da krigen tok slutt i 1918. Norge var derfor også blant de landene som ble hardest rammet da den første økonomiske krisen kom i 1920. Den internasjonale handelen ble kraftig innskrenket ved at nesten alle land satte opp tollmurer for å beskytte egne næringer og industri. Dette skapte store utfordringer for Norge som hadde et lite hjemmemarked og var svært eksportorientert.³³

Fra 1919 kom det en kraftig høykonjunktur som følge av økt etterspørsel etter mat og andre sivile forbruksvarer. En del varer fikk en usedvanlig høy pris, på grunn av knapphet under krigen. I løpet av sommeren 1920 ble store mengder varer kastet ut på markedet og prisene på råvarer og ferdigvarer fikk et enormt prisfall. Mange næringer fikk derfor problemer med avkastning, opparbeidet seg stor gjeld og gikk konkurs.³⁴ I Norge gikk handelsbalansen kraftig ned og rammet industri og næringsliv fram til 1922.³⁵ I 1923 var tapet til forretnings- og sparebankene så stort som syv prosent av bruttonasjonalprodukt. Til sammenligning førte bankkrisen i 1991 til et tap på kun tre prosent av nasjonalproduktet³⁶ Med avkuttete inntekter, mistet mange av selskapene muligheten for å nedbetale renter og

---

³⁰ Wurm, Clemens A. *International industrial cartels, the state and the politics: Great Britain between the wars. - Historical studies in international corporate business.* edited by Teichova, Levy-leboyer and Nussbaum. Cambridge university press, Cambridge 1989. s. 111

³¹ Sandvik, Pål Thonstad. *Nasjonens Velstand - Norges økonomiske historie 1800-1940.* Fagbokforlaget, 2018. s. 189

³² Stugu. 2012. s. 62

³³ Sandvik, 2018. s. 189

³⁴ Petersen, Kaare. *Bankkriser og valuta-uro: forretningsbankenes historie i mellomkrigsårene.* Hjemmet-fagpresseforlaget, Oslo 1982. s. 12-13

³⁵ Stugu. 2012. s. 63

³⁶ Lie, 2012. s. 51

avdrag på sine lån. Bankene ble hardt rammet og 35 av totalt 195 forretningsbanker ble avvirket som følge av konkurs eller frivillig avvikling. 46 ble også satt under offentlig administrasjon.³⁷

Den andre krisen, kjent som parikrisen, kom i 1925-1928 og var et resultat av at den norske krona ble presset opp til samme verdi som før krigen. Altså til pari. Dette ble gjort etter at Storbritannia gjeninnførte gullstandarden i 1925, og direktøren i Norges Bank, Nicolai Rygg, besluttet å gjøre det samme. Gjennom strenge innstrammingsiltak økte kronekursen, og rammet først og fremst de med store lån, deriblant den norske stat.

Børskraket i New York i 1929, førte til en ny økonomisk krise som spredte seg til Europa sommeren 1930. Store lån var gitt til Tyskland, som hadde store summer å betale i krigserstatninger. Den tyske økonomien gikk i stå og krisen spredte seg videre til britiske banker som også hadde gitt lån for krigsskadeerstatninger.³⁸ Norge gjorde som Storbritannia og forlot gullstandarden igjen, kun seks år etter at den var gjeninnført. Dette førte til at den norske valutaen fikk et gradvis fall, sammen med resten av landene i Sterlingblokken, og konkurransevnen ble styrket.³⁹ Som Einar Lie skriver førte dette til at landene som fortsatt var knyttet til gullstandarden hadde en langt svakere utvikling i produksjon og arbeidsledighet. Både den eksportorienterte og importkonkurrerende i Norge industrien fikk et løft av denne utviklingen.⁴⁰

Den norske industrien ble rammet forskjellig av de økonomiske krisene. Prisen på bearbeidet tømmer gikk kraftig ned på 1920-tallet og rammet så og si alle produsenter av plank, cellulose og papir. Borregaard i Sarpsborg er en av få som klarte seg godt, fordi de ble verdens nest største eksportør av spesialproduktet silkecellulose.⁴¹ Den energikrevende industrien, som hadde ført til en massiv utbygging av vannkraftverk etter 1905, var svært konjunkturutsatt og ble sterk rammet av de økonomiske krisene og prisfallet. Særlig under bankkrisen på 1920-tallet var det mange som stoppet helt opp da bankenes kollaps gjorde det vanskelig å refinansiere produksjonen. Løsningen ble en økt andel utenlandske investorer som kjøpte opp norske kraftverk og fabrikker for å forhindre arbeidsledighet blant de mange industriarbeiderne.⁴² Sandvik påpeker at selv om mye av industrien ble kjøpt opp av

---

³⁷ Petersen, 1982. s. 10

³⁸ Stugu, 2012. s. 66

³⁹ De landene som fulgte Storbritannia, og knyttet sin valuta til det britiske pundet.

⁴⁰ Lie, 2012. s. 75

⁴¹ Sandvik, 2018. s. 200

⁴² Ibid. s. 204

utenlandsk kapital, fortsatte den norske verdiskapingen i denne sektoren å øke. I 1938 var en fjerdedel av den norske eksporten kraftkrevende industrien.⁴³

2.3 Norsk politikk og regulering av naturressursene

Ingen andre vestlige nasjoner hadde like stor tilgang på billig vannkraft som Norge. Dette resulterte i en enorm tilvekst av utenlandske spekulanter, i det kraftverk og vannfall i stor skala ble bygd ut rundt 1900, for å kunne drive storskala industri. Etter at Norge fikk selvstendighet i 1905 økte den nasjonalistiske tankegangen, og mange begynte å se på utenlandske investorer som en trussel mot den norske økonomien og norsk selvstendighet. Mange ble redde for at de utenlandske investorene skulle ta med seg fortjenesten fra de norske naturressursene. Dette skapte en politisk reaksjon som resulterte i konsesjonslovene av 1906-1917.⁴⁴

Hele 77% prosent av alle vannkraftverk over 3000 hestekrefter var eid av utenlandske investorer i 1906. Dette året fikk en rekke nye oppkjøpssaker stor oppmerksomhet i media og skapte store reaksjoner, som førte til at hasteloven av 1906 ble vedtatt.⁴⁵ Hasteloven sprang ut fra et ønske om å kunne kontrollere hvem som kunne eie og utnytte vannfallene i Norge. Den var hovedsakelig rettet mot utenlandsk kapital, fordi regjeringen ville unngå en situasjon der utenlandske investorer kjøpte opp og tok med seg profitten ut av landet.⁴⁶

Loven ble i starten sett på som kontroversiell, særlig hjemfallsretten som krevde at kraftverk og fallrettigheter skulle tilfalle den norske stat etter 60 år. Den permanente konsesjonsloven fra 1909 behandlet norskeide og utenlandske selskaper likt og ble derfor sett på som enda mer kontroversiell, også fordi hjemfallsretten trådte i kraft for fullt.⁴⁷ Selskap kunne likevel forlenge konsesjonene, og loven ble etterhvert brukt pragmatisk fra sak til sak, men det ble satt krav til søkerne. Blant annet skulle norsk arbeidskraft og utstyr brukes i arbeidet, og minst halvparten av selskapets styre måtte være norske statsborgere.⁴⁸ Konsesjonslovene er et uttrykk for en proteksjonistisk politikk i en ung selvstendig stat, der politikerne etter hvert skjønnte hvor viktig naturressursene, og først og fremst vannkraften, kunne komme til å bli. Med konsesjonsloven av 1917 ble lovverket enda strengere. Nå fikk

---

⁴³ Sandvik, 2018. s. 205

⁴⁴ Sandvik, 2012. s. 14

⁴⁵ Dugstad, Andreas R. S.. *Chasing waterfalls - Foreign direct investments and Norwegian watercourse concession policy 1916-1926*. NTNU, Trondheim, våren 2011. s. 12

⁴⁶ Stugu, 2102. s. 39

⁴⁷ Dugstad, 2011. s. 16

⁴⁸ Ibid. s. 18

utenlandske investorer konsesjon ved spesielle tilfeller. Norske personer og selskaper ble prioritert, og staten eller norske kommuner kunne bygge ut vannkraftverk uten en konsesjon.⁴⁹ Loven ble i enda større grad et uttrykk for nasjonal kapitalisme og favoriserte offentlig eierskap.⁵⁰

2.4 Norge og Storbritannia

Som en ung stat hadde den norske utenrikspolitikken vært formet av politisk isolasjonisme, der staten ikke ville knytte sterke bånd til noen av stormaktene. Dette var kombinert med en aktiv handelspolitikk og en relativt åpen økonomi der både import og eksport var viktig på grunn av et lite hjemmemarked. Første verdenskrig hadde vist at nøytralitet fungerte, og man unngikk å bli dratt inn i et maktspill mellom de europeiske stormaktene. Da britene kuttet kulleeksporten til Norge i desember 1916 ble det imidlertid tydelig at Norges økonomi var avhengig av et godt forhold til Storbritannia i krisetider.⁵¹

Alle de skandinaviske landene var i stor grad avhengig av handelen med Storbritannia. Særlig Danmark, som blant annet eksporterte 70% av alt bacon til de britiske øyene. Sverige og Norge solgte omtrent en fjerdedel av all eksport til Storbritannia i 1930.⁵² 1930-tallet ble også en maktkamp mellom Storbritannia og Tyskland, der begge ville knytte sterkere handelsbånd til de skandinaviske landene og øke egen eksport. For Norge var Storbritannia den viktigste handelspartnere, både som eksportmarked, men også fordi britiske varer utgjorde den største delen av importen i Norge.⁵³

Det amerikanske børskraket i 1929 førte til en rekke ringvirkninger som traff Europa og Storbritannia for fullt, sommeren 1931. Storbritannia oppga gullstandarden den 21. september.⁵⁴ Etter over 80 år med frihandel, satte Storbritannia opp tollmurer, inngikk bilaterale handelsavtaler og førte en proteksjonistisk handelspolitikk. Det britiske samveldet og Skandinavia fulgte etter og knyttet sin valuta til det britiske pundet. Mårstøl forteller at Storbritannia opplevde et akutt eksportproblem og valgte å rette seg mot Norge, Sverige og Danmark for å få i stand avtaler som kunne øke den britiske eksportindustrien. I 1932 ble

---

⁴⁹ Dugstad, 2011. s. 21

⁵⁰ Ibid. s. 24

⁵¹ Riste, Olav. *Norway's foreign relations - A history*. Universitetsforlaget, Oslo, 2. utgave, 2005. s. 112-113.

⁵² Rooth, Tim. *British Protectionism and the international economy: overseas commercial policy in the 1930s*. Cambridge University Press, 1993. s. 104

⁵³ Rooth, 1993. s. 105

⁵⁴ Mårstøl, Stein Erik Nogva. *Den britisk-norske handelsavtale av 1933 - Britiske motiver og interesser*. NTNU, Trondheim, 2006. s. 1

Norge innkalt til forhandlinger på britisk initiativ, og etter flere forhandlinger inngikk de to partene en treårig bilateral handelsavtale, den 7. juni 1933.⁵⁵

Britenes mål med å inngå forhandlingene var å øke den britiske importen i Norge, hovedsakelig av kull og tekstiler. Norge har blitt omtalt som svært harde i forhandlingene. Resultatet ble en norsk garanti om at 70 prosent av Norges kullforbruk skulle komme fra Storbritannia. En økning på omtrent 31 prosent fra 1932. Kravene for den britiske tekstilindustrien ble ikke møtt, men forhandlingene førte til at den britiske eksporten til Norge økte gradvis mellom 1933 og 1937.⁵⁶ I tillegg ble en rekke varer satt på frilisten og tollmurer ble nedjustert. De norske kravene handlet i stor grad om de tradisjonelle eksportvarene fisk, tømmer og jordbruksvarer.⁵⁷ I tillegg ble det forhandlet avtaler for en del produkter fra den norske tungindustrien, som for eksempel karbid og cyanamid som begge var svært sentrale for Odda Smelteverk.⁵⁸

2.5 Karbidindustriens framvekst

Karbidindustrien vokste frem etter at kanadieren Thomas L. Willson fant en metode for industriell fremstilling av stoffet i 1892. I 1900 var karbidindustrien allerede godt etablert i Europa og Nord-Amerika. Land som Norge, Sverige, Russland, Spania, Frankrike, Tyskland, Østerrike, Sveits, USA og Canada hadde enten en etablert industri eller smelteverk under oppbygging. Nybø nevner en amerikansk fabrikk ved Niagarafallene som i 1899 hadde en produksjonskapasitet på hele 86 000 tonn.⁵⁹ Ifølge Haynes er dette en av verdens første karbidfabrikker, som Union Carbide kjøpte opp i 1898 og utvidet produksjonen av.⁶⁰ Til sammenligning hadde både norske Meraker og Norsk Elektrokemisk Aktieselskab (NEA) i Kragerø en årsproduksjon på 4000 tonn i 1908.⁶¹ Union Carbide gjør seg etterhvert gjeldende også i norsk industrihistorie, da det bygde fabrikk i Sauda i 1919, og kjøpte opp Meraker Smelteverk i 1929.⁶²

Kalsiumkarbid (CaC_2), ofte omtalt som bare karbid, dannes ved å smelte kull og kalk ved svært høye temperaturer. Massen som da blir dannet, rengjøres og knuses til ønsket

---

⁵⁵ Mårstøl, 2006. s. 81

⁵⁶ Rooth, 1993. s. 140

⁵⁷ Mårstøl, 2006. s. 1

⁵⁸ Rokne, 1974. s. 38

⁵⁹ Nybø, 2008 s. 3

⁶⁰ Haynes, William. *American chemical industry: vol 6: The chemical companies to 1948*. D. Van Nostrand, New York 1949.

⁶¹ Nybø, 2008. s. 3

⁶² Ibid. s. 9

størrelse. Ved kontakt med vann danner karbid acetylegass, som brenner med en hvit og klar flamme. I starten ble gassen brukt som belysning i gruvedrift, på jernbaner og lignende.⁶³ Senere ble acetylen benyttet som sveisegass i kombinasjon med oksygen, betegnet som autogen sveising. Oksy-acetylen metoden ble også brukt i skjærebrennere for å kutte stål.⁶⁴ På slutten av 1890-tallet ble det også oppdaget en metode for å produsere cyanamid fra karbid. Kalsiumcyanamid (CaCN_2) dannes ved å varme karbiden til rundt 1000 grader celsius som da tar opp nitrogen fra en nitrogenatmosfære. Cyanamid har hovedsakelig blitt brukt som kunstgjødsel, men ble senere brukt for å fremstille blant annet ammoniakk og kjemiske sprengstoff.⁶⁵ I mellomkrigstiden begynte man også å videreforedle karbiden til fremstilling av eddiksyre, eddiksyreanhydrid og aceton som ble brukt for å produsere acetatsilke/silkecellulose.⁶⁶ Den samme silketypen som Borregaard ble storeksportør av i mellomkrigstiden, nevnt i kapittel 2.2.

Andreas Nybø har gjort et nybrottsarbeid i å lage en oversikt over karbidindustrien før første verdenskrig, da en slik oversiktsstudie tidligere ikke er gjort og produktet mangler i en del viktige statistikker.⁶⁷ Basert på forskjellige kilder Nybø har analysert, kan den totale verdensproduksjonen før utbruddet av første verdenskrig anslås til å ha ligget på rundt 350 000 tonn. En produksjon som steg betraktelig i løpet av verdenskrigen. Dersom den amerikanske fabrikken ved Niagara Falls hadde en produksjonskapasitet på 86 000 alene, kan 350 000 tusen på verdensbasis se ganske lite ut. Det er derfor viktig å påpeke at en fabrikk sjelden produserte i nærheten av det kapasiteten tilsa, da etterspørselen kontrollerte hvor mye som var lønnsomt å produsere. I tillegg er det forskjellig hvordan produksjonstallene er oppført hos de forskjellige produsentene og historikerne. Nybø nevner Axel Aubert, direktør for Hydro fra 1926, som antydte at den totale verdensproduksjonen av karbid i 1913 var mellom 320 000 og 367 000 tonn, uten karbid brukt til cyanamidproduksjon.⁶⁸

2.6 Norsk karbidindustri

Karbidindustrien i Norge hadde sin spede start i april 1899 da Hafslund begynte å produsere karbid. På grunn av lav etterspørsel, ble denne produksjonen skilt ut fra

---

⁶³ Gravdal, 2006. s. 16

⁶⁴ Rødsås, Tor John. *Gass-sveising*. Store norske leksikon. <https://snl.no/gass-sveising> besøkt 23.03.2019

⁶⁵ Nybø, 2008. s. 4

⁶⁶ Just, 1948. s. 162

⁶⁷ Nybø, 2008. s. 4. Andreas Nybø oppgir at hverken folkeforbundets statistiske årbok eller International Historical Statistics ikke har karbid oppført.

⁶⁸ Ibid. s. 5

selskapet og overtatt av tyske Schuckert & Co.⁶⁹ Karbidproduksjonen i Meråker ble satt i gang i 1900, men også her var fabrikken kun i drift i en kort periode. På grunn av avkastningsproblemer gikk investorene med store økonomiske tap og ble stengt kort tid etter.⁷⁰ I samme tidsrom ble det også bygd fabrikker på Notodden, og Borregaard skal også ha prøvd seg på å produsere karbid. Til tross for den vanskelige starten kom driften i gang igjen, og både Meraker og Hafslund moderniserte og utvidet produksjonen i henholdsvis 1904 og 1905. I 1908 ble det ferdigstilt smelteverk i både Kragerø og i Odda. NEA i Kragerø var hovedsakelig tyskeid og hadde en planlagt årsproduksjon på 4000 tonn. Odda ble raskt den største karbidfabrikken i Europa, og Norge ble dermed en av verdens største produsenter av karbid. Forfang nevner også Ilens smelteverk i Trondheim som produserte karbid en kort periode rundt 1909.⁷¹ I 1913 var den totale norske eksporten av karbid på 66 991 tonn.

Tabell 1: Norsk karbideksport i viktige år mellom 1913 og 1939. (tonn per år)⁷²

År	Utført karbid	Karbid utført til Storbritannia	Karbid utført til Tyskland
1913	66 991	9 266	20 875
1915	79 480	16 065	20 317
1920	25 599	15 008	1 170
1929	31 907	15 261	1 827
1930	23 460	16 595	77
1934	29 245	26 958	0
1937	38 548	36 998	0
1939	65 795	62 908	0

Utbruddet av første verdenskrig førte til at etterspørselen vokste kraftig. Av tabell 1 kan vi lese at den norske eksporten nådde et toppunkt i 1915 med nesten 80 000 tonn eksportert karbid. Fram til og med første verdenskrig var Tyskland det største markedet for norsk

⁶⁹ Kierulf, Carl. *Haandbog over norske obligationer og aktier*. utgived med bidrag af Kristiania børs og handelskomité, Kristiania(Oslo) 1900. s. 439

⁷⁰ Høy, 1950. s. 56

⁷¹ Nybø, 2008. s. 7 Nybø har ikke nevnt Ilens Smelteverk i Trondheim i sin oversikt. Det kan ha vært fordi tidsrommet de produserte karbid på ikke er spesifisert av Forfang. Forfang nevner at denne blant annet at Ilens Smelteverkspionerte på produksjonen i Meraker og produserte karbid en kort periode rundt 1909. Forfang, 2000. s. 48

⁷² Norges Offisielle Statistikk (NOS). Norges handel 1913-1929, Oslo

karbideksport, trolig som en følge av opprustningen. Etter første verdenskrig svingte eksporten i takt med konjunktorene, med et massivt fall fra første verdenskrig til 1920. Eksporten til Tyskland stoppet nesten helt opp, trolig fordi de utvidet egen karbidproduksjonen under krigen. I 1918 ble Bjølvefossen driftsklar, men innstilte karbidproduksjonen etter et rørbrudd ved kraftstasjonen i 1919. Produksjonen kom i gang igjen først i 1925, men da med produksjon av ferrosilisium.⁷³

Bankkrisen på 1920-tallet rammet de norske karbidprodusentene i varierende grad, der Odda Smelteverk ble rammet hardest og slått konkurs i 1922. Sauda ble ferdigstilt for karbidproduksjon i 1919 men kom ikke ordentlig i gang før i 1923, og da med produksjon av ferrolegeringer. Hafslund, Meraker og Notodden var alle eldre og en del mindre fabrikker, som i tillegg til karbid hadde en fast produksjon av ferrolegeringer, noe som ifølge Rokne skal ha gjort de mindre sårbare i dårlige tider.⁷⁴ Smelteverket i Odda kom imidlertid i drift igjen fra 1924, på norsk initiativ. Utover 1920-tallet gikk salget bedre, men den norske industrien var preget av mangel på norsk kapital, som førte til at mange bedrifter ble solgt til utenlandske investorer.⁷⁵ Et eksempel på dette er Smelteverket i Meraker-konsernet som ble solgt til amerikanske Union Carbide i i 1929.⁷⁶

Lavkonjunktorene som kom etter depresjonen i USA i førte til at Hafslund overdrog sin karbidkvote for 1931 og 1932 til Odda, og fokuserte på fremstillingen av ferrosilisium.⁷⁷ Denne krisen førte riktignok til en betydelig reduksjon i produksjonen og økt arbeidsledighet, men karbidindustrien klarte seg tross alt bedre enn på starten av 1920-tallet.⁷⁸ Av tabell 1 kan vi se hvordan den norske eksporten av karbid falt med nesten 25% bare fra 1929 til 1930. Utover 30-tallet økte den stabilt, og økningen fram til 1934 viser hvordan den norsk-britiske handelsavtalen av 1933 har spilt inn på eksporten. Eksporten til Storbritannia økte med fra 16 595 tonn i 1930 til 26 958. Over 10 000 tonn i løpet av bare fire år. Samtidig er eksporten til Tyskland stoppet. Mot slutten av 30-tallet ser vi hvordan opprustningen til andre verdenskrig påvirker salget. I 1937 er eksporten på det høyeste, siden første verdenskrig, med 38 548 tonn. I 1939 er imidlertid eksporten nesten doblet igjen, med hele 65 795 tonn.

---

⁷³ Byrkjeland, 2015. s. 52

⁷⁴ Rokne, 1974. s. 21

⁷⁵ Hodne, 1981. s. 478-479

⁷⁶ Forfang, 2000. s. 224

⁷⁷ Just, 1948. s. 161

⁷⁸ Rokne, 1974. s. 33

2.7 Odda Smelteverk:

Odda smelteverk ble grunnlagt av britiske The Sun Gas Company som produserte både acetylengass og cyanamid. Sun Gas hadde tidligere fått sin karbid fra det svenske karbidverket Alby Calcium-Carbid Aktiebolag, men så etter å bygge ut produksjonen for å sikre seg en større tilførsel av karbid.⁷⁹ Odda ble valgt på grunn av god sjøveisforbindelse, muligheter for store og billige kraftmengder og med kalkstein i nærheten.⁸⁰ Steinkullet ble imidlertid importert fra Storbritannia.⁸¹ Kraftselskapet Tyssefaldene A/S ble stiftet 15. juni 1906 og en avtale ble inngått om levering av 20 000 elektriske hestekrefter til Sun Gas Co. den første mai 1908.⁸² I tillegg skulle Tyssefaldene leie ut fabrikk eiendommene i Odda, hvor Sun Gas Co. skulle bygge sin nye fabrikk som kom i drift mai 1908.⁸³ Før industrien kom til Odda, var det hovedsakelig jordbruk og turisme folk livnærte seg av. Fabrikken la grunnlaget for at Odda vokste i størrelse og gikk fra å være ei bygd med noen få hundre til et industrisamfunn med 3500 innbyggere i 1914.⁸⁴

I 1908 kom produksjonen ved karbidfabrikken i gang og brakte med seg arbeidere fra flere deler av Norge. Den nye fabrikken hadde en årlig produksjonskapasitet på 32. 000 tonn, hvorav 10 000 tonn skulle brukes til produksjon i cyanamidfabrikken. Denne fabrikken hadde i stor grad de samme investorene men ble startet under et nytt firmanavn: North Western Cyanamide Company Limited.⁸⁵ Utbruddet av første verdenskrig førte til at produksjonen av karbid og cyanamid økte i takt med etterspørselen krigen skapte. Arbeidsstokken, som i 1911 talte 560 mann økte til hele 1200 i 1918.⁸⁶ I tillegg til de to fabrikkene i Odda bygde Det Norske Nitridaktieselskapet en aluminiumfabrikk i Tyssedal i 1916, som også fikk kraften sin fra Tyssefaldene AS.⁸⁷ Produksjonen gikk bra i de tre fabrikkene helt frem til våren 1921. Som en følge av lavkonjunkturen i 1919/1920 kom fabrikkene på etterskudd med kraftleiebetalingen og slet med å få avkastning for varene sine. Dette rammet også Tyssefaldene AS som foruten de tre fabrikkene, kun leverte små mengder elektrisk kraft til lokalbefolkningen i Odda. Arbeidsledigheten økte raskt i bygda, og da selskapet ble slått

---

⁷⁹ Rokne, 1974. s. 12

⁸⁰ Ibid. s. 14

⁸¹ Byrkjeland, 2015. s. 37

⁸² Gravdal, 2006. s. 62

⁸³ Rokne, 1974. s. 14

⁸⁴ Byrkjeland, 2015. s. 25

⁸⁵ Rokne, 1974. s. 16

⁸⁶ Byrkjeland, 2015. s. 39

⁸⁷ Gravdal og Våde, 2006. s. 205

konkurs i mars 1922 ble mange tvunget til å flytte for å tjene til livets opphold. Fra 1920 til 1923 sank innbyggertallet i Odda kommune fra 6500 innbyggere til 5000.⁸⁸

Som et forsøk på å få produksjonen i Odda i gang igjen ble begge fabrikkene kjøpt på tvangsauksjon av Tyssefaldene i slutten av 1922. Karbid- og cyanamidfabrikken var tilsammen forsikret for 11 millioner kroner, men ble solgt for henholdsvis 50 000 og 200 000 kroner.⁸⁹ Situasjonen for Tyssefaldene AS var imidlertid svært alvorlig. I 1923 satt selskapet med 15 millioner i gjeld. I et desperat forsøk prøvde direktøren Ragnvald Blakstad å få staten til å overta gjelden, slik at produksjonen kunne tas opp igjen. Blakstad trakk imidlertid seg som direktør da Tyssefaldene ble slått konkurs sommeren 1923.⁹⁰

Etter dette var det var flere aksjonærer som var interesserte i å få i gang igjen fabrikken i Odda. Hydro skal blant annet ha vært en mulig kjøper. Refinansieringen ble gjort av Hafslund og Meråker, som drev i karbidbransjen og hadde drevet et tett samarbeid siden 1918.⁹¹ Odda Smelteverk A/S ble opprettet i 1924 og produksjonen i smelteverket startet igjen samme år.⁹² Både Meraker og Hafslund var pådrivere for at de skulle kunne regulere det norske karbidmarkedet ved å samarbeide i et norsk karbid-samarbeid.⁹³ Rokne skriver at Hafslund og Meraker kjøpte opp Odda for å få kontroll over en stor konkurrent. Byrkjeland påpeker også at det var for å forhindre at kraftverket og fabrikken skulle falle i hendene på utenlandske konkurrenter som ville true HM-gruppen.⁹⁴ Derfor gikk de sammen i forhandlinger med Det Norske Zinkkompani A/S og Det norske Nitridaktieselskap, som begge hadde vært avhengig av kraftleveringa fra Tyssefaldene, om å få både kraftverket og Odda Smelteverk på beina igjen.⁹⁵ Siden dette førte til at at samarbeidet mellom Meraker og Hafslund fikk et tredje medlem, skal det ifølge Anders Rokne ha resultert i en nærmest lik markedsfordeling som før konkursen.⁹⁶ Situasjonen må nok likevel ha vært bedre for Meraker-Hafslund samarbeidet, da det opparbeidet seg en stor innflytelse på Norges største karbidprodusent.

---

⁸⁸ Ibid. s. 72-73

⁸⁹ Ibid. s. 74

⁹⁰ Ibid. s. 210

⁹¹ Sogner, Knut, Sverre A. Christensen. *Plankeadel : Kiær- Og Solberg-familien under Den 2. Industrielle Revolusjon*. Andresen & Butenschøn for Handelshøyskolen BI, Oslo, 2001. s. 21

⁹² Rokne, 1974. s. 22

⁹³ Rådssak nr 1375. RA/S-4462/D/Da/L0178/0003. s 4

⁹⁴ Byrkjeland, 2015. s. 50

⁹⁵ Rokne, 1974. s. 22

⁹⁶ Ibid. s. 23

Odda Smelteverk AS ble opprettet 19. september 1924 og aksjekapitalen ble satt til 1.700.000,-, a. 1000 kr per aksje, der Hafslund og Meraker kjøpte 483 og 362 aksjer, som de største aksjonærene. Resten av aksjene ble kjøpt opp av privatpersoner hvorav mange allerede var involvert i karbidindustrien.⁹⁷ Blant disse bør særlig Iver Høy nevnes, som var direktør i både Meraker og Hafslund og som var en svært sentral person i forhandlingene med British Oxygen Company i 1937.⁹⁸ Han ble også direktør for Odda Smelteverk AS. I tillegg kjøpte de resterende 5 styremedlemmene i Hafslund, samt Direktør Ruth, aksjer som gjorde at hele Hafslunds styre, inkludert de to direktørene, eide 285 aksjer privat. Elias C. Kiær, som var sterkt involvert i både Meraker og Hafslund,⁹⁹ kjøpte 135 aksjer alene og var dermed privatpersonen med nest mest aksjer. Resten av aksjene ble kjøpt opp av andre privatpersoner som drev med skipsfart, handel og lignende. Totalt ble 1265 av de 1700 aksjene kjøpt av enten privatpersoner som hadde en sterk tilknytning til Hafslund eller Meraker, eller av selskapene selv. Det er derfor ikke overraskende at begge selskapene, og da særlig Hafslund, skulle bli viktige aktører i forhandlingene med The British Oxygen Companys oppkjøp 13 år senere.¹⁰⁰

Konsesjon på leie av kraft og fabrikklokaler ble gitt ved kongelig resolusjoner den tredje november 1924, og 21. august 1925 til smelteverket og kraftselskapet Tyssefaldene.¹⁰¹ 27. desember 1924 ble tre av karbidovnene satt i drift, og produksjonen ble satt i gang med snaue 300 mann. 900 færre enn det arbeidsstokken hadde talt i 1918. En fjerde ovn kom i drift 6. april, og sakte men sikkert var produksjonen i Odda tilbake på topp¹⁰² To andre karbidovner ble også bygd om til å produsere ferrosilisium, og produserte i alt 1 400 tonn, med vekslende hell. Produksjonen stoppet imidlertid opp før utgangen av 1925 og kvoten i det internasjonale ferrosilisium-kartellet ble solgt til samarbeidspartneren Hafslund.¹⁰³

I 1927 fikk Erling B. Johnson, sjefskjemiker ved smelteverket, et gjennombrudd da han jobbet med å utbedre cyanamid som NPK-gjødsel; en gjødseltype som inneholder både nitrogen, fosfor og kalium.¹⁰⁴ Johnson fant en billigere fremgangsmåte enn den som ble brukt

---

⁹⁷ Rokne, 1974. s. 24

⁹⁸ Byrkjeland, 2015. s. 50

⁹⁹ Sogner. 2001. s. 248-249

¹⁰⁰ Rokne, 1974. s. 24

¹⁰¹ Ibid. s. 27

¹⁰² Byrkjeland, 2015. s. 50

¹⁰³ Rokne, 1974. s. 28.

¹⁰⁴ Naustdal, Are. *Erling B. Johnson - mannen bak oddaprosessen*. Kraftmuseet.

<http://www.nvim.no/industri/erling-b-johnson-mannen-bak-oddaprosessen-article730-440.html> Besøkt 05.05.2019

i industrien, som i tillegg ga kalksalpeter (enda en type kunstgjødsel) som biprodukt. Prosessen fikk navnet Odda-prosessen og ble patentert i de store deler av den vestlige verden. Det bør påpekes at Odda ikke selv brukte prosessen, men solgte lisensretter til andre europeiske produsenter i blant annet Tyskland og Holland.¹⁰⁵ I arbeidet med å patentere prosessen kom Odda Smelteverk i en tvist med Hydro, som mente den var for like patenten til Hydros samarbeidspartner, tyske IG-Farben. Odda-Hydro tvisten endte i 1947 ved at Hydro betalte 175 000 kroner og inngikk et 10 års samarbeid om videre utvikling sammen med Odda.¹⁰⁶ Ifølge Bjørn Pedersens artikkel *Guldberg-Waagemedaljen* på Store Norske Leksikons hjemmesider er Odda-prosessen fortsatt i bruk i 2015.¹⁰⁷

De første ringvirkningene etter børskrakket og depresjonen i 1929 begynte å merkes i Odda året etter. Salget av cyanamid gikk ned og prisene sank enda lavere. Salgskontoret Fertilizer Sales, som hadde solgt cyanamid på vegne av Odda ble reorganisert og et nytt cyanamidkartell ble opprettet av Odda, Dalmatienne og Rûse(Jugoslavia) kalt European Cyanamide Export Co. (ECCO).¹⁰⁸ Depresjonen nådde imidlertid Odda Smelteverk for fullt i 1931. Fabrikken startet med sju karbidovner i produksjonen ved starten av året, men avsluttet med kun tre stykker i drift. Cyanamidfabrikken måtte stanses 17. september, fordi lagrene var fylt helt opp. Dette førte til at man sto igjen med ubrukt arbeidskraft og flere som måtte sies opp. Antall ansatte sank fra 425 ved utgangen av 1930 til kun 145 ved utgangen av 1931¹⁰⁹. Totalt førte dette til at mellom 800-900 ble arbeidsledige i Odda Kommune, som ble satt under offentlig administrasjon ved årsskiftet 1932/1933. Noe som varte helt frem til 5. oktober 1937.¹¹⁰

Lavkonjunktorene førte til at DnC måtte si opp garantien for ett års kraftleie hos Tyssefaldene ved utgangen av 1932. Dette satte Odda Smelteverk i en svært vanskelig økonomisk posisjon som ikke lenger klarte å betale for leie av den elektriske kraften. Redningen ble imidlertid at DNC, til tross for det vanskelige året, ga Odda muligheten til en kassakreditt på 2. millioner, som til tider skal ha økt til 3 millioner. Dette førte til at Odda

---

¹⁰⁵ Rokne, 1974. s. 31

¹⁰⁶ Naustdal, Are. *Erling B. Johnson - mannen bak oddaprosessen*. Kraftmuseet. <http://www.nvim.no/industri/erling-b-johnson-mannen-bak-oddaprosessen-article730-440.html> - besøkt 05.05.2019

¹⁰⁷ Pedersen, Bjørn. *Guldberg Waagemedaljen*. Store Norske Leksikon. <https://snl.no/Guldberg-Waagemedaljen> - besøkt 05.05.19

¹⁰⁸ Rokne, 1974. s. 32

¹⁰⁹ Byrkjeland, 2015. s.52

¹¹⁰ Rokne, 1974. s. 33

kunne fortsette produksjonen, og at en del folk slapp å gå uten arbeid.¹¹¹ Men det medførte at smelteverket opparbeidet seg en svært stor gjeld.

Fra 1934 stabiliserte det internasjonale markedet seg og produksjonen i Odda var tilbake til full produksjon ved årsskiftet 1934/35.¹¹² Særlig positivt for HMO-gruppen var det at British Oxygen krevde å få levert norsk karbid, selv om handelen gikk gjennom det europeiske kartellet.¹¹³ 1934 var også året der BOC viste første interesse for å kjøpe opp Odda Smelteverk. Det ble sendte britiske ingeniører til Odda for å inspisere fabrikklokalene, men salget ble ingenting av før tre år etter.

2.8 The British Oxygen Company

The British Oxygen Company ble grunnlagt som Brin's Oxygen Company i 1886, av de to franske brødrene, Arthur og Leon Brin.¹¹⁴ Brødrene måtte utenlands for å finne investorer og firmaet ble derfor basert i Storbritannia. Med Brin's oxygen company ble oksygenproduksjonen satt i system og industrialisert, og etterhvert startet de også produksjonen av acetylgass.¹¹⁵ I 1902 var det hovedsakelig Brin's Oxygen Company og tyske Linde som dominerte markedene for industrielle gasser i Europa. Oksygen og acetylen ble etterhvert brukt sammen i gass-sveising, og fikk en stadig større etterspørsel. Dette førte til at BOC utvidet produksjonen, samtidig som det kom flere aktører på markedet.¹¹⁶ På grunn av økt konkurranse gikk BOC vekk fra acetylenproduksjonen, fram til godt inn i mellomkrigstida. Det fokuserte hovedsakelig på produksjonen av oksygen.¹¹⁷

Selv om det ble en økning i produksjon og etterspørsel av oksygen og acetylen i første verdenskrig var det først og fremst i mellomkrigstida at industrien virkelig så framsteg. Gassbransjen tjente godt etter første verdenskrig fordi etterspørselen økte da gjenoppbyggingen etter krigens ødeleggelser startet. Store deler av den britiske flåten måtte blant annet repareres. Til tross for lavkonjunktorene, økte etterspørselen så kraftig at industriens avkastning fortsatte å øke.¹¹⁸ Den økte etterspørselen gjaldt ikke bare i eksisterende marked, men det dukket opp flere måter å anvende produktene deres på.

---

¹¹¹ Rokne, 1974. s. 35

¹¹² Byrkjeland, 2015. s. 53

¹¹³ Rokne, 1974. s. 38.

¹¹⁴ Stokes and Banken. 2015. s. 19

¹¹⁵ Ibid. s. 21-22

¹¹⁶ Ibid. s. 49

¹¹⁷ Ibid. s. 84-85

¹¹⁸ Ibid. s. 100-101

Medisinsk bruk av oksygen og i dinitrogenoksid(lattergass) ga BOC et enda større marked. Ikke bare leverte de terapeutiske gasser, men solgte etterhvert også relatert utstyr til britiske sykehus.¹¹⁹

Enda en faktor som gjorde næringen levedyktig i dårlige tider var en tendens i at en del av selskapene brukte lavkonjunktorene til å konsolidere med andre bedrifter og rasjonaliser produksjonen. Et eksempel på dette er da BOC fusjonerte med acetyleneprodusenten Allen-Liversidge(AL) i 1930.¹²⁰ Tyske Linde, amerikanske LAP og franske AL produserte alle både oksygen og acetylen i samme selskap, fordi prosessene var såpass like. Da BOC fusjonerte med Allen-Liversidge tok de opp igjen produksjonen av acetylen.¹²¹ I 1933 fusjonerte BOC seg også sammen med Oxygen Industries, som var pioneren for produksjonen av flytende oksygen i Storbritannia.¹²² Dette rasjonaliserte de britiske markedene for den britiske sveiseindustrien og produksjonen av flytende oksygen kraftig. Etter dette ble BOC den klart største aktøren i Storbritannia, og fikk innflytelse på flere marked i det britiske samveldet. Oppkjøpet av Allen Liversidge ga BOC et datterselskap i Sør-Afrika, som ble døpt om til African Oxygen and Acetylene Ltd. Dette ga ikke bare BOC en markedsandel i Sør-Afrika, men også en vei inn i det afrikanske markedet.¹²³

Gass-industrien hadde en nesten utelukkende jevn strøm av kunder, uansett om det var krig eller ikke. Dette var fordi sveising og skjærebrenning var en viktig del i all produksjon der stål er involvert. Acetylen og oksygenproduksjonen ble derfor mye mindre rammet av konjunkturedgangen etter børskraket i 1929. Å selge oksygen og acetylen var, og fortsatte å være, en veldig lukrativ virksomhet. Det førte til at selv om prisene gikk ned i 1930, klarte selskapet fortsatt å tjene nok penger til å gå med overskudd. BOC hadde nærmest monopol på oksygen og acetylen i Storbritannia, gikk med overskudd gjennom hele nedgangsperioden.¹²⁴ Til sammenligning gikk Odda Smelteverk med underskudd fra 1931-1934.¹²⁵ Fordi de store selskapene mer eller mindre hadde full styring på sine hjemmemarkeder, var det også liten konkurranse internasjonalt, og de samarbeidet om patenter, dannet karteller og lagde avtaler

---

¹¹⁹ Stokes and Banken, 2015. s. 131

¹²⁰ Allen-Liversidge var den største kunden til HMO-gruppen før 1930.

¹²¹ Stokes and Banken, 2015. s. 101

¹²² Ibid. s. 129

¹²³ Ibid. s. 130

¹²⁴ Ibid. s. 127

¹²⁵ Se kapittel 2.7

om å ikke røre hverandres marked.¹²⁶ Gassindustrien i mellomkrigstiden var i langt større grad preget av stabilitet og samarbeid enn det karbidindustrien var.

---

¹²⁶ Stokes and Banken, 2015. s. 129

Kapittel 3: HMO-samarbeidet og et internasjonalt karbidkartell i splid

Etter første verdenskrig ble det etablert et nytt karbidkartell som skulle ta over der det forrige sluttet. Mange år med krig hadde ført til en massiv utbygging og produksjonsøkning i den europeiske karbidindustrien, da karbid var et strategisk viktig produkt i krigføring. Ved krigens slutt falt etterspørselen kraftig og førte til en verdensomfattende overproduksjon.¹²⁷ Det nye karbidkartellet ble etablert i 1924 og ble oppløst ved utbruddet av andre verdenskrig i 1939. De norske produsentene i HMO-gruppen var store og viktige aktører, både i starten og i resten av perioden kartellet eksisterte.

Dette kapittelet skal undersøke situasjonen i det internasjonale karbidkartellet på 1930-tallet og forklare hvorfor utviklingen på markedet indirekte bidro til at Odda Smelteverk ble solgt i 1937. Etterhvert som kartellet vokste, ble det rask preget av to forskjellige interessegrupper, som sammen med økt konkurranse utenfra skapte en veldig ustabil situasjon for medlemmene. Kombinert med det britiske karbidspørsmålet, førte dette til at Iver Høy mente HMO-gruppen måtte vurdere sin deltagelse i kartellet. Det viser seg at Iver Høy, til tross for å ha en viktig stilling i kartellet, lenge hadde vært usikker på om kartellet kom til å overleve konjunktursvingningene på 1930-tallet. HMO-gruppens deltagelse i kartellet skal derfor også drøftes.

3.1 Kartellets begynnelse

Etter at det første karbidkartellet brøt sammen ved utbruddet av første verdenskrig, hadde internasjonal konkurranse vært svært utfordrende. Da planene om et nytt kartell ble diskutert, var majoriteten av de europeiske produsentene med i forhandlingene, i tillegg til representanter fra kanadiske selskaper. I Canada ble det etablert en stor karbidindustri under første verdenskrig, og med et lite hjemmemarked var de kanadiske produsentene blitt store eksportører som ville etablere seg på det europeiske markedet.¹²⁸

---

¹²⁷ Nybø, 2008. s. 51

¹²⁸ Ibid. s. 53

Den 29. februar 1924 ble avtalen om et nytt karbidkartell undertegnet av 19 produsenter fra Norge, Sverige, Østerrike, Jugoslavia, Tsjekkoslovakia og Romania. De nye kartellmedlemmene ble enige om priser, salgsvilkår, betalingsbetingelser og eksportkvoter for de forskjellige markedene. Kartellets samlede eksportkvote ble fastsatt til 91 400 tonn per år. Det ble forbudt å selge på hjemmemarkedet til en annen produsent uten spesiell avtale, og det ble fordelt andelskvoter til de forskjellige medlemmene.¹²⁹ Kartellets hovedformål var altså å samarbeide om prisenivå og fordeling av det internasjonale markedet, og ved å inngå slike konkurransehennende avtaler beskyttet man sin egen tilstedeværelse på markedet. Dette førte imidlertid også til at selskapets handlingsrom ble begrenset da salgskvoten i kartellet ikke kunne overstiges. Samtidig sikret man seg et fast kvotesalg med en fast pris per år. Hvert medlem måtte betale en avgift for hvert tonn de solgte, som gikk med til å finansiere kartellet.¹³⁰

Ifølge Arnold Lang skal den totale potensielle produksjonskapasiteten for de deltagende produsentene i 1922 ha vært rundt 355 000 tonn per år.¹³¹ I følge den samme statistikken kunne den samlede norske produksjonen være på opptil 150 800 tonn dersom all tilgjengelig kraft ble brukt til fremstilling av ren karbid og ikke ferrosilisium, cyanamid og lignende.¹³² Norge hadde altså nesten halvparten av produksjonskapasiteten i kartellet, men et hjemmemarked som kun tok rundt 2000 tonn. Til sammenligning var karbidkonsumet i medlemmenes hjemland til sammen snau 18 000 tonn. I en oversikt funnet i Hafslunds arkiv hadde det internasjonale karbidkartellet en avsetning på eksportmarkedene på 73.724 tonn karbid i 1924.¹³³ Altså cirka 20 prosent av den potensielle produksjonskapasiteten i Langs oversikt. Selv om de forskjellige produsentene nok produserte mer enn de eksporterte, var de alle fra land med små hjemmemarkeder. Den totale produksjonen av salgskarbid i kartellet har nok derfor vært litt høyere. De fleste fabrikkene i Europa produserte også andre stoffer slik

---

¹²⁹ Ibid. s. 53

¹³⁰ Ibid. s. 54

¹³¹ I oversikten er Norge oppført med 6 smelteverk. Tallene var oppgitt av produsentene fra hvert land. Selv om Odda stoppet produksjonen i 1922, regnet nok de norske representantene fra Meraker og Hafslund med at produksjonen ville komme i gang igjen. Derfor er det rimelig å anta at Odda er medregnet i den norske produksjonskapasiteten.

¹³² Lang, 1949. s. 82

¹³³ Brev fra Iver Høy til HMO - 24.02.1931. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1931 Lang viser kun oversikt over salg og verdenskonsum fra 1928.

som ferrosilisium og ferrokrom. I likhet med Odda videreforedlet noen også karbiden til cyanamid som videre ble brukt i kunstgjødsel.¹³⁴

3.2 HMOs posisjon i kartellet

Samarbeidet mellom Hafslund og Meraker fremsto som en enhet i kartellet og samarbeidet først og fremst om eksporten fra Norge. Ved oppstarten av kartellet hadde Meraker-Hafslund en kvote på 22 000 tonn, cirka. 25% av kartellets kvoter. Altså var de norske produsentene en betydelig aktør i kartellet, selv før Odda ble med og økte kvoten ytterligere med 10 000 tonn i 1925.¹³⁵ Odda ble regnet til å kunne produsere over det dobbelte av Meraker og Hafslund til sammen, med omtrent 60 000 tonn karbid hvert år.¹³⁶ Selv om mesteparten av karbiden produsert i Odda ble videreforedlet til cyanamid, betydde dette at potensialet for karbidsalg doblet seg i den norske gruppen. Etter at Odda ble med i Meraker-Hafslund samarbeidet, i slutten av 1924, oppnådde HMO-gruppen derfor en enda større innflytelse i kartellet.

Fra og med 1925 fikk HMO-gruppen en samlet kvote i det internasjonale karbidkartellet på 32 000 tonn. Dette utgjorde omtrent 35% av kartellets daværende samlede eksport.¹³⁷ HMO-gruppen var derfor den desidert største aktøren med over dobbelt så stor kvote som det svenske Superfos-konsernet, som sto som nest størst med en kvote på 12 000 tonn.¹³⁸ At Odda ble med i HMO-gruppen førte ikke bare til at de fikk en større og viktigere plass i kartellet, men på hele det europeiske markedet samlet.¹³⁹ Den norske gruppen hadde potensiale til å produsere til sammen over 100 000 tonn karbid, noe som ga de en sterk posisjon. Dersom konkurrenter prøvde å komme seg inn på det britiske markedet, kunne HMO fokusere kun på karbidproduksjon og dermed starte å dumpe prisene internasjonalt. Og på den måten tvinge konkurrentene vekk fra markedet igjen.

---

¹³⁴ Blant annet jugoslaviske Dalmatienne og Rûse som sammen med Odda startet et nytt cyanamidkartell i 1930 under navnet European Cyanamide Export Co. (ECCO). Rokne, 1974. s. 32

¹³⁵ Lang, 1949. s. 97

¹³⁶ Nybø, 2008. s. 59

¹³⁷ Ibid. s. 66

¹³⁸ Lang, 1949. s. 90

¹³⁹ Nybø, 2008. s. 62

I 1929 fikk HMO-gruppen i stand en kontrakt med britiske Imperial Chemical Industries Limited, om leveranse av 10 000 tonn kjemisk karbid årlig.¹⁴⁰ Carl Just definerer de to karbidtypene som forskjellige først og fremst i bruksområde. Teknisk karbid var den tradisjonelle karbiden som ble brukt til fremstilling av acetylen til sveising og skjæring av metaller, i tillegg til belysning. Den kjemiske bruken karbiden ble omdannet til blant annet eddiksyre for å fremstille en rekke syntetiske stoffer.¹⁴¹ Et eksempel på dette er cellulosesilke som Borregard produserte, nevnt i kapittel 2.2. Fordi denne karbidleveransen ikke ble betegnet som teknisk/salgskarbid kom avtalen ved siden av kvoten HMO-gruppen hadde i kartellet.¹⁴²

3.3 Usikkert samarbeid

Det nyetablerte handelssamarbeidet var svært ustabil fra starten av. Fordi mange av de store produsentene fra Frankrike, Tyskland og Canada ikke deltok i kartellet klarte man ikke å få den kontrollen man ønsket. Felles for disse var en stor produksjonskapasitet som nærmest sikret monopol på hjemmemarkedene, samtidig som den var stor nok til å kunne eksportere til resten av Europa.¹⁴³ Fra 1926 ble kartellet utvidet med tyske, canadiske og italienske produsenter som bidro til en stabilisering av markedet og at kartellet fikk en større markedsandel i Europa. Dette førte imidlertid også til at hvert enkelt medlem fikk en mindre kvote, og mindre innflytelse blant enda flere medlemmer. I 1927 fikk kartellet forhandlet frem en avtale med den franske gruppen Comptoir Francais du Carbure de Calcium (CFCC), etter at Odda og jugoslaviske Ruše førte en aggressiv politikk og eksporterte store mengder karbid på det franske markedet og dumpet prisene. Den franske gruppen hadde startet å eksportere store mengder karbid på det britiske og belgiske markedet, som begge var viktige for kartellet. Ved å dumpe prisene på det franske markedet provoserte kartellet frem en egen avtale med den franske gruppen om salg og fastsatte priser, men uten at CFCC ble fullverdig medlem i kartellet. Dette førte til en større stabilisering av det europeiske karbidmarkedet, noe Nybø har valgt å omtale som karbidfred.¹⁴⁴ Denne freden ble imidlertid utfordret få år etter.

---

¹⁴⁰ Brev fra Alfred Høy til Odda Smelteverk. 1. desember 1937. Hafslund, avdeling Vinderen. PA-1001 ABC-0006-1937

¹⁴¹ Just, 1948. s. 162

¹⁴² Røkne, 1974. s. 36

¹⁴³ Nybø, 2008. s. 53 Canada sitt "hjemmemarked" innbefattet også USA.

¹⁴⁴ Ibid. s. 68

3.4 To grupperinger med splittede interesser

Med en utvidelse av kartellet, ble det etablert to forskjellige interessegrupper. Kartellet var opprinnelig dannet av produsenter som var eksportorienterte på grunn av lite hjemmemarked, men nå ble også produsenter med fra land som selv hadde et stort karbidkonsum. Dette førte til endringer i kartellets politikk og interesseområder, som senere ble tydelig ved det britiske karbidspørsmålet. For de opprinnelige medlemmene ble det viktig å tenke langsiktig og opprettholde mulighetene for videre eksport. De nye medlemmene hadde såpass store avsetningsmuligheter på hjemmemarkedet at eksporten ble å regne som en bonus. Medlemskapet i kartellet må også ha vært en grei måte å hindre at kartellet begynte å konkurrere på hjemmemarkedene.

I slutten av desember 1931 på møtet i det internasjonale karbidkartellet ble blant annet prispolitikken på det engelske markedet diskutert. Her det skal ha vært stor enighet i kartellet om å heve prisen på det engelske markedet, bortsett fra hos de norske produsentene. Prisen ble satt til £12 cif. per tonn. En økning på £2 per tonn fra prisen HMO tidligere hadde kontraktfestet med acetylene-produsenten Allen Liversidge, som ble kjøpt opp av BOC i 1930.¹⁴⁵ Høy påpekte overfor de andre medlemmene at et eventuelt tap av det britiske markedet ikke ville spille noen vesentlig rolle for de produsentene med stort hjemmemarked. Land som for eksempel Tyskland hadde et hjemmemarked på rundt 70-80 000 tonn i året. Høy mente at et tap på cirka 4000 tonn på det britiske markedet derfor ville spille en liten rolle for de tyske produsentene, og at det samme gjaldt for de polske, franske og italienske kartellmedlemmene.¹⁴⁶ For HMO-gruppen ville derimot tapet av det britiske markedet være katastrofalt da den med et lite hjemmemarked nesten utelukkende eksporterte til Storbritannia. Høy var bekymret for at en slik prisøkning ville føre til at man mistet markedsandelen i Storbritannia og at det i verste fall ville bety slutten for den norske karbidproduksjonen.¹⁴⁷

Høy mente også at de store produsentene forventet etableringen av en britisk karbidindustri og at de derfor ville ta ut så mye profitt fra det engelske markedet som mulig, før det ble utilgjengelig. En engelsk karbidindustri ville imidlertid ikke bare true de norske karbidprodusentene, men også svenske Superfos og jugoslaviske Dalmatienne, samt en del

---

¹⁴⁵ Kontrakt inngått før BOC kjøpte opp Allen Liversidge. Brev fra Høy til Hafslund 4. januar 1932. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1932

¹⁴⁶ Brev fra Høy til HMO, 9.mai 1936. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1936, s 3

¹⁴⁷ Brev fra Høy til Hafslund 4. januar 1932. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1932

mindre kartellmedlemmer.¹⁴⁸ Kartellet var altså splittet om prispolitikken og det var tydelig at noe måtte gjøres dersom kartellet og den norske karbidindustrien skulle kunne fortsette.

3.5 Konkurrenter utenfor kartellet

Fra midten av 1930-tallet begynte flere av de landene som sto uten en karbidindustri å planlegge oppstarten av egen karbidproduksjon. Blant annet England, Belgia, Bulgaria, Chile og India skal ha hatt planer om å bygge opp en karbidindustri for å unngå å måtte importere karbid og å være avhengige av andre land. I land som Japan, Spania og Sovjetunionen økte produksjonen kraftig på starten av 1930-tallet og førte til en innenlands overproduksjon. Dette ga rom for en økt eksport av karbid som igjen truet karbidkartellets posisjon på mange av markedene.

Arnold Lang trekker frem utviklingen og utbredelsen av elektrisk sveising som et viktig steg for at karbid-salget kunne øke i mellomkrigstiden.¹⁴⁹ Det som imidlertid hindret en enda større økning i salg og produksjon for kartellet, var ifølge Lang, restriksjonene som ble lagt ned av statsmaktene i de forskjellige landene. Importkvoter, tollsatser, valutakontroll og subsidier til innenlandske bedrifter var alle typisk for den økonomiske politikken på 1930-tallet. Depresjonen hadde også en negativ innvirkning på salget av karbid, men ser ut til å ha truffet andre industrier hardere. I 1934 var salget tilbake til et normalt nivå, og i 1935 økte kartellet salget med ytterligere 7000 tonn totalt til 73 262 tonn. Dette året ble det også etablert flere nye fabrikker, samtidig som mange bygde ut for å øke produksjonen.¹⁵⁰ I 1936 solgte kartellet totalt 70 212 tonn, omtrent 3000 tonn mindre enn året før. Produsentene som sto utenfor kartellet eksporterte til sammen 35 901 tonn, cirka 51.13% prosent av kartellets salg.¹⁵¹

I tillegg til at mange produsenter meldte seg inn og ut i løpet av 1930-årene, var mange av de produsentene som alltid hadde stått utenfor kartellet, i ferd med å gå inn på det europeiske markedet. Selskaper fra Spania, Sovjet, Brasil, Australia, Sør-Afrika og Japan som til sammen eksporterte 25 700 tonn i 1936 på markedene der det internasjonale karbidkartellet opererte.

---

¹⁴⁸ Brev fra Høy til HMO, 9.mai 1936. NVIM, ab1 - 1936, s 4

¹⁴⁹ Lang, 1949. s. 198

¹⁵⁰ Ibid. s. 199

¹⁵¹ Ibid. s. 211

De japanske produsentene eksporterte 14 700 tonn alene og hadde utkonkurrerte kartellet på store deler av det asiatiske markedet, blant annet i India og Øst-Asia. I tillegg prøvde de å komme seg inn på markedet i Sør-Argentina. Iver Høy forteller blant annet om en økt frykt i kartellet for at japanerne skulle klare å komme seg inn på det engelske markedet, etter at planene om en telefonlinje som skulle gå direkte London-Japan ble kjent.¹⁵²

3.6 Norsk konkurranse

Til tross for et lite hjemmemarked var HMO-gruppen på ingen måte de eneste som drev med karbidproduksjon i Norge. Fra 1898 til 1939 kan det nevnes totalt 8 selskaper i Norge som enten produserte eller planla å starte en karbidproduksjon, men som av ulike grunner ikke kom i gang.¹⁵³ I mellomkrigstiden var det hovedsakelig NEA i Kragerø og Notodden som produserte karbid i tillegg til HMO-gruppen, og de var alle med i det internasjonale karbidkartellet fra starten i 1924. Da NEA trakk seg ut av det internasjonale karbidkartellet i desember 1927, gikk HMO-gruppen og kartellet aktivt til verks for å motvirke videre konkurranse fra utbryteren. Etter en del forhandlinger ble resultatet at kartellet skulle betale NEA en godtgjørelse for å legge ned karbidproduksjonen i Kragerø. Dette skapte store politiske reaksjoner lokalt og kartellet ble klaget inn til trustkontrollen. Som tidligere nevnt var ikke kartellvirksomhet ulovlig på dette tidspunktet, men fra 1926 var man pliktig til å informere staten ved konkurransehemmende aktivitet. Dette ble løst ved at Iver Høy ga en muntlig orientering om det internasjonale karbidkartellet. Trustkontrollen bestemte seg for å la avtalen gå i gjennom, og karbidproduksjonen i Kragerø ble lagt ned.¹⁵⁴

I 1936 var Hydro i diskusjoner med danske Christian Nielsen om å leie bort kraft til oppstarten av en ny karbidfabrikk i Norge.¹⁵⁵ For å forhindre enda en aktør på det markedet tok Høy derfor kontakt med Thomas Fearnley, styremedlem i Hydro. Han forklarte hvordan situasjonen for de norske karbidprodusentene så ut og fortalte at selv om de var tilknyttet det internasjonale karbidkartellet og hadde nesten halvparten av hele kartellets eksportkvote, fikk de kun avkastning for omtrent 66 prosent av sin kvote. Høy så svært

---

¹⁵² Brev fra Høy til HMO, 9.mai 1936. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1936, s 5

¹⁵³ Se kapittel 2.6

¹⁵⁴ Nybø, 2008. s. s 72

¹⁵⁵ Dansk biografisk leksikon gir et treff på Christian Nielsen. Direktør for Jysk Andels-Foderstofforening. Skal også ha vært involvert med Dansk Andel-Gødningforretning og hatt en viktig posisjon i jyske landbrukskretser. Det er derfor rimelig å anta at han ville bruke karbid til å produsere kunstgjødsel og selge det i Danmark.

negativt på dette og mente en eventuell ny fabrikk i Norge kun ville føre til at HMO fikk enda lavere avsetning. Et argument om eventuelt nye arbeidsplasser ville heller ikke gi mening, mente Høy, da opprettelsen av en ny fabrikk kun ville føre til innskrenkning av produksjon, og dermed permisjon av arbeidere ved HMO sine smelteverk.¹⁵⁶

Høy viste også til at Christian Nielsen hadde prøvd å få i gang en karbidproduksjon ved å leie kraft fra Bjølvfossen. Løsningen den gang ble at Bjølvfossen ikke inngikk noe samarbeid med Nielsen, så lenge Odda Smelteverk holdt seg unna salget av ferrolegeringer.¹⁵⁷ Til slutt påpekte Høy BOC sine planer om å starte en karbidproduksjon i Storbritannia og at dette trolig ville kunne føre til at HMO-gruppen mistet 30-40% prosent av markedsandelen sin. En økt norsk produksjon ville derfor ikke kunne gi noen avkastning.¹⁵⁸ Signalet som ble sendt til Hydro var tydelig. HMO var på ingen måte interessert i ny konkurranse da markedet internasjonalt ble vanskeligere og vanskeligere. Det er sannsynlig at Høy overdrev situasjonen litt, for å gjøre det tydelig at de ikke ville ha noen norsk konkurranse. Men ut ifra situasjonen Arnold Lang fremstiller var midten av 1930-tallet en svært usikker periode der kartellet møtte på mange problemer og endringer.

3.7 Uenigheter om prispolitikken

Høy var fra starten av bekymret for det høye prisnivået det internasjonale kartellet hadde lagt seg på i 1932, med £12 cif. på det engelske markedet.¹⁵⁹ I mars 1936 mente han fortsatt at dette ville føre til at BOCs planer om opprettelsen av en britisk karbidfabrikk ville bli lettere å få gjennomslag for, på grunn av den høye importprisen i Storbritannia. I et brev sendt til ledelsen i HMO-gruppen 9. mai samme år, ytret han bekymring for at britene skulle kunne klare å produsere en billigere karbid, selv ved å benytte en forholdsvis dyr kullkraft.¹⁶⁰ Høy mente også at det, på grunn av den høye importprisen, ville være sannsynlig at den britiske staten så muligheten for å bygge ut vannkraftverket i Skottland på egenhånd. Og at kraften i et statlig kraftverk deretter kunne leies ut til produksjon av elektrokjemiske produkter, slik som

---

¹⁵⁶ Brev fra Høy til Hieronymus Heyerdahl. 9. mars 1936. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1936. s. 3

¹⁵⁷ Høy nevner ikke noe i brevet om når dette skal ha skjedd, annet enn "tidligere for år tilbake".

¹⁵⁸ Brev fra Høy til Hieronymus Heyerdahl. 9. mars 1936. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1936. s. 4

¹⁵⁹ «Cost, Insurance, Freight» Fraktavtale der selgeren står for betaling og forsikring fram til avtalt leveringssted., Anderssen, Harald Benestad. «CIF» Store Norske Leksikon - besøkt 12.11.2018 <https://snl.no/CIF>

¹⁶⁰ Brev fra Høy til HMO, 9.mai 1936. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1936. s. 2

karbid, ferrosilisium og lignende. Mye på grunn av at den politiske tanken om å være selvforsynte i Storbritannia hadde fått så stor oppslutning.¹⁶¹

Den jugoslaviske karbidprodusenten Dalmatienne hadde tidligere foreslått at prisen burde settes ned fra £12 til £7 cif på det engelske markedet. Høy var imidlertid sterkt uenig i en så drastisk nedgang, da det ville kunne tolkes som dumping av markedet og at faren for opprettelse av tolltariffer ble stor. Prisen burde, i Høys øyne, legges så nær kostprisen som mulig i Storbritannia.¹⁶² Denne skal ha ligget på rundt £8.1 i 1936. Selv denne prisreduksjon ville mest sannsynlig ha senket det internasjonale kartellets profitt betraktelig, da en slik reduksjon måtte gjelde for alle markedene.¹⁶³ En slik nedgang i profitten ville ifølge Høy ikke være nok til at man klarte opprettholde kartellet. Dersom fordelene ved å være medlem ble borte, ville det jo heller ikke være noen grunn til å forbli i kartellet. Han mente også at en mer generell prisreduksjon uansett måtte gjennomføres da den polske statsfabrikken Azotniak hadde trukket seg ut av kartellet ved utgangen av 1935. I tillegg hadde de italienske fabrikkene gått ut av kartellet og kom også til å skape stor konkurranse. Høy mente derfor at om man skulle klare å opprettholde eksporten, måtte de fabrikkene som var eksportorienterte gå sammen om en justering av kartellets prispolitikk.¹⁶⁴

3.8 Frafall fra kartellet

Fra slutten av 1935 til og med utgangen av 1936 ble det en svært ustabil periode med store frafall for det internasjonale karbidkartellet. Den polske produsenten Azotniak trakk seg fra kartellet den 23. desember 1935, på bakgrunn av at et krav om å øke kvoten fra 3000 tonn til 5000 ikke ble innfridd. Kartellets komite mente at kvaliteten på karbiden ikke sto til kravene som var fastsatt i kartellkontrakten, og nektet derfor en slik kvoteøkning. I tillegg til dette, planla belgiske Chimeuse å bygge en fabrikk som ville kunne gi en årlig produksjon på 6-8 000 tonn. Kartellet fikk inngått en avtale med den nye produsenten, ved å senke salget på det belgiske markedet til 1200 tonn årlig i 1936. Men på grunn av økt etterspørsel, økte salget igjen året etter.¹⁶⁵ Denne nye fabrikk hadde derfor ikke noen stor påvirkning på kartellets markedsandel i Belgia, annet enn å hindre at man fikk økt salget videre etter den nye

---

¹⁶¹ Ibid. s. 3

¹⁶² Den prisen det har kostet for selgeren å produsere og eventuelt transportere en vare. Norsk akademisk ordbok «kostpris» - besøkt 01.05.19 <https://www.naob.no/ordbok/kostpris>

¹⁶³ Brev fra Høy til HMO, 9.mai 1936. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1936. s 8

¹⁶⁴ Ibid., s 9

¹⁶⁵ Lang, 1949. s. 202

etterspørselen i 1937. Kartellet mistet i hvert fall ikke den kvoten det allerede hadde opparbeidet. Den italienske gruppa trakk seg også ut av kartellet første mai 1936 da den ble nektet å få større kvoteandeler.¹⁶⁶ Den italienske produsenten Carburo ble imidlertid med igjen i kartellet den 1. juli, med en kvote på 17 000 tonn. Carburo solgte imidlertid hele kvoten sin, unntatt et tonn til området Masino i Italia. Denne avtalen ble satt til å vare ut 1937.

167

I tillegg drev den polske produsenten Azotniak eksport på både det britiske og argentinske markedet, som begge var viktige for kartellet. I 1936 eksporterte den totalt 6774 tonn, hvorav cirka 5000 gikk til Storbritannia. I oktober samme år, prøvde direktøren for det internasjonale karbidkartellet å få i stand en avtalt med Azotniak om kvoter på de respektive markedene, uten å lykkes. Azotniak var villig til å redusere andelen eksportert dersom kartellet ble enige med jugoslaviske Dalmatienne og den italienske gruppen om prispolitikken. En slik avtale kom ikke i stand, og Azotniak fortsatte derfor å eksportere fritt.¹⁶⁸ Det ble importert rundt 40 000 tonn årlig på det britiske markedet, hvorav cirka halvparten gikk til BOC. Altså utgjorde de 5000 tonnene Azotniak eksporterte rundt en fjerdedel av det “åpne britiske markedet”, som Høy kalte det.¹⁶⁹ I mars 1937 ble spørsmålet rundt den polske fabrikken Azotniak igjen trukket frem og kartellet diskuterte hvorvidt det skulle gå inn med en pott på £5000 til et “kampfond” som de britiske salgskontorene kunne bruke for å bekjempe salget av polsk karbid i Storbritannia. Det ble ytret bekymringer om at pengene kunne bli brukt til å konkurrere salgskontorene imellom. Det ble derfor foreslått at Mr. Summerfield, lederen for britiske *Carbide Comitee*, skulle holde kontrollen over “kampfondet” og gi økonomisk støtte til de øvrige salgsgentene ved behov.¹⁷⁰

I siste halvdel av 1936 truet den polske fabrikken Azotniak fortsatt markedsandelen til HMO i Storbritannia. Høy prøvde å få med seg flere produsenter i kartellet i forhandlinger for å få den polske produsenten med i kartellet igjen. Men uten særlig stor virkning. Både de tyske og østerrikske produsentene mente at det ikke var stort de var villige til å gjøre, da den polske eksporten ikke gikk utover deres egen markedsandel. De svenske produsentene derimot, fikk

---

¹⁶⁶ Brev fra Høy til HMO, 9.mai 1936. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1936, s 5

¹⁶⁷ Lang, 1949. s. 205

¹⁶⁸ Ibid. s. 206

¹⁶⁹ Brev fra Høy til HMO. 15.3.1937.Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1937

¹⁷⁰ Brev fra Høy til HMO. 15.3.1937. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1937 Mr. Summerfield var tilfeldigvis HMO-gruppens salgsgent. Rokne, 1974. s. 37

det svenske utenriksdepartementet til å henvende seg til Polen om saken. Svaret fra direktøren i Azotniak var imidlertid beinhardt med beskjed om at en henvendelse til den polske staten ikke ville gi noen resultater. Selskapet hadde bedre resultater enn noen gang og ville derfor motsette seg alle endringer i selskapets salgspolitik. Høy regnet ikke med stor støtte fra resten av kartellet, men mente at en prisreduksjon på det engelske markedet ville kunne tvinge det polske selskapet til å forhandle. En eventuell prisendring ville derimot ikke kunne skje før i januar 1937, da salgskontorene hadde krav på å få beskjed 3 måneder i forveien.¹⁷¹ Sjansen var liten, men det var den eneste muligheten HMO hadde for å konkurrere med den polske produsenten.

3.9 Dalmatienne trekker seg fra kartellet

Da den jugoslaviske produsenten Dalmatienne trakk seg som medlem fra kartellet i desember 1936, nådde handelssamarbeidet et bunnpunkt. Ved starten av 1935 kjøpte British Oxygen Company opp salgsselskapet Bingham & Co, som drev kjøp og salg av karbid i England. Dette salgskontoret hadde tidligere importert rundt 7000 tonn årlig og hadde et tett samarbeid med jugoslaviske Dalmatienne. Nå som Dalmatienne fikk en nærmere tilknytning til BOC forlanget det også en større kvote i kartellet, fordi de hadde en mye lavere avsetning på det britiske markedet sammenlignet med de norske produsentene. Dalmatienne truet også med å trekke seg ut av kartellet, dersom kartellet og HMO ikke ville gi de en større kontingent.¹⁷²

Ifølge Arnold Lang skal noe av grunnen ha vært at Dalmatienne møtte press fra den jugoslaviske regjeringen, som mente at konsesjonen bandt Dalmatienne til å øke produksjonen og intensivere bruken av vannkraften det var tildelt. En økt produksjon uten økt salg ville være meningsløst. Det var derfor avhengige av å få økt kvoten i kartellet. Dalmatienne leverte krav til kartellet, og en beskjed om at dersom de ikke ble oppfylt, ville de forlate kartellet etter tre måneder. I desember 1936 valgte Dalmatienne å trekke seg fra kartellet, på grunnlag av de ikke fikk økt kvoteandelen og på grunn av situasjonen på det britiske markedet. I tillegg til å trekke seg fra samarbeidet fordømte Dalmatienne også “the general convention” som ble underskrevet ved opprettelsen av kartellet i 1924. Arnold Lang skriver dessverre ikke noe mer om hva denne konvensjonen sier, men konsekvensen var klar.

---

¹⁷¹ Brev fra Høy til HMO. 23.9.1936. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1936

¹⁷² Brev fra Høy til HMO. 15.5.1935. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1935

Fordi Dalmatienne var et av de konstituerende medlemmene medførte fordømmingen av “the general convention” at kartellet gikk i oppløsning med mindre medlemmene aktivt gikk inn for å fortsette uten Dalmatienne innen 31. desember 1937. Dalmatienne gikk ut av kartellet ved årskiftet 1937/38¹⁷³

Etter at Dalmatienne trakk seg ut, satte kartellet ned en kommisjon for å se på svakhetene ved det internasjonale samarbeid og hvordan det eventuelt kunne bli bedre om man bestemte seg for å fortsette samarbeidet i en ny form.¹⁷⁴ Det ble forsøkt å videreføre kartellet, men ved utbruddet av andre verdenskrig, året etter, brøt det sammen igjen. Dersom Dalmatienne økte salget eller på annen måte skadet noen av kartellets interesser, hadde alle medlemmer muligheten til å trekke seg ut av kartellet med umiddelbar virkning fram til mars 1938. Dette førte til at salgskontoret måtte overvåke markedene hyppigere, slik at en eventuell rask avgjørelse kunne bli tatt.¹⁷⁵ Situasjonen var imidlertid blitt ganske annerledes og kartellet ble mye mer sårbart.

3.10 Kanadiske produsenter vil inn på det europeiske markedet

Et annet element som stadig truet HMO-gruppens plass på det britiske markedet var den kanadiske karbidindustrien som var stor helt fra begynnelsen av, men som utover tju- og tredve-tallet økte slik at den begynte å bli eksportorientert. Avstanden til Europa var lang, så de europeiske produsentene hadde et åpenbart fortrinn i transportkostnader. Men som en del av det britiske samveldet ville Canada som en tidligere britisk koloni kunne få visse fordeler, som for eksempel favoriserte tollavtaler. Dette skjedde i praksis etter Ottawa-konferansen i 1932, men den norsk-britiske handelsavtalen fra 1933 fikk plassert norsk karbid på den britiske frilisten.¹⁷⁶ Samme år sendte en gruppe kanadiske fabrikker et krav til det internasjonale kartellet om å få en kvoteandel på 6000 tonn på det britiske markedet.¹⁷⁷ De kanadiske produsentenes påvirkning på det europeiske markedet vil komme tilbake til i kapittel 5, da Union Carbide indirekte var med på å hindre BOCs oppkjøp av Odda Smelteverk AS i 1934.¹⁷⁸

---

¹⁷³ Lang, 1949. s. 201

¹⁷⁴ Ibid. s. 218

¹⁷⁵ Ibid. s. 216

¹⁷⁶ Rådssak nr 1375. RA/S-4462/D/Da/L0178/0003 s 15

¹⁷⁷ Avskrift av styremøte i Odda Smelteverk 13. januar 1933. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1933

¹⁷⁸ Brev fra Iver Høy til Elias Kiær. 15. juni 1934. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1934

Et forhold som imidlertid bør diskuteres er Union Carbides eierskap i Meraker Smelteverk. Union Carbide var egentlig et amerikansk selskap som ble etablert i 1898 og som slo seg sammen med National Carbon, Prest-O-Lite og Linde Air Products i 1917. Denne fusjonen førte til at Union Carbide ble et stort firma som utvidet produksjonen til å omfatte flere varer i tillegg til karbid¹⁷⁹ Union Carbide etablerte seg i Norge allerede i 1919, og bygde ut Sauda Smelteverk.¹⁸⁰ Meraker ble kjøpt opp av Union Carbide i 1929 som en følge av at Meraker var på randen av konkurs.¹⁸¹ I tillegg kjøpte Union Carbide opp British Industrial Gases i 1934, og var tydelig interessert i å ekspandere til Europa.¹⁸² Det finnes imidlertid lite litteratur om Union Carbide, og nært ingenting om eierskapet i Meraker. Som nevnt i kapittel 2.5 eide Union Carbide verdens største karbidfabrikk ved Niagarafallene. Oppkjøpet av Meraker Smelteverk, som var forholdsvis liten selv i europeisk skala, var derfor neppe for å utvide produksjonskapasiteten. Det norske hjemmemarkedet var lite og salget ble begrenset av de internasjonale kartellene¹⁸³. Union Carbide ville derfor ikke ha muligheten til å selge av sin egen produksjon i Amerika gjennom Meraker og HMO.

Det som derimot kan ha vært motivet er muligheten til å påvirke det internasjonale karbidkartellet og opparbeide seg en posisjon på det europeiske markedet. Som eiere av Meraker ville Union Carbide kunne påvirke HMO-gruppen og kanskje også Høy. Han hadde vært direktør for Meraker siden 1907, og i Hafslund og Odda Smelteverk fra 1919 og 1924.¹⁸⁴ Han hadde derfor en viktig nøkkelrolle ikke bare i det norske samarbeidet, men også i det internasjonale karbidkartellet. Ved starten av kartellet var Høy 2. visepresident og senere visepresident frem til 1938.¹⁸⁵ Det er derfor rimelig å anta at Union Carbide ville knytte seg tettere til Høy, via sitt eierskap i Meraker, for å komme seg inn på det europeiske markedet.

---

¹⁷⁹ Chandler, Alfred D. *Shaping the industrial century: Harvard Studies in Business History No. 46*. Harvard University Press 2009. s. 72

¹⁸⁰ Se kapittel 2.6 Norsk karbidindustri.

¹⁸¹ Meraker produserte både karbid og ferrosilisium og var dermed medlem av begge kartellene. Forfang, 2000. s. 224

¹⁸² Brev fra Iver Høy til Elias Kiær. 15. juni 1934. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1934

¹⁸³ Meraker produserte både karbid og ferrosilisium og var dermed medlem av begge kartellene. Forfang, 2000. s. 224

¹⁸⁴ Sogner, 2001. s. 176

¹⁸⁵ Nybø, 2008. s. 54

3.11 Stå alene?

Det kommer tydelig frem i brevene fra Høy at han tidlig er skeptisk til HMOs deltagelse i kartellet. Fra prisnivået blir økt i 1932 snakker Høy om at gruppen måtte vurdere å trekke medlemskapet og heller stå alene. Høy mente at situasjonen ble for usikker og at utbyttet av å være med i karbidkartellet ble for lite på lang sikt. Særlig fordi de polske produsentene hadde begynt å eksportere til Storbritannia, og både Sovjet og Japan prøvde å få innpass. På grunn av dette mente Høy at HMO vil stå sterkere utenfor kartellet, som selvstendige eksportører. Han mente at den største fordel HMO- gruppen da fikk var å kunne senke prisnivået og øke eksporten til det engelske markedet, i stedet for å bli begrenset av kartellets kvote. Fordelen med å fortsette i kartellet, ville være at man var sikret et stabilt salg med en god pris. En pris Høy var fornøyd med i februar 1931, men som året etter ble økt betraktelig. Dersom et tålelig prisnivå ikke ble holdt, forsvant også fordelene ved å være i et kartell mente Høy. Å gå ut av et kartell ville vært et stort steg med mye usikkerhet, men Høy mente at slik situasjonen var måtte det vurderes.¹⁸⁶

Høy var også tidlig ute med å diskutere ledelsen i BOC og så blant annet på muligheten for å samarbeide med den kanadiske fabrikken Shawinigan, allerede i 1931 før prisnivået i kartellet økte. Ved å knytte tettere bånd til BOC kunne HMO oppnå større kontroll over det engelske markedet, men risikerte samtidig å miste det gode forholdet til de daværende kartellsmedlemmene. Høy mente at BOC også ville være interessert i å beskytte seg mot en russisk dumping av prisene på det engelske markedet, da de var de absolutt største produsentene av acetylen i England.¹⁸⁷ I januar 1936 fremla Høy et kontraktsforslag mellom BOC og HMO om en fast leveranse av karbid, dersom kartellet ble oppløst eller ikke klarte å levere kvoten av norsk karbid. Forslaget spant videre på kravet BOC ga i 1934 hvor de krevde at 14 523 tonn av karbiden de importerte gjennom kartellet skulle være fra HMO-gruppen.¹⁸⁸ Dette nye kontraktsforslaget ville knytte HMO enda tettere til BOC og gi dem en sikkerhet i tilfelle kartellet ble oppløst. Det er usikkert hvorvidt denne kontrakten ble inngått, men styremøtet den niende januar 1936 viser at ledelsen i Hafslund støttet denne kontrakten.¹⁸⁹ Dette forslaget fremsto som en slags fallskjerms-løsning for HMO, der gruppen uansett utfall vil være sikret et visst kvotesalg hos BOC. Tanken bak en slik kontrakt kan indikere to

---

¹⁸⁶ Brev fra Iver Høy til HMO - 24.02.1931. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1931

¹⁸⁷ Ibid

¹⁸⁸ Kontraktutkast H/M/O - B.O.Co. Hafslund, avdeling Vinderen. PA-1001 ABC-0006-1936

¹⁸⁹ Styremøte i Hafslund, 9. januar 1936.

forskjellige ting; enten ville Høy knytte tettere bånd til BOC fordi han fryktet at kartellet skulle gå i oppløsning. Eller ville en slik kontrakt gi HMO-gruppen en sikkerhet som ga de muligheten til å gå ut av kartellet. HMO-gruppen fortsatte imidlertid som en del av kartellet frem til 1939, selv etter at BOC kjøpte opp Odda Smelteverk.

3.12 Konklusjon

Det internasjonale karbidkartellet møtte på mange problemer utover 1930-tallet. Økt konkurranse utenfra og interne stridigheter resulterte i et handelssamarbeid som fremstår som skjørt. Denne usikre situasjonen førte til at flere medlemmer trakk seg ut og økte konkurransen på markedet, samtidig som trusselen om en britisk karbidindustri skapte store uenigheter blant medlemmene. Denne usikre situasjonen førte til at Iver Høy var tidlig ute med å diskutere med styrene i HMO hvorvidt de burde fortsette i kartellet eller trekke seg.

Prispolitikken på det britiske markedet var svært omdiskutert og skapte stor uenighet innad i kartellet. Da prisen ble oppjustert i 1932 skal de norske produsentene, ifølge Høy, ha vært de eneste som motsatte seg denne prisendringen. Men både Dalmatienne og Svenske Superfos var senere sterke motstandere av prisnivået, noe som var med på å splitte kartellet i to forskjellige interessegrupper. De produsentene med stort hjemmemarked og de som var avhengige av å eksportere karbiden. At de norske produsentene var de eneste som var imot prisstigningen virker rart, men ut fra årstallene kan det se ut som det var trusselen om en britisk karbidindustri som fikk de andre til å snu. Fordi BOC vil starte en egen karbidindustri risikerte karbidkartellet på sikt å miste et viktig marked. Produsentene med stort hjemmemarked vil melke det britiske markedet, så lenge det går, ved å opprettholde et stort prisnivå. HMO og resten av produsentene som er avhengig av å eksportere ville senke prisnivået for å prøve å forhindre at en britisk industri etableres. Samtidig kom det flere utenforstående produsenter på det europeiske markedet. Japansk og Sovjetisk karbid kom inn, samtidig som polske Azotniak og etterhvert Zakłady trekker seg ut av kartellet og prøvde å øke sin plass på det britiske markedet. Da Dalmatienne også trakk seg ut av kartellet så det ut til å gå i oppløsning. Men etter en del justeringer fortsatte kartellsamarbeidet fram til utbruddet av andre verdenskrig.

Høy var tidlig ute med å diskutere HMOs deltagelse i det internasjonale karbidkartellet. Fra lavkonjunktorene i 1931 snakket han om at utbyttet av å være med i kartellet ikke var tilfredsstillende og at de derfor burde vurdere å stå alene. At både de polske produsentene og

etterhvert Dalmatienne gjorde det, viste at det var mulig, Og siden de polske produsentene ble ansett som en trussel for kartellet, burde HMO ha klart det samme, da de samlet sett hadde en større produksjonskapasitet og muligheten til å dumpe prisene på markedet. Kontraktutkastet til leveranseavtale med BOC i 1936 indikerer også at Høy fryktet en oppløsning av kartellet. Noe det også nesten gjorde da Dalmatienne trakk seg ut i 1937. Det kan tenkes at Høy hadde en såpass nær kontakt med ledelsen i Dalmatienne at han forutså dette, men en så stor hendelse burde ha blitt delt med ledelsen i HMO. Det fremgår likevel tydelig at Høy prøvde å knytte tettere bånd til BOC og at dette kontraktforslaget var en måte å skaffe seg en reserveplan på. Ved utgangen av 1935 hørte de norske produsentene rykter om at BOC planla å bygge en egen karbidindustri, noe som førte til at den norske eksporten ble ytterligere truet.

Kapittel 4: Det britiske karbidspørsmålet

Den britiske industrien hadde sluttet å produsere karbid på starten av 1900-tallet, fordi produksjonskostnadene ble for høye og det å importere sto som et billigere alternativ. De britiske acetylenprodusentene hadde derfor basert seg på import, også under første verdenskrig. På starten av 1930-tallet fusjonerte BOC med andre selskaper og utvidet produksjonen til å omfatte flere produkter. Dette førte til at de tok opp produksjonen av acetylen, og begynte å se på muligheten for å skaffe seg en bedre og ikke minst billigere tilgang på karbid. Fra midten av 1930-tallet, så BOC på muligheten for å bygge et eget vannkraftverk i Skottland, som kunne gi billig energi til en eventuell karbidfabrikk. Muligheten for å kjøpe opp Odda Smelteverk, slik BOC hadde sett på i 1934, sto fortsatt som et alternativ.¹⁹⁰ I 1935 ble imidlertid karbidspørsmålet en politisk sak, da Storbritannia vedtok å starte opprustningen mot andre verdenskrig.¹⁹¹ BOC søkte om konsesjon for å bygge ut vannkraft i Skottland, men var avhengig av en godkjenning fra det britiske parlamentet.¹⁹²

Dette kapitlet skal forklare hvorfor BOC ville starte med en egen produksjon av karbid og hvorfor det ble et statlig anliggende. Både HMO-gruppen og det internasjonale karbidkartellets reaksjoner skal undersøkes, og hvordan begge gruppene valgte å håndtere en slik utfordring. BOCs framgangsmåte og motivasjon i saken skal drøftes. I tillegg skal Iver Høys posisjon diskuteres, da han var kontaktleddet mellom HMO-gruppen og BOC, og mye av kildematerialet som brukes ble skrevet av Høy. Det vil derfor være viktig å drøfte posisjonen hans og om han kan ha hatt utnyttet denne til egen vinning. Det britiske karbidspørsmålet fikk til slutt ingen stor betydning for de norske aktørene, men kapitlet skal forklare hvorfor det indirekte førte til at Odda Smelteverk ble solgt til BOC i 1937.

4.1 Opprustning og et statlig ønske om å ha en selvforsynt industri

Med *The Statement Relating to Defence* i mars 1935, fastslo den britiske regjeringen en økt opprustning mot det som skulle komme til å bli andre verdenskrig. Dette resulterte i økte avgifter som skulle dekke stigende statlige kostnader.¹⁹³ Den statlige opprustningen resulterte i en massiv økning i antall jobber. Med 444 000 nye jobber i 1935 og hele 1.48 millioner i

---

¹⁹⁰ Stokes and Banken, 2015. s. 146

¹⁹¹ Floud and McCloskey. 1994. s. 408

¹⁹² Stokes and Banken, 2015. s. 146

¹⁹³ Floud and McCloskey. 1994. s. 407

1938, hvor fire femtedeler av alle de nye jobbene mellom 1935 og 1938 kan knyttes til opprustningen av Storbritannia. Blant annet ble det bygget ni nye fabrikker i den siste halvdel av 1930-tallet, for å nå målet om økt slagkraft i det britiske flyvåpenet.¹⁹⁴

For å illustrere hvordan denne politikken hadde innvirkning på BOCs produksjon kan vi se på utviklingen i salget i løpet av 1930-årene. I 1931 solgte BOC i overkant av 90 millioner kubikkmeter industrielle gasser, hvor acetylen kun utgjorde litt over 1 million kubikk. Altså snau 1,11 prosent av det totale salget. Som nevnt i kapittel 2.6, klarte BOC seg godt gjennom verdensdepresjonen. Det er derfor rimelig å regne dette som et normalt salgår, og at acetylen-salget var en relativt liten del av den totale virksomheten. Rett før krigen brøt ut, i 1939, hadde BOC sitt salg økt til hele 280 millioner kubikkmeter. Salget av acetylen hadde økt til 3,5 millioner kubikk, og utgjorde drøye 1,24 prosent av den totale produksjonen. Selv om acetylen kun hadde en lite prosentvis økning av det totale salget, viser Stokes & Banken til at mesteparten av den totale økningen skyldtes økt bruk av sveising og skjærebrenning. Den store stigningen fortsatte utover krigsårene og skal ha vært lik for konkurrentene i andre land.¹⁹⁵

Det har ikke lyktes å finne direkte kilder på hvordan den britiske politikken eventuelt påvirket BOCs produksjon etter *The Statement Relating to Defence* i 1935. Men det bør være mulig å koble den store økningen i produksjon og salg av industrigasser utover 30-tallet sammen med opprustningen Storbritannia satte i gang.

4.2 BOC vil bygge ut i Skottland

Stokes & Banken hevder at det var fordi man så opptrappingen til en konflikt i Europa at BOC ville sikre seg tilgang til en stødig karbid-kilde.¹⁹⁶ Anders Rokne derimot mente det var prispolitikken kartellet hadde satt, som førte til at BOC ville starte produksjonen av karbid.¹⁹⁷ Mest sannsynlig var det en kombinasjon der BOC ved å bruke det politiske motivet om et selvforsynt Storbritannia, håpet på å få godkjenning til å bygge en fabrikk i Skottland, slik at de også fikk billigere karbid.

Etter å ha sett på flere alternativer, bestemte BOC seg for å bygge en karbidfabrikk drevet av vannkraft i det skotske høylandet, og startet arbeidet med å skaffe finansiering.

---

¹⁹⁴ Floud and McCloskey. 1994. s. 408

¹⁹⁵ Stokes and Banken, 2015. s. 155

¹⁹⁶ Ibid. s. 146

¹⁹⁷ Rokne, 1974. s. 40

BOC hadde tidligere skaffet seg fallrettighetene i en del av Caledoniakanalen, som på midten av 1930-tallet ble regnet som det siste stedet i Storbritannia som kunne gi nok vannkraft til å drive energikrevende industri. Selv om kraftverket og fabrikken skulle bli både bygget og drevet privat, måtte det gis en godkjenning fra staten. Det var kalkulert at vassdraget ville kunne gi cirka 60 000 hestekrefter, men at utbyggingen ville være mye dyrere enn om man skulle oppnådd tilsvarende kraft i Norge.¹⁹⁸ Til sammenligning hadde Tyssefaldene startet med en kraftproduksjon på 20 000 hestekrefter i 1908, men etter utbyggingene i 1913 hadde selskapet en kraftproduksjon på 140 000 hestekrefter.¹⁹⁹ Ifølge Høy, skal BOC selv ha regnet med at utbyggingen av kraftverket og opprettelsen av en karbidfabrikk ville ta to år å ferdigstille, fra konsesjonen var innvilget.²⁰⁰

4.3 Ryktene kommer til Norge

HMO-gruppen fikk høre rykter om planene for en britisk karbidfabrikk ved utgangen av 1935. Rykter som på nyåret 1936 ble hyppigere og mer konkrete. Høy fortalte i et brev til ledelsen i HMO-gruppen at det særlig vakte mistanke da BOC innkalte til en ekstraordinær generalforsamling. Her skulle styret i BOC ha lagt frem forslag til endring av selskapets formål, som skulle omfatte fabrikasjon av kjemiske produkter, nitrogen og da mest sannsynlig også kalsiumkarbid.²⁰¹ En slik utvidelse ville komme til å true de norske produsentene direkte.

HMO-gruppen fikk senere opplyst, via et møte i det internasjonale karbidkartellet i starten av februar, at BOC hadde besluttet å opprette en karbidfabrikk i Skottland. Kartellets komite reagerte selvsagt negativt på dette og mente det måtte sendes et sterkt signal om at en eventuell opprettelse av en slik fabrikk ville tvinge kartellet til å avslutte handelen med de britiske produsentene, og vurderte også å true med å konkurrere på acetylen-markedet.²⁰² Dette stilte imidlertid Høy seg svært negativt til da han mente at et signal av denne typen kun ville oppmuntre de britiske politikernes ønske om å bli selvforsynte på karbid. Dette fikk han også støtte i av direktøren i jugoslaviske Rûse, Erwin Philipp, som også mente en slik tilnærming til BOC og eventuelt andre potensielle karbidprodusenter i Storbritannia måtte

---

¹⁹⁸ Beregninger gjort av Høy selv. *Brev fra Høy til HMO-ledelsen. 7. mars 1936.* Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1936. s. 2

¹⁹⁹ Forfang, 2006. s. 65

²⁰⁰ *Brev fra Høy til HMO-ledelsen. 7. mars 1936.* Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1936. s. 3

²⁰¹ *Ibid.* s 1

²⁰² *Tysk brev til det Internasjonale Karbidkartellet. Februar 1936.* Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1936

unngås.²⁰³ Storbritannia hadde mulighet for å importere karbid fra Canada og var på ingen måte avhengige av europeisk karbid.²⁰⁴

4.4 HMO går i dialog

Etter å ha tatt kontakt med BOC, i slutten av februar 1936, fikk Iver Høy innsikt i planene om fabrikkene i Skottland.²⁰⁵ Der skal han blant annet fått inntrykk av at en slik kraftutbygging ikke var spesielt lønnsom for BOC, med mindre det ble satt høye tollmurer på importkarbid i Storbritannia. Dette ville imidlertid ha ført til sterk konkurranse fra de kanadiske produsentene, som var en del av det britiske handelsimperium. Noe som igjen ville ført til at det ville bli vanskelig for BOC å konkurrere på pris. I et brev, til resten av ledelsen i HMO, pekte Høy på første verdenskrig der eksporten av karbid til Storbritannia tok seg opp betraktelig.²⁰⁶ Formannen i BOC, Mr Steven Hardie, fortalte også at de håpet å kunne basere en eventuell britisk produksjon på statsubsidiert støtte for å unngå høye tollmurer.²⁰⁷

Høy forhørte seg også med Imperial Chemical Industries for å høre hva den andre store kunden til HMO-gruppen tenkte om situasjonen. Ledelsen i ICI var, ikke overraskende, lite interessert i at en innenlandsk industri skulle oppstå da den trolig ville få statlig beskyttelse i form av tollbarrierer, som igjen ville føre til at prisen på importert karbid økte betraktelig. Karbid var, på lik linje som i BOC, produktet som sto sentralt i ICIs produksjon. ICIs salgssjef mente at selskapet neppe kunne hjelpe de norske eksportørene med å hindre en eventuell tollbeskyttelse på karbiden. Den proteksjonistiske politikken som ble ført i Storbritannia hadde totalt sett vært til fordel for ICI, da den hadde bidratt til en beskyttelse på deres eget salg. Videre skal salgssjefen ha spurt Høy om å forlenge den foreløpige salgskontrakten med ytterligere fire år, slik at HMO-gruppen fikk en avtale om å levere karbid til ICI de neste sju årene. Dette tolket Høy som at ledelsen i ICI ikke nødvendigvis regnet med at BOC sin konsesjonssøknad ville bli godkjent.²⁰⁸

Høy skal også ha snakket med forbindelser «som sto Odda-selskapet nær», som mente det var svært liten sjanse for at regjeringen ville gå med på å subsidiere en karbidfabrikk, med

---

²⁰³ Lang, 1949. s. 267

²⁰⁴ Brev fra Høy til HMO-ledelsen. 7. mars 1936. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1936. s. 2

²⁰⁵ Ibid. s. 3

²⁰⁶ Se tabell 1 i kapittel 2.6 Norsk karbidindustri. Karbideksporten fra Norge til Storbritannia gikk fra 9 266 tonn i 1913 til 16 065 tonn i 1915.

²⁰⁷ Brev fra Høy til HMO-ledelsen. 7. mars 1936. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1936. s. 4

²⁰⁸ Ibid. s. 5-6

mindre det på forhånd kunne vise til at det ville gi stort utbytte over tid.²⁰⁹ Dette mente Høy imidlertid kunne bli oversett i den situasjonen som utspilte seg, der Storbritannia ville styrke industrien og militæret i tilfelle det utbrøt en ny krig.²¹⁰

4.5 Politisk motstand i Storbritannia

BOCs konsesjonsøknad ble behandlet i det britiske underhuset den 18. mars 1936 og fikk navnet The Caledonian Power Bill. Etter en lang behandling med stor uenighet mellom to leire ble søknaden avslått med 199 mot 63 stemmer.²¹¹ De politiske tilhengerne av The Caledonian Power Bill fokuserte på, og argumenterte med, at en britisk karbidindustri ville være viktig for nasjonens egne interesser. Karbid var viktig både for å lage acetylen, men også aceton og eddiksyre, som også ble ansett som viktig i krigssammenheng. Aceton ble blant annet brukt i produksjonen av ammunisjon og sprengstoff. I tillegg argumenterte Sir William Alexander, et skotsk parlamentsmedlem, at fordelene med et karbidverk var at produksjonsutstyret var fleksibelt. Med enkle justeringer kunne fabrikken produsere ferrosilisium som var viktig i produksjonen av stållegeringer slik som rustfritt stål. På grunn av frykt for en ny krig i Europa, så støttespillerne av utbyggingen det som nødvendig å sikre at karbiden kunne bli produsert innenlands i Storbritannia.²¹²

Motstanderne hadde hovedsakelig tre innvendinger mot søknaden fra BOC. Først og fremst var det skadene det ville ha på naturen rundt, og at elven i partier ville bli nærmest tørrlagt fordi vannet ble transportert i rør. Dette gjorde at innbyggerne i nærmeste by, Inverness hvor elven rant forbi, også var svært kritiske til forslaget. Motstanderne i det britiske underhuset mente også at avkastningen kraftverket ville gi lokalmiljøet var for liten. Til slutt mente de at siden dette var den siste plassen man kunne utnytte vannkraften i Storbritannia, ville det være urimelig at kun et selskap skulle få retten på all den kraften som kunne utnyttes.²¹³

Mr. Hardie, som var sterkt imot forslaget, mente at det måtte kunne være mulig å få en lønnsom produksjon i Wales fordi man uansett måtte frakte kalk fra Irland og steinkullet allerede befant seg i Wales. Han mente at kostnadene det ville gi å frakte begge råvarene til det skotske høylandet ville være med og fjerne den økonomiske fordel vannkraft hadde.

---

²⁰⁹ Det har ikke lyktes å finne ut hvem dette kan være.

²¹⁰ Ibid. S 6

²¹¹ Hansard - The Caledonian Power Bill. HC Deb 18 March 1936 vol. 310 cc517-69. Column 568

²¹² Ibid. Column 529

²¹³ Ibid. Column 541

Tilhengerne svarte med at en karbidindustri basert på kullkraft i Wales ikke ville være mulig å gjøre lønnsom.²¹⁴

Sir Alexander viste til erfaringene regjeringen hadde gjort under første verdenskrig, der han skal ha hatt ansvar for forsyning og produksjon av eksplosiver og ammunisjon. Storbritannia hadde ingen karbidindustri og var avhengige først og fremst av å importere fra Norge, deretter fra kanadiske karbidprodusenter som den britiske staten i stor grad var med på å subsidiere oppbygningen av i krigsårene. På grunn av stor ubåttrussel besluttet Storbritannias regjering også å etablere en innenlands karbidfabrikk ved Derby. Denne fabrikk ble forsynt med kullkraft. Ved krigens slutt ble det imidlertid raskt oppdaget at karbid laget på kullkraft ikke var i stand til å konkurrere med importert karbid produsert på vannkraft. Sir Alexander mente derfor at det heller ikke i 1935 ville være mulig å produsere billig nok karbid ved kullkraftverket i Wales.²¹⁵

Etter avslaget vurderte BOC de andre mulighetene for opprettelsen av en fabrikk i Storbritannia. BOC skal blant annet ha forhandlet om kraftleie fra et større kraftverk i Swansea, Wales, som kunne produsere totalt 40.000 kilowatt. Et kullkraftverk som ble bygd ut i forbindelse med kullgruvene i Swansea og brukte hovedsakelig støv og restmaterialer fra utgravningen av steinkull som brensel. Dette førte til at BOC, ifølge Høy, kunne leie kraften til cirka 100 kroner per hestekraft i året. En pris som skal ha vært en god fortjeneste for kraftprodusenten, men et heller dyrt alternativ for BOC.²¹⁶ I Axel Auberts *Den elektrokjemiske industri* fra 1930 opplyser han at de fleste norske vannfallene som enda ikke var utbygd, ville kunne levere kraft til en pris av cirka 50 kroner per hestekraft i året.²¹⁷ Altså rundt halvparten av det BOC skal ha vært tilbudt av kullkraftverket i Swansea.

4.7 Reaksjoner fra det internasjonale karbidkartellet

I starten av mai 1936, deltok Høy i et forhandlingsmøte med BOC sammen med Gandillion. På møtet hadde imidlertid den aggressive holdningen kartellet tidligere hadde vist, blitt endret. Kartellet mente det var å forvente at en fabrikk kom til å bli oppført i Skottland, og at

---

²¹⁴ Ibid. Column 583

²¹⁵ Ibid. Column 528

²¹⁶ Brev fra Høy til HMO, 9. mai 1936. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1936. s. 1-2

²¹⁷ Aubert, 1930. s. 27

det måtte se an hvordan situasjonen utviklet seg videre før medlemmene kunne gjøre noe.²¹⁸ Det kartellet imidlertid ikke rikket på, var å senke salgsprisen for karbid i Storbritannia, slik Høy ønsket. Den lå fortsatt på £12 c.i.f. og hadde lenge blitt kritisert av de norske produsentene. Kartellet mente at en fabrikk i Skottland ville være med på å senke prisen i Skottland, og at det derfor ville bli mindre profitabelt å skulle opprette flere fabrikker i Storbritannia. Høy mente derimot at det var nettopp denne prispolitikken som gjorde det mulig for BOC å få støtte av regjeringen til å reise en fabrikk i Skottland. Med lavere priser ville den skotske fabrikken bli enda mindre profitabel, og mindre aktuell å bygge ut.

Gandillion og kartellet mente at en slik prisreduksjon Høy foreslo, ville fjerne fortjenesten for de fleste medlemmene i kartellet. Hvis en deltagelse i kartellet sluttet å være lønnsom, ville mange trekke seg ut og dermed ville kartellet gå i oppløsning. Det engelske markedet skal ha ifølge Høy ha stått for 50% av kartellets omsetning. Høy mente at en prisreduksjon fra £12,- til £10,- per tonn ville være rimelig og gjennomførbart. Dette, mente han, ville fungere godt for de norske produsentene, da de kunne regne med å få en større markedsandel med en lavere pris, og dermed en økt omsetning. Høy mente at det svekket de norske produsentene å være knyttet til kartellets politikk, da de på lang sikt kunne komme til å miste det britiske markedet om Storbritannia etterhvert klarte å bli selvforsynte på karbid.²¹⁹

4.8 Høy diskuterer prispolitikken

Høy tok senere kontakt med BOC for å legge fram et forslag om endring av prisen. Styret i BOC antydte at det var villige til å selge den importerte karbiden £1 billigere innad i Storbritannia, om karbiden det fikk fra kartellet ble billigere. Dette kunne føre til at BOC ville øke sin egen markedsandel ved å presse de mindre konkurrentene ut fra markedet. Høy bemerket overfor HMO-gruppen at de norske produsentene kanskje burde være forsiktige med å satse alt på kun ett selskap. Samtidig påpekte han at deres høyeste prioritet burde være å unngå en britisk toll som kunne oppstå dersom en britisk fabrikk ble opprettet. Spesielt en prohibitiv toll, som ville gjøre det umulig å eksportere til det britiske markedet. Om en britisk karbidindustri ble grunnlagt, var en toll høyst sannsynlig i vente. Dersom BOC ble overbevist om et tettere samarbeid, ville det gi HMO en ekstra sikkerhet.²²⁰ En prisreduksjon som Høy ønsket seg ville naturligvis også resultere i en reduksjon av fortjenesten HMO-gruppen nå hadde, ved å være medlemmer i det internasjonale karbidkartellet. Om dette derimot kunne

---

²¹⁸ Brev fra Høy til HMO-ledelsen. 7. mars 1936. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1936. s. 7

²¹⁹ Ibid. s. 8

²²⁰ Brev fra Høy til HMO, 9.mai 1936. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1936. s. 10

være med på å sikre posisjonen de nå hadde på det britiske markedet, mente Høy at det var noe HMO måtte være villig til å ofre.

Høy var også i Storbritannia for å høre hvordan Imperial Chemicals Industries, som var en viktig kjøper av kjemisk karbid, stilte seg til en slik prispolitikk. Der møtte han blant annet politikeren Major Barley som var ICIs politiske rådgiver. Han skal ha bekreftet overfor Høy at en innenlandsk karbidindustri var av interesse for regjeringen, men at det ikke nødvendigvis måtte bety en stopp for den norske karbidimporten. Barley mente at med en fornuftig prispolitikk ville de to kunne fungere ved siden av hverandre, og det i hovedsak i tilfelle en krigssituasjon at regjeringen ønsket å få på plass en egen produksjon.

I tillegg skal regjeringen og ICI ha sett på et tredje alternativ, som ikke har vært nevnt i forbindelse med BOC. I landsbyen Billingham, på østkysten av England, lå det et kullkraftverk som blant annet leverte kraft til ICI. Her ville kraftprisen kunne ligge på 20 kroner pr. HK-år lavere enn i Swansea, og ferdig produsert kjemisk karbid ville kunne leveres til £8.13.0 pr tonn. En pris som ifølge Høy helt klart ville kunne utkonkurrere det internasjonale kartellet. Tallene ble riktignok presentert fra Major Barley, og var utregnet av britiske forskere. Barley var ICIs både politiske rådgiver og bindeledd med Board of Trade. Men Høy var en erfaren mann med mange år i industrien og ga selv uttrykk for at tallene virket plausible.²²¹ Om dette var et så godt alternativ som Barley la frem er det merkelig at ICI og/eller staten ikke gikk i gang med utbygging her. I litteraturen om ICIs egen historie er det svært lite skrevet om karbidproduksjon. Dette skyldes trolig at ICI hadde en bred produksjon av mange forskjellige produkter og at nitrogen laget fra karbid både var en liten del av produksjonen, og kun en av flere måter å fremstille nitrogen på. I *Imperial Chemical Industries A History - Volume II The First Quarter-Century 1936-1952*, har historikeren William Joseph Reader imidlertid påpekt at acetylen og karbidproduksjonen i Storbritannia aldri ville vært i stand til å konkurrere på pris med den billige vannkraften man hadde i for eksempel Canada og Norge.²²²

4.9 HMO-gruppens strategi

Selv om det som oftest var Høy som reiste rundt i Europa i møter med både kartellet og kjøperne, ser det ut til at han hadde ledelsen i HMO-gruppen i ryggen. I styremøtet den 14. mai 1936, stilte styret i Hafslund seg bak Høys syn om at det trengtes en prisreduksjon på det

---

²²¹ Ibid. s. 6

²²² Reader, W.J. *Imperial Chemical Industries. A History - Volume II The First Quarter-Century 1936-1952*. Oxford University Press, London, 1975. s. 321

engelske markedet. Det er ingenting i kildene som tilsier at styrene i Odda og Meraker skulle ha hatt et annet syn. Styret i Hafslund påpekte derimot at dette burde gjøres slik at man fikk opprettholdt det internasjonale kartellet. Samtidig, påpekte styret, burde en slik prisjustering gjøre at kartellet kunne senke godtgjørelsene som nå ble betalt til en rekke selskaper og agenter, for å holde seg unna kjøp og salg av karbid.²²³ Tanken må ha vært at med en lavere pris, ville det bli vanskeligere for andre aktører å komme inn på markedet og utkonkurrere kartellet. Dermed ville godtgjørelsen kartellet betalte for å slippe konkurranse bli overflødig.

Det var naturlig å ta utgangspunkt i at en eventuell britisk karbidproduksjon ville starte i liten skala og øke etterhvert. Men uansett hvor stor en fremtidig britisk karbidindustri ville bli, ville den skapt konsekvenser for de norske produsentene. Det engelske markedet var svært viktig for den norske karbidindustrien, og Høy mente at HMO måtte forberede seg på at the Caledonian Power Bill ble godkjent og at fabrikken i Skottland dermed ville starte en produksjon av karbid. Dette til tross for at den første høringen hadde fått avslag. Den eneste måten man kunne prøve å påvirke utfallet på utenfra, var ifølge Iver Høy ved å justere prisen.²²⁴

En slik prisreduksjon Høy så for seg, kunne ikke bare gjennomføres uten videre. Han mente et samarbeid med de eksportorienterte produsentene måtte på plass, og da først og fremst de svenske produsentene og jugoslaviske Dalmatienne. Et brev fra direktøren i Stockholms Superfosfat fabrikk AB, Ejnar Rodling, bekrefter et delt syn på situasjonen.²²⁵ Videre måtte de bli enige om hvordan markedet skulle fordeles og hvilket prisnivå man skulle legge seg på for å kunne konkurrere best mulig. Høy ville ut av kartellet og konstruere et nytt samarbeid for salg. En egen organisasjon var unødvendig og tungvint. Cyanamidsalget til HMO hadde tidligere blitt organisert gjennom et eget salgskontor i London; Shaw Scott & Co. og Høy ønsket seg det samme for karbidsalget i fremtiden. Shaw Scott & Co drev med salg av flere forskjellige varer, noe det nye salgskontoret ikke burde gjøre, men kun konsentrere seg om karbid.²²⁶

Høy mente at det nye salgskontoret burde ta over og håndtere salgavtalene som allerede var etablert på de forskjellige karbidmarkedene. Aller helst burde selskapet også dannes av de selskapene som karbidprodusentene allerede hadde avtaler med i Storbritannia.

---

²²³ Styremøte i Hafslund, 14. mai 1936. Hafslund, avdeling Vinderen. PA-1001 ABC-0006-1936

²²⁴ Brev fra Høy til HMO-ledelsen. 7. mars 1936. OLA/157.1 Ab-1-1936. s. 4

²²⁵ Brev fra Ejnar Rodling til Iver Høy. 20. mars 1936. Meråker Smelteverk A/S. PA-0595 L0572 Boks 0001 - 8.3.2: British Oxygen/Odda

²²⁶ Brev fra Høy til HMO, 9. mai 1936. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1936. s. 11

Blant annet BOC, men også Acetylene Corporation og Charles J. Quirk & Co. Høys idé var altså å opprette et eget selskap som ble drevet av de største kundene og som tok seg av salgsprosessen på hele det britiske markedet. Da kunne man som produsent av karbid slippe forhandlinger og avtaler, og levere gjennom det nye salgskontoret. Den resterende andel av markedene ville bli ordnet som det hadde blitt gjort tidligere ved å henvende seg til de kanaler kartellet hadde brukt.²²⁷

4.10 The Caledonian Power Bill avslått på ny

Da BOCs søknad ble avslått på nytt i 1937, skrev den skotske avisen Catholic Herald at det var på grunn av at valget var tatt av ignorante engelskmenn og walisere som ikke visste hva det dreide seg om, da kun elleve av de 58 skotske parlamentsmedlemmene hadde stemt mot utbyggingen. Avisen mente også at engelskmennene og waliserne stemte mot fordi «det var en mulighet for at fabrikken kunne bli lagt til “hardt rammede områder sør for elven Tweed».

Politikeren Donald Cameron fra byen Fort William, Skottland, beskrev det som “den verste knivdolkingen fra sakserne siden de glemte gamle dager av vår konflikt. Vi vil huske dette, ikke i bitterhet, men med en følelse av grov urettferdighet.”²²⁸

Det kan se ut til at BOC ikke ville bygge noen karbidfabrikk i Wales, som sto som det andre alternativet til vannkraftverket i Skottland. Stokes & Banken viser til en upublisert tekst for BOC sitt 60 års jubileum, som indikerer at dette kan ha vært fordi selskapets ledelse, som i stor grad var skotsk, var så misfornøyd med de gjentatte avslagene fra staten om å bygge ut vannfallene i Skottland. Stokes and Banken antyder imidlertid at det var på grunn av forretningsutsiktene at valget endte slik, fordi et kullkraftverk i Swansea ikke ville gi billig nok kraft til at det ville kunne lønne seg. Det er likevel viktig å merke seg at når andre høring av the Caledonian Power Bill ble lest opp i House of Commons, den 10. mars 1937, hadde ledelsen i BOC allerede meldt sin interesse for å kjøpe to tredjedeler av aksjene i Odda Smelteverk.²²⁹ Odda hadde god tilgang på billig elektrisitet, og BOC var villige til å kjøpe aksjene for 162% av den originale verdien. For at aksjene skulle kunne kjøpes måtte derimot to ting gå i orden. Først måtte Hafslund og resten av aksjeeierne gå med på å selge sine aksjer til den samme prisen, slik at BOC oppnådde en aksjemajoritet. I tillegg måtte den norske staten godkjenne transaksjonen og gi konsesjon.²³⁰

---

²²⁷ Brev fra Høy til HMO, 9.mai 1936. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1936. s. 11

²²⁸ Stokes and Banken, 2015. s. 147

²²⁹ Ibid. s. 148

²³⁰ Brev fra Hardie til Heyerdahl. 14. april 1937. OLA/157.1 Ab-1-1937

4.11 Et siste forsøk i 1938

På tross av at parlamentet igjen avsto søknaden i 1937, ville ikke BOC endre på planene for vannkraftverket i Skottland, og sendte en ny søknad i 1938. De samme argumentene gikk igjen som i de foregående høringene, i 1936 og 1937. Det ble lagt frem kalkuleringer som argumenterte for, og imot, at produksjon av karbid drevet på kullkraft kunne bli konkurransedyktig. Motargumentet som fortsatt sto sterkest var at utbyggingen ville fjerne en stor del av vannmengdene i elven og gå utover lokalbefolkningen i Inverness.²³¹ Spørsmålene rundt denne fabrikken stilte seg inn i en rekke diskusjoner om utbygging av industri i de skotske høyländene. Den ene siden så det som en viktig mulighet for å få folk ut av fattigdom og bekjempe depopulasjon, mens motstanderne mente man måtte verne om naturen og at en oppbygging av industri ville være et for stor inngripen i landskapet. Altså fantes det noen lokale støttespillere og ikke bare engelskmenn fra sør, slik det ble påstått tidligere. Den tredje og siste søknaden ble også avslått, 6. april 1938.²³²

Før den tredje høringen av the Caledonian Power Bill i 1938, hadde BOC allerede sikret seg en sikker og billig tilgang til karbid gjennom Odda Smelteverk. Selskapet startet derfor kjapt med å få fylt opp lagrene sine i Storbritannia, slik at produksjonen kunne fortsette et par måneder, i tilfelle en internasjonal krisesituasjon skulle oppstå. Da Tyskland okkuperte Norge i 1940, måtte den britiske industrien igjen importere karbid fra Canada.²³³

4.12 En britisk karbidindustri, på tross av oppkjøpet?

Ved å kjøpe opp Odda Smelteverk hadde BOC skaffet seg egen tilgang på karbid og oppnådd en større kontroll over hele produksjonslinjen. Allikevel ble det søkt om konsesjon for utbyggelsen av et vannkraftverk og en karbidfabrikk i Skottland også i 1938. Hva hadde skjedd om BOC hadde fått lov til å bygge en fabrikk i Skottland? Ville de solgt Odda, eller drevet de to fabrikkene samtidig? Uten tilgang til BOCs bedriftsarkiv er det vanskelig å svare på dette, men to muligheter bør likevel drøftes. Det første alternativet er at BOC endte opp med å kjøpe Odda Smelteverk i 1937, fordi de ikke fikk godkjent utbyggingen i Skottland. Dette indikerer at BOC hadde Odda Smelteverk å falle tilbake på, dersom konsesjonsbehandlingen i det britiske underhuset ikke ble godkjent. Det andre alternativet er

---

²³¹ Hansard - Caledonian Power Bill - HC Deb 06 April 1938 vol 334 cc422-83. Column 424

²³² Stokes and Banken, 2015. s. 147

²³³ Ibid. s. 149

at BOC hadde bestemt seg for å kjøpe Odda Smelteverk, men at de ventet med oppkjøpet i håp om å få utbyggingen i Skottland godkjent. Dersom BOC allerede hadde sikret seg en egen tilgang på karbid i Norge er det rimelig å anta at det ville være vanskeligere å få politisk støtte for en utbygging i Storbritannia.

Fra Høy sitt besøk hos ICI i 1936 skal ICIs politiske rådgiver, Major Barley, ha ment at den norske gruppen måtte ta det som et “gitt faktum” at den britiske regjeringen ville få i gang en innenlandsk karbidindustri. Men at det samtidig kunne være mulig for den britiske og norske industrien å eksistere ved siden av hverandre dersom man førte en fornuftig prispolitikk. Det kan godt hende at Barley hadde rett i dette, da den tenkte fabrikken i Skottland ikke ville kunne produsere nok til å forsyne Storbritannias karbid konsum. I hvert fall ikke med en gang. Men Høy mente at ettersom den britiske karbidindustrien vokste, ville de norske produsentene bli utkonkurrert og stengt ute fra markedet.²³⁴

En annen ting av interesse er at Rokne har skrevet om en bestilling BOC gjorde av transformatorer og annet “ovnsutstyr” til en tiltenkt karbidfabrikk i England. Men at utstyret også skulle kunne brukes til å bygge en trefaseovn til i Odda, dersom det ble nødvendig. Han sier dessverre ikke noe mer om eksakt årstall eller hva som skjedde med disse delene, men det dreier seg om tiden mellom oppkjøpet og utbruddet av andre verdenskrig, mest sannsynlig i 1938-39.²³⁵ Ovnsutstyret skal senere ha blitt brukt til å bygge enda en trefaseovn som ble ferdigstilt og satt i gang først i 1956.²³⁶ Dette indikerer at BOC fortsatt ikke ga opp planen om en egen karbidfabrikk. Diskusjonene i underhuset, 13. april 1938, bekrefter dette. En måned etter at The Caledonian Power Bill ble avslått for tredje og siste gang, spurte Mr. David Adams, forsvarsminister Sir Thomas Inskip om det forelå noen planer for en statlig eller privat produksjon av karbid i Storbritannia. Sir. T. Inskip svarte at BOC hadde startet fortsatt med planleggingen av en karbidfabrikk i Port Talbot, Wales. Men at denne på ingen måte kunne dekke Storbritannias forbruk.²³⁷

At BOC fortsatte med planene om en utbygging i Wales, til tross for at dette ble presentert som et dårlig alternativ, indikerer at de hadde planlagt en britisk karbidfabrikk i tillegg til oppkjøpet av Odda Smelteverk. For som Sir T. Inskip påpekte, ville ikke utbyggingen i Wales kunne dekke Storbritannias behov for karbid. Oppkjøpet av Odda og en

---

²³⁴ Brev fra Høy til HMO, 9.mai 1936. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1936. s. 6

²³⁵ Rokne, 1974. s. 45

²³⁶ Ibid. s. 70

²³⁷ Hansard - Caledonian Power Bill - 1.3 April 1938 Volume 334,

fabrikk i Storbritannia ville derfor gi BOC muligheten til å både dekke sitt eget behov og selge overskuddet av karbid på det britiske markedet.

Fabrikken i Port Talbot ble aldri bygd av BOC. Men det ble oppført en karbidfabrikk der likevel. Denis H. Jones har skrevet boken *Kenfig Factory A Souvenir History* om karbidfabrikken i Kenfig, Wales, rett ved Port Talbot og Swansea. Fabrikken skal ha blitt bygd av britiske myndigheter og påbegynt sommeren 1940, som en respons på etterspørselen krigføringen skapte. Det ble brakt inn ekspertise fra kanadiske Shawinigan, og produksjonen kom i gang først i september 1940. BOC ser ikke ut til å ha vært involvert i produksjonen, men skal ha sendt representanter til fabrikken for å klage på en forsendelse, i 1942.²³⁸ Jones skriver også at BOC skal ha opprettet en egen karbidfabrikk i Nord-Irland, med en produksjonsfabrikk på 50 000 tonn.²³⁹ Ifølge vitenskapsmagasinet *The New Scientist* ble fabrikken i Londonderry, Nord-Irland, satt i drift først i 1960.²⁴⁰

4.13 Iver Høys posisjon i saken

Iver Høy representerte i stor grad HMO-gruppen internasjonalt og hadde derfor en svært viktig posisjon i samarbeidet. Da dette kapittelet bygger i stor grad på brev Høy har skrevet, vil det derfor være viktig å diskutere posisjonen han hadde og om han kan ha utnyttet den for egen vinning. Spesielt fordi han, ifølge Lang, ble ansatt som konsulent i BOC for opprettelsen av en karbidfabrikk i Wales. De fleste brevene fra Høy er rundskriv som ble sendt til styrene i Hafslund, Meraker og Odda for å underrette hvordan forhandlinger og møter hadde gått.

Sommeren 1936 tok BOC direkte kontakt med Høy for å prøve å få i stand en leveringsavtale med HMO-gruppen, og dermed et samarbeid mellom de tre norske fabrikkene og den nye engelske fabrikken som BOC hadde planlagt. I tillegg til dette, la BOC frem et tilbud om stillingen som konsulent i oppførelsen av den påtenkte fabrikken i Skottland.²⁴¹ Dette ser ut somganske dårlig alternativ for HMO-gruppen, da en slik avtale neppe ville tjene den på sikt. Iver Høy blir av både Rokne, Sogner og Alfred Høy beskrevet som en veldig viktig mann for alle de tre selskapene.²⁴² Samtidig viste tilbudet at BOC var veldig klar over hvilken erfaring og kompetanse Høy satt med. Et slikt tilbud kan heller ikke ha vært dårlig for

---

²³⁸ Jones, Denis H. *Kenfig Factory A Souvenir History*. Distillery Company Ltd.; First edition 1967. s. 10-26

²³⁹ *ibid.* s. 102

²⁴⁰ *The New Scientist*. 23. juni 1960. s. 1597

²⁴¹ Brev fra BOC til Høy, 3. juli 1936. Hafslund, avdeling Vinderen. PA-1001 ABC-0006-1936

²⁴² Rokne, 1949. s. 52. Sogner, 2001. s. 176 Høy, 1950. s. 92

Høy, da BOC var et stort og vellykket firma som stadig utvidet produksjonen og kjøpte opp konkurrenter.

3 uker etterpå, sendte imidlertid Høy et brev til styrene i HMO-gruppen der han fortalte om tilbudet fra BOC og spurte hvordan ledelsen stilte seg til tilbudet. Dette kan tyde på at han ikke prøvde å utnytte situasjonen til egen vinning, men var tro mot de norske produsentene. Ikke overraskende besluttet styret i Hafslund at de ikke under noen omstendighet kunne samtykke i at Høy tok stillingen som konsulent for BOC.²⁴³ Det vites ikke hva styrene i Odda og Meraker mente om saken, men trolig vil de ha hatt det samme synet som styret i Hafslund. Med dette tilbudet ga ikke bare BOC et jobbtillbud til Høy, det ble også sendt et tydelig signal om at utbyggingen av en britisk karbidfabrikk kom til å skje.

Også ved utgangen av 1937, etter at BOC kjøpte opp Odda Smelteverk, fikk Høy tilbudet om å være konsulent ved en fabrikk i Skottland. På ny tok han kontakt med styrene i HMO for å be om deres syn. Hafslunds styre valgte ved styremøtet den 16. desember 1937 å vente med saken til et senere møte.²⁴⁴

Alfred Høy skrev at Iver Høy ikke kunne stille til gjenvalg til styret i Meraker, i desember 1937, på grunn av andre gjøremål.²⁴⁵ 8. januar 1938 skal Hafslund, ifølge Lang, ha gitt kartellet beskjed om at Høy ikke lenger kunne representere selskapet internasjonalt. Og at dette var fordi Høy tok jobben som konsulent i BOC for utbyggingen av en fabrikk i Wales.²⁴⁶ Styremøtet i Odda Smelteverk 5. oktober 1938 bekrefter dette da kontrakten for Høys "avlønning" skal være underskrevet.²⁴⁷ Dette skiftet av arbeidsgiver indikerer at Høy kan ha hatt et skjult motiv for salget av Odda Smelteverk. Høy hadde en nøkkelrolle i HMO-gruppen som internasjonal representant hvor han møtte kundene, konkurrenter og kartellene, og forhandlet frem det meste av avtaler. Det eneste som kan fastslås, ut fra kildematerialet som er brukt i oppgaven, er at Høy brukte sin posisjon for å prøve å knytte HMO-gruppen tettere til det britiske markedet. At dette ble via BOC er naturlig, da de var den største forbrukeren av karbid i Storbritannia.

Uten tilgang til BOCs arkiv er det umulig å si om det har vært en skjult avtale mellom BOC og Høy. Posisjonen Høy hadde i det norske samarbeidet kan absolutt ha blitt utnyttet for egen vinning, men det ser heller ikke ut som Høy la frem situasjonen annerledes for de norske

---

²⁴³ Styremøte i Hafslund, 13. august 1936. Hafslund, avdeling Vinderen. PA-1001 ABC-0006-1936

²⁴⁴ Styremøte i Hafslund, 16. desember 1937. Hafslund, avdeling Vinderen. PA-1001 ABC-0006-1937

²⁴⁵ Høy, 1950. s. 84

²⁴⁶ Lang, 1949. s. 227

²⁴⁷ Styremøte i Odda Smelteverk A/S. 5. oktober 1938. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1938

produsentene og bare hoppet over til en konkurrent. Trusselen om en britisk karbidindustri virker høyst reell, og det bør ikke være noen tvil om at det britiske markedet var svært viktig for den norske karbideksporten.

4.14 Konklusjon

Det er tydelig at utfallet av det britiske karbidspørsmålet hadde mye å si for HMO-gruppen, og at det skapte uro og spenning blant de norske produsentene. Tapet av det britiske markedet kunne i verste fall ha betydd slutten for den norske karbidproduksjonen. De fleste andre land hadde egen produksjon, eller prohibitive importregler og høye tollsatser som gjorde det vanskelig å konkurrere med. Høy prøvde derfor det han kunne for å sikre tilgang til det britiske markedet. Høy mente at HMO-gruppen måtte være villige til å ofre medlemskapet i det internasjonale karbidkartellet dersom man kunne få tegnet direkte avtaler med kjøperne. En slik avtale eksisterte jo allerede med Imperial Chemicals om leveranse av 10 000 tonn kjemisk karbid.

Det britiske karbidspørsmålet oppsto som en følge av et politisk fokus på å ha en selvforsynt industri i tilfelle en kriseperiode skulle oppstå. Noe som ble synlig jo lenger utover man kom på 1930-tallet. Det ser imidlertid ut til at den politiske oppslutningen ikke var like stor som den ble beskrevet i brevene til Høy og av Stokes and Banken. BOC viste interesse for å kjøpe Odda Smelteverk i 1934, året før the Statement Relating to Defence ble innført i mars 1935. At BOC ville ha kontroll over flere ledd i produksjonen, og dermed øke den vertikale integrasjonen, kan ses på som en naturlig del av utviklingen for et stort og stadig voksende firma. Rokne argumenterer også for at det var det høye prisnivået karbidkartellet frontet, som gjorde at BOC ville starte produksjonen av karbid selv. Om Odda hadde blitt britiskeid allerede i 1934, ville det hjulpet lite for de britiske politikerne som ønsket å ha en selvstendig og selvforsynt industri.

Utover midten av 1930-tallet kjøpte BOC opp og slo seg sammen med flere britiske firmaer, og ble et multinasjonalt firma som opererte i flere verdensdeler. Oppkjøpet av Odda Smelteverk stiller seg inn i rekken av disse oppkjøpene, og ble et av flere tilfeller i den økonomiske ekspansjonen til BOC. Denne utviklingen er med på å styrke teorien om at BOC var styrt av økonomiske fremfor politiske motiv. Dersom en britisk karbidindustri var viktig, ville BOCs konsesjonssøknad mest sannsynlig blitt godkjent, eller så ville fabrikken blitt bygd på statlig initiativ, slik den ble under andre verdenskrig.

Selv om BOC kjøpte Odda Smelteverk i 1937, ble det fortsatt søkt om konsesjon for utbygging av kraftverk og fabrikk i Skottland året etter. Trolig nok stikk motsatt av det HMO-

gruppen må ha håpet på da de solgte smelteverket i Odda. Trusselen om en engelsk karbidfabrikk stod fortsatt. BOC skal ifølge diskusjonene i underhuset ha vurdert å bygge en fabrikk i Wales. Men som Jones bok om Kenfig Factory har vist, ble det satt i drift en fabrikk der først i 1941, og da på statlig initiativ. Et resultat fra planleggingen av BOCs fabrikk i Wales, ble imidlertid at Høy tok stillingen som konsulent i BOC og sluttet å representere HMO-gruppen internasjonalt.

Iver Høy hadde en nøkkelrolle i HMO-gruppen, og var i stor grad kartellets ansikt utad i Europa. Siden mye av kildematerialet i oppgaven er korrespondanse skrevet av Høy, har det vært viktig å drøfte posisjonen hans i salget av Odda Smelteverk. Særlig fordi Høy ble tilbudt en stilling som konsulent for BOCs planlagte karbidfabrikk både i 1936 og ved utgangen av 1937. At han til slutt tok jobben i 1938 kan indikere at han har hatt motiv for å fronte situasjonen for resten av HMO-gruppen, annerledes enn den faktisk var. Siden han var kontaktleddet med BOC hadde han muligheten til å villedde HMO-gruppen, og heller hjelpe BOC med å få salget av Odda Smelteverk gjennomført. Det kommer riktignok fram at han konfererte med styrene i HMO og ba om deres syn da han ble tilbudt konsulentjobb hos BOC. Men at Hafslund ikke lot han representere selskapet i det internasjonale kartellet lenger, kan indikere at det har oppstått en misnøye hos Hafslund. Litteraturen om alle de tre smelteverkene har imidlertid ingenting annet enn svært positive bemerkelser om Høy. At han ikke kunne representere Hafslund lengre, kan ha vært så enkelt som at han ble inhabil.

Jeg har presentert to forklaringer på at BOC kjøpte opp Odda Smelteverk etter at the Caledonian Power Bill ble avslått for andre gang. Enten planla BOC å kjøpe Odda Smelteverk, og ventet for å prøve å få høringen i underhuset godkjent, eller så kan det å kjøpe det norske smelteverket ha stått som en plan b. Siden BOC viste interesse for smelteverk i Odda allerede i 1934, vil det være rimelig å anta at de ventet med kjøpet av strategiske grunner. Dersom BOC hadde kjøpt opp Odda Smelteverk før høringen av the Caledonian Power Bill, ville det trolig vært mye vanskeligere å oppnå den politiske støtten som var nødvendig for utbygging i Skottland. At BOC tok sikte på å tilegne seg to smelteverk er ikke urimelig, da fabrikkene i Skottland uansett ikke ville kunne dekke det britiske behovet for karbid.

Det britiske karbidspørsmålet ble ikke løst, men løsningen for BOCs tilførsel av karbid ble oppkjøpet av Odda Smelteverk i august 1937. Det politiske målet om at Storbritannia skulle bli selvforsynt ble derfor ikke nådd, noe som ble tydelig da tyske tropper okkuperte Norge og tok kontroll over den norske industrien. Storbritannia måtte nok en gang importere

karbid fra Canada, og da den tyske ubåttrosselen igjen oppsto, ble det bygd en britisk karbidfabrikk på statlig initiativ, akkurat som under første verdenskrig.

Kapittel 5: BOC kjøper Odda Smelteverk

I 1937 søkte BOC om konsesjon for å erverve aksjemajoriteten i Odda Smelteverk AS. HMO-gruppen hadde vært i kontakt med The British Oxygen Company allerede i 1934 for å diskutere en eventuell ervervelse av aksjene i Odda Smelteverk A/S. Samtidig planla BOC opprettelsen av en egen karbidindustri som kunne forsyne produksjonen av acetylen-gass, og om mulig hele karbidforbruket i Storbritannia. De norske produsentene fryktet at planene skulle fullføres og arbeidet derfor for å sikre seg en viktig posisjon på det britiske markedet. Samtidig slo det europeiske karbidkartellet sprekker og HMO-gruppen begynte å se på alternativer for å kunne kontrollere det europeiske markedet.

Dette kapitlet fortsetter der det forrige slapp, med et større fokus på hver enkelt aktør og hvordan de forholdt seg til forhandlingene om Odda Smelteverk. Det fokuseres på Odda og BOC, men Hafslund og Meraker som samarbeidet tett med Odda i HMO-gruppen skal også undersøkes. Den norske stat er også sentral her, da det var de som behandlet konsesjonssøknaden, samtidig som de prøvde å føre en sterk proteksjonistisk politikk som skulle forsvare norske naturressurser. De viktigste spørsmålene er likevel; Hvorfor valgte de norske aksjonærene å selge Odda Smelteverk A/S? Hva var grunnen til at den norske stat godkjente et slikt salg, og hvilke betingelser ble satt? Hvilken betydning fikk dette for det norske karbidsamarbeidet og det internasjonale karbidkartellet?

5.1 Første vurdering i 1934

Som tidligere nevnt var The British Oxygen Company (BOC) i gang med forhandlinger om et mulig oppkjøp av Odda Smelteverk AS allerede i 1934. I mai dette året, sendte BOC et par teknikere til Odda som undersøkte fabrikklokalene, slik at de britiske kjøperne skulle kunne ta en bedre avgjørelse.²⁴⁸ På dette tidspunktet planla BOC å kjøpe opp Odda sammen med Imperial Chemicals Limited (ICI) som også var en kunde av HMO. HMO og ICI inngikk en avtale i 1929 om å dekke sistnevntes forbruk av kjemisk karbid fra HMO-gruppen.²⁴⁹ Vurderingene om et mulig oppkjøp ble imidlertid utsatt da BOC kom i konflikt med karbid-giganten Union Carbide.²⁵⁰ BOC skal lenge ha hatt planer om å kjøpe opp en del aksjer i firmaet British Industrial Gases, for å få kontroll over en konkurrent på det britiske markedet. Union Carbide kom BOC imidlertid noe uventet i forkjøpet. UC ødela dermed planen BOC

---

²⁴⁸ Brev fra BOC til Iver Høy. 1. juni 1934. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1934

²⁴⁹ Rokne, 1974. s. 36

²⁵⁰ Som også eide norske Meraker, og Sauda.

hadde hatt, og tvang BOC til å måtte prioritere opprydding på hjemmebane før man gikk videre med Odda-forhandlingene.²⁵¹ Dette er i hvertfall den historien Hafslund fikk høre fra BOC, da forhandlingene ble brutt i juni 1934. Dette kan tyde på at BOC ønsket å oppnå en større kontroll over leddene i egen produksjon, før spørsmålet om en britisk karbidfabrikk ble satt ordentlig i gang to år senere.

5.2 BOC melder ny interesse i 1937

Den 14. april 1937, sendte Viseformann Hardie i BOC et brev til Hieronymus Heyerdahl, styreformann i Hafslund. I brevet bekreftet han at BOC var interessert i å kjøpe Hafslund sine aksjer i Odda Smelteverk A/S og Tyssefaldene A/S, og la fram et forslag for transaksjonen.²⁵² Ut fra kildematerialet ser det ut som det var Hafslund som tok initiativ til denne nye forhandlingen. Det er i hvert fall det de fortalte hovedstyret i NVE da konsesjonssøknaden ble behandlet sommeren 1937.²⁵³ BOC hadde fått søknaden om å bygge en karbidfabrikk i Skottland avslått for andre gang, kun 4 uker før brevet fra Hardie ble sendt til Heyerdahl.²⁵⁴ Ifølge saksbehandlingen i Rådssak nr. 1376 ser det altså ut som HMO-gruppen var på vakt og utnyttet denne situasjonen ved å ta kontakt med BOC igjen.

Det er imidlertid minst like sannsynlig at det var BOC som tok opp kontakten, da den andre søknaden ble avslått. Og at historien om et norsk initiativ ble presentert for NVEs hovedstyre for å blidgjøre den proteksjonistiske tankegangen blant de norske politikerne. Som vi ser i neste underkapittel hadde BOC en forventning om at Hafslund, og andre aksjonærer, skulle hjelpe til for å få konsesjonssøknaden godkjent av den norske stat.

5.3 Forslag for transaksjonen

BOC ville nå kjøpe Hafslunds 569 aksjer i Odda, dersom de samtidig fikk tilbudet om å kjøpe minimum majoriteten av alle aksjene i selskapet innen 30. april. Aksjene skulle kjøpes for 1625 kroner per stykk, 162 prosent av den pålydende verdien. I tillegg skulle alle ekstra kostnader om overførsel deles likt av kjøper og selger.²⁵⁵ BOC ville også kjøpe Hafslunds

---

²⁵¹ Brev fra Iver Høy til Elias Kiær. 15. juni 1934. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1934

²⁵² Brev fra Hardie til Heyerdahl. 14. april 1937. OLA/157.1 Ab-1-1937

²⁵³ Rådssak nr 1375. Riksarkivet - RA/S-4462/D/Da/L0178/0003. s. 4

²⁵⁴ Caledonian Power Bill - HC Deb 10 March 1937 vol 321 cc1237-97. Column 1296

²⁵⁵ Brev fra Hardie til Heyerdahl. 14. april 1937. OLA/157.1 Ab-1-1937

4032 aksjer i Tyssefaldene samt alle aksjer de eventuelt ble tilbudt fra andre aksjeeiere innen den 30. april 1937. Med en maksimumsgrense på 8500 aksjer. Aksjene skulle bli kjøpt for 110 norske kroner, 110 prosent av den pålydende verdien, og resterende kostnader for overførsel av aksjer skulle deles likt på kjøper og selger.

Avtalen var at så fort en aksjemajoritet i Odda Smelteverk ble tilbudt BOC, ville det søkes om konsesjon for ervervelse av aksjene fra den norske staten. BOC forventet samtidig at Hafslund og de andre selgerne skulle hjelpe til i denne prosessen slik at regjeringen ville innvilge konsesjonssøknaden. Så fort konsesjonen ble godkjent på grunnlag BOC var fornøyd med, skulle det kjøpe aksjene i både smelteverket og kraftverket i kontanter for hver enkelt andel. Hele transaksjonen skulle gå gjennom Hafslund, også for aksjene som hørte til privatpersoner og selgere utenfor Hafslund. Hafslund skulle videre betale de utenforstående selgerne for aksjene som ble solgt. På denne måten ville BOC kunne sikre at de faktisk opparbeidet seg en aksjemajoritet og at avtalen med alle selgerne ble gjennomført på en god og tilfredsstillende måte.²⁵⁶

Når aksjemajoriteten i Odda Smelteverk ble ervervet av BOC, skulle det ta ansvar for at alle gjeldende forpliktelser og avtaler med de internasjonale kartellene skulle følges opp. Det lovet også å opprettholde "Entente Cordiale" mellom Hafslund og Meraker i de fem følgende årene, fra og med 1. juli 1937, med følgende krav:

Deltagelsen i samarbeidet om salg av karbid skulle fordeles til 22/62 for Hafslund og 22/62 for Odda Smelteverk, etter 1. januar 1939. Dersom Meraker skulle trekke seg fra samarbeidet skulle Odda og Hafslund ha 22/44 tonn hver, altså dele kvoten mellom seg likt. Dette skulle også inkludere en eventuell ny kontrakt for kjemisk karbid.

BOC gikk også med på å gi Hafslund Odda Smelteverk sin kvote i det europeiske ferrosilisiumkartellet, slik det tidligere hadde blitt gjort. Dette tilbudet tok utgangspunkt i produksjonsoversikten som var gitt over 1936, og skulle stå i 7 dager etter at Hafslund mottok det.²⁵⁷ Det ser ut som Hafslund godtok tilbudet ganske kjapt, da BOC søkte om konsesjon en snau måned etter.

---

²⁵⁶ Brev fra Hardie til Heyerdahl. 14. april 1937. OLA/157.1 Ab-1-1937

²⁵⁷ Ibid.

5.4 British Oxygen Company søker om konsesjon

Den 8. mai 1937 sendte advokat Herman Christiansen, på vegne av British Oxygen Company, en søknad til Arbeidsdepartementet om å erverve aksjemajoriteten i Odda smelteverk AS.²⁵⁸ Herman Christiansen var blitt BOCs representant i Norge. Han var en erfaren industrijurist som hadde representert amerikanske Union Carbide, eier av smelteverkene Meraker Sauda, i tillegg til amerikanske Alcoa.²⁵⁹ Søknaden inneholdt hovedsakelig en lovnad om at dersom BOC fikk konsesjon, ville det fortsette driften i Odda uten forandring. Produksjon og salg av karbid og cyanamid ville fortsette, i tillegg til at det ble lovd å fortsette samarbeidet med Meraker og Hafslund. Samtidig påpekte han at Odda Smelteverk først og fremst eksporterte produktene sine, og at Storbritannia var det viktigste markedet for norsk karbidsalg. Der BOC hadde et karbidforbruk tilsvarende 70% av den britiske importen på 55 000 tonn.²⁶⁰

5.5 Hafslund som den aktive part

Ifølge *Rådssak nr. 1375* i Trustkontrollens arkiv er det Hafslund som tok initiativ til å kontakte BOC om salget av Odda Smelteverk. Da Hafslund tok kontakt med hovedstyret i Norges Vassdrags- og Elektrisitetsvesen (NVE) for å forklare hvorfor beslutningen om salget var tatt, la det frem to hovedelementer. Trusselen om en britisk karbidindustri og den stadig mer usikre situasjon i det internasjonale karbidkartellet. Styret i Hafslund påpekte at Storbritannia var det eneste markedet som virkelig ga fortjeneste, da britene manglet karbidindustri og heller ikke hadde høye tollsatser eller direkte importforbud slik de fleste andre europeiske land hadde. Blant annet viste de til at det norske HMO-samarbeidet eksporterte 33 291 tonn i 1936, hvorav 31 289 tonn gikk til Irland og Storbritannia.²⁶¹ Hafslund viste også til en rapport fra Erik Colban, datert 18. mars 1937, som fortalte hvordan diskusjonene i Storbritannia lå an.²⁶² Colban var sendemann for den norske utenriktjenesten i London fra 1934.²⁶³ Siden den norske staten hadde en mann i London som fulgte diskusjonene i det britiske underhuset, var nok NVEs hovedstyre og Arbeidsdepartementet klar over situasjonen.

---

²⁵⁸ Rådssak nr 1375. Riksarkivet - RA/S-4462/D/Da/L0178/0003. s. 2

²⁵⁹ Rokne, 1974. s. 42

²⁶⁰ Rådssak nr 1375. Riksarkivet - RA/S-4462/D/Da/L0178/0003. s. 3

²⁶¹ Ibid. s. 4

²⁶² Ibid. s. 5

²⁶³ Thowsen, Atle. «Erik Colban» Store Norske Leksikon. - besøkt 19.04.19 https://nbl.snl.no/Erik_Colban

Særlig fordi karbid var en av varene som ble forhandlet frem til å stå på den britiske frilisten under den norsk-britiske handelsavtalen av 1933.²⁶⁴

Videre påpekte styret i Hafslund at man i andre land så hvordan opprettelsen av en innenlandsk industri førte til en beskyttelsestoll eller andre restriksjoner for import. Og at det var på grunn av denne trusselen om utestengelse fra det britiske markedet at Hafslund selv tok kontakt med BOC og foreslo en ervervelse av fabrikken i Odda. BOC var den absolutt største kunden til de norske fabrikkene. De norske aktørene håpet derfor at BOC ville fungere som en garantist for å holde den norske eksporten ved like, dersom BOC opparbeidet seg egne interesser i den norske industrien.²⁶⁵

At den polske statsfabrikken Azotniak brøt ut av kartellet i starten av 1937 ble også brukt som argument for ha tatt kontakt med BOC. Azotniak skal ifølge styret i Hafslund ha tatt til seg store deler av markedsandelen kartellet tidligere hadde, i tillegg til at de prøvde å nå inn på det britiske markedet. Der ville de ha truet den norske produksjonen direkte og eventuelt skape en så usikker situasjon at hele kartellet ville oppløses.²⁶⁶ Dersom dette skulle skje, var Hafslund tydelige på at det ville ha vært en stor fordel å samarbeide med BOC, den største forbrukeren av karbid i Storbritannia.²⁶⁷

Til slutt skrev Hafslunds styre at at de allerede hadde inngått en avtale om å selge sine 567 aksjer i Odda Smelteverk til BOC, så lenge en konsesjon ble gitt på rimelige vilkår. I tillegg til at BOC hadde sikret seg ytterligere aksjer fra private aksjonærer slik at de totalt ville kunne kjøpe 1430 av de 1700 aksjene i Odda Smelteverk A/S.²⁶⁸ Her er det viktig å påpeke at både Hafslund og Meraker hadde aksjer i Odda og Tyssefaldene og at mange av de private aktørene også hadde interesser i alle de tre karbidfabrikkene i Norge.²⁶⁹ Det er derfor ingen grunn til å tro at Hafslund som konsern har tatt styringen helt på egenhånd, da sentrale personer hadde vært styremedlemmer i både Hafslund, Meraker og Odda, siden Odda Smelteverk A/S ble dannet i 1924.

---

²⁶⁴ Rådssak nr 1375. Riksarkivet - RA/S-4462/D/Da/L0178/0003. s. 15

²⁶⁵ Ibid. s. 5

²⁶⁶ Ibid. s. 7

²⁶⁷ Ibid. s. 8

²⁶⁸ Ibid. s. 5

²⁶⁹ Rokne, 1974. s. 24

5.6 Politisk behandling av konsesjonssøknaden

Konsesjonssøknaden ble behandlet av hovedstyret i NVE og Arbeidsdepartementet sommeren 1937, som også forhørte seg med flere statlige instanser. Spørsmålet om ervervelse ble sendt til Fylkesmannen i Hordaland, herredsstyret i Odda og Trustkontrollkontoret for å samle inn synspunkter fra flere hold. Det er dette rundskrivet som ble sendt til Trustkontrollkontoret som brukes som kilde. Der de forskjellige forholdene legges frem og brev fra de forskjellige partene gjentas.

Odda Herredets konsesjonskomite behandlet saken den 21. juni 1937 og svarte hovedstyret i NVE med at det rent prinsipielt var i mot at bedriften skulle gå over til utenlandske investorer. Men at det i denne situasjonen ikke så ut som man hadde noen annen løsning, og at det derfor måtte prioriteres en opprettholdelse av arbeidsplassene og å holde produksjonen i gang på smelteverket. I tillegg pekte Herredstyret på det de fryktet kunne bli en utfordring ved fabrikk. En ny trefaset karbidovn hadde blitt installert ved smelteverket som forurenset utover det som var akseptabelt og gikk utover lokalsamfunnet.²⁷⁰ Ovnene skal ha spydd ut støv som la seg på hus, hager, klær som henger ute til tørk og ødela lakken på biler. Samtidig ytret Herredstyret en bekymring for det nye granuleringsanlegget for cyanamidproduksjonen, som nettopp var installert, og pekte på krisen i 1920 der det gamle anlegget ødela store deler av vegetasjonen i området.²⁷¹ Selve konsesjonsspørsmålet hadde de ingen innvendinger mot, men mente det måtte settes et vilkår for konsesjonen at forurensningen måtte bli fjernet helt eller at det i det minste utbedres en plan for hvordan problemene kunne løses. Fylkesmannen i Hordaland ble også spurt om sitt syn på saken og skrev den 29. samme måned at han stilte seg bak herredstyrets vedtak og at han etter forholdene også ville råde til at BOC får tillatelse til å erverve aksjemajoriteten i Odda Smelteverk A/S.²⁷²

Saken gikk videre til Odda Smelteverk A/S med kravene om å fjerne forurensningene. Ledelsen godtok kjapt vilkårene og forklarte at de allerede hadde planer om å løse problemene som var under utredning. De mente også at den nye ovnen ville gi større produksjonsnivå og at det derfor var i alles interesser at kalkstøvet ikke forsvant ut fra ovnene, da det ville redusere profitten til smelteverket, i tillegg til å forurense lokalmiljøet. Styret forklarte også at kalksteinen fra de norske bruddene skaper mer støv enn kalk man

---

²⁷⁰ Ibid. s. 9

²⁷¹ Ibid. s. 10

²⁷² Ibid. s. 11

kunne importere, men at det ikke var ønskelig å basere produksjonen på utenlandsk kalk.²⁷³ Smelteverket besluttet å kjøpe et støvnedslagsanlegg som skulle fange kalkstøvet som svedde ut fra fabrikk. Håpet var at det kunne fange nok av støvet og bruke det på nytt, slik at investeringen kanskje ville bli spart opp av seg selv.²⁷⁴ Styret i Odda Smelteverk A/S fortalte at det håpet å få orden på forurensningsproblemene innen våren 1938. Det forsikret også om at det nye granuleringsanlegget ble valgt nettopp fordi det skulle kunne unngå en ny forurensningskrise, og at man derfor ikke behøvde å frykte dette.²⁷⁵

Den 20. juli 1937 sendte Arbeidsdepartementet en forespørsel til Trustkontrollkontoret for en uttalelse om søknaden fra British Oxygen Company Co. Limited om ervervelse av aksjemajoriteten i Odda Smelteverk A/S. Trustkontrollkontoret ga raskt beskjed om at det ikke hadde tid til å se ordentlig på saken, da Arbeidsdepartementet bad om en kjapp vurdering av søknaden. Men at det ut i fra rundskrivet ikke kunne se noen grunn til at det ikke skulle gis konsesjon.²⁷⁶

5.7 Odda Smelteverk vil komme britene i forkjøpet

Mot slutten av 1937, skulle the Calcium Carbide Inquiry Committee legge frem en vurdering av Storbritannias karbidbehov for de britiske myndigheter. Odda Smelteverk sendte derfor en et brev til Hovedstyret i NVE for å prøve å komme britene i forkjøpet. Styret i Odda mente at de britiske myndighetene ikke ville ha noe valg, dersom BOC fikk i orden en sikker karbidtilførsel til det britiske markedet før vurderingen ble lagt frem i underhuset. Derfor mente de at konsesjonen måtte innvilges, slik at BOC fikk ervervet aksjemajoriteten i Odda Smelteverk AS, før Calcium Carbide Inquiry Committee kom la fram sin vurdering av det britiske karbidbehovet.

Ledelsen i Odda påpekte at en videre eksport av karbid til England i høy grad ville være avhengig av at dette kom i orden, da særlig de kanadiske interesser kunne true den norske tilstedeværelsen på det britiske markedet om en toll ble oppført. BOC som det største selskapet i sin industri ville mest sannsynlig ha nok påvirkningskraft til å forhindre en innførselstoll for norsk karbid til det engelske marked. Odda-styret påpekte også at det var veldig viktig å bevare tilgangen til dette markedet da England i 1937 importerte cirka 90-95 prosent av den totale norske karbidproduksjonen. Andre eksportmarkeder hadde store

---

²⁷³ Ibid. s. 11-12

²⁷⁴ *Styremøte i Odda Smelteverk A/S, 2. desember 1937*. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1937

²⁷⁵ Rådssak nr 1375. Riksarkivet - RA/S-4462/D/Da/L0178/0003. s. 13

²⁷⁶ Ibid. s. 14

restriksjoner, importforbud og prohibitive tollsatser som gjorde det umulig å finne avsetning for den norske karbiden.²⁷⁷

Ledelsen i Odda Smelteverk AS ba derfor hovedstyret i NVE om å fremskynde behandlingen av konsesjonsspørsmålet, slik at man kom “Calcium Carbide Inquiry Committee” i forkjøpet før det ble lagt frem en anbefaling for de britiske myndighetene. De ba også om at saken ble holdt hemmelig for avisene og offentligheten, da den var av en politisk og kommersiell art.²⁷⁸

5.8 Konsesjonssøknad godkjent

Hovedstyret i Arbeidsdepartementet mente at siden det var tydelig at Storbritannia hadde forsøkt å få på plass en egen karbidindustri, og at en slik utvikling vil ha betydelige følger for den norske industrien, burde man prioritere å opprettholde de innenlandske fabrikkene. Det at BOC lovet å fortsette driften i Odda, som den tidligere hadde blitt gjort i samarbeid med Hafslund og Meraker, gjorde at de ikke så noen grunn til å ikke gi konsesjon. Allikevel la man krav på Odda om å utrede og forbedre den forurensningen som Herredstyret la frem bekymringer for. Vassdragsdirektøren reiste til Odda for å inspisere anlegget på smelteverket sammen med herredstyret. Der forklarte smelteverkets ledelse i nøye detalj hvordan problemene de lokale politikerne var bekymret for skulle unngås og bedres.²⁷⁹

Hovedstyret i NVE kom altså fram til å tilby BOC konsesjon for ervervelse av 1698 av aksjene i Odda Smelteverk, men med en del krav.²⁸⁰ Konsesjonen skulle utløpe samtidig som den tidligere kraftleiekonsesjonen, gitt til Odda Smelteverk den 3. oktober 1924; 3. oktober. 1984. Samtidig ble det satt et krav om at alle eventuelle rettstvister skulle avgjøres av norske domstoler og etter norsk rett, samtidig som selskapet måtte utnevne en fullmektig i Norge som kunne representere og forplikte selskapet til enhver tid. Dersom selskapet ikke pekte ut en representant, ville rollen automatisk bli gitt til fylkesmannen i Hordaland. BOC utnevnte imidlertid advokat Herman Christiansen, som allerede representerte selskapet i søknaden om konsesjon, og som var tett knyttet til industrien fra før. I tillegg ble punkt 2 i betingelsene som var gitt til A/S Odda Smelteverk den 3. oktober 1924, om meddelt tillatelse til å leie inntil 100.000. el.HK fra A/S Tyssefaldene forandret. Nå måtte kun majoriteten i selskapets styre

---

²⁷⁷ Ibid. s. 15

²⁷⁸ Ibid. s. 16

²⁷⁹ Ibid. s. 16-17

²⁸⁰ Ibid. s. 19

være norske statsborgere, og ikke hele styret slik det hadde vært før.²⁸¹ Begge delene ble godkjent allerede samme år, og konsesjon ble gitt i August 1937. BOC sto nå som den nye eieren av både Odda Smelteverk og Tyssefaldene kraftverk.²⁸²

5.9 BOCs motivasjon for oppkjøpet

Selv om jeg ikke har hatt tilgang på BOCs arkiv, bør BOCs motivasjon for å kjøpe en norsk fabrikk drøftes. Som tidligere nevnt ser det ut til at BOCs grunn til å kjøpe opp Odda Smelteverk først og fremst er økonomiske, og at den britiske selvforsyntheten kan ha vært et politisk påskudd for å fremme sitt ønske om å oppnå en større vertikal integrasjon. BOC og ICI var jo tross alt interessert i Odda Smelteverk i 1934, året før det ble satt fokus på opprustningen i Storbritannia. At det så vidt tok en måned, fra avslag nummer to av the Caledonian Bill til BOC sendte et forslag for oppkjøpet til Hafslund, indikerer at BOC kan ha hatt Odda Smelteverk som en plan b.

Den 9. mai 1936 skrev Høy i et brev til HMO:

«Det er utenfor tvil at der er oppe et meget sterkt nasjonalt krav i England om å få opprettet en karbidfabrikk, og dette krav, som selvfølgelig underbygges av B.O. - er jo såmeget lettere å presentere de engelske myndigheter i det öieblick det internasjonale syndikat holder sin karbid på et nivå av £12 pr. tonn cif.»²⁸³

Om vi sammenligner forhandlingene i underhuset fra forrige kapittel, med brevet til Iver Høy, er den politiske motstanden mot en utbygging i det britiske Skottland mye mer fremtredende enn det ser ut som både Høy og det internasjonale kartellet har inntrykk av. BOC kan ha brukt det politiske motivet for å skremme kartellet til å senke prisene. For som Rokne skrev var det nettopp prisnivået i kartellet som gjorde at BOC ville starte produksjonen av karbid.²⁸⁴ I tillegg kan det også hende Høy var klar over situasjonen, men at han ville knytte HMO-gruppen tettere til Storbritannia og løsrive seg fra kartellet som han lenge var kritisk til. Selv uten klare kilder fra BOC er det rimelig å anta at enten BOC eller Høy har framlagt situasjonen annerledes enn det den faktisk var, for å få situasjonen til å være mer trykket enn den var.

---

²⁸¹ Kongelig resolusjon - Konsesjon til BOC om ervervelse av aksjemajoriteten i Odda Smelteverk. RA/S-1428/B/L0213 - OSL1-3A-273-03-5 -1537 - 19. august 1937 - H.

²⁸² Stokes and Banken, 2015. s. 148

²⁸³ Brev fra Høy til HMO, 9. mai 1936. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1936. s. 2

²⁸⁴ Rokne, 1947. s. 40

5.10 HMOs motivasjon for salget

Det fremgår tydelig av korrespondansen fra Hafslund at salget av Odda Smelteverk ble gjennomført for å sikre HMO-gruppen en fremtidig plass på det britiske markedet. Rokne nevner at Hafslund og Meraker fryktet sin egen kvote for salg av karbid til BOC, og at det tok flere år med forhandlinger, på grunn av dette. Han skriver også at dette ble ordnet ved at de beholdt sin eksportrett uten noen endringer.²⁸⁵ Sogner har skrevet at selv om Elias Kiær anbefalte salget overfor representantskapet i Hafslund, var han ikke fornøyd med prisen som ble. Kiær indikerte at Odda Smelteverk egentlig var mer verdt, og skal ha uttalt «jeg tror ikke det for tiden er mulig å opnå en høiere pris hos British Oxygen Company.» Sogner nevner også at formannen i styret, Hieronymus Heyerdahl, skal ha vært mer positiv til salget.²⁸⁶ Dette er ifølge Næss på grunn av en stor dollargjeld Hafslund skal ha pådratt seg, og at selskapet derfor trengte pengene.²⁸⁷ Hafslund økonomiske situasjon kan være med å forklare hvorfor de var den aktive part i forhandlingene, og at Meraker som hadde utenlandsk kapital i ryggen holdt seg i bakgrunnen.

Et spørsmål som dermed oppstår, er hvordan Union Carbide kan ha reagerte på denne situasjonen? Som eiere av Meraker Smelteverk siden 1929b bør de ha hatt en klar mening om at den største fabrikken i Norge og HMO-samarbeidet ble solgt til en britisk acetylen-konkurrent.²⁸⁸ Union Carbide avbrøt jo mer eller mindre BOC og ICIs oppkjøp av Odda Smelteverk i 1934. I kildematerialet er det derimot ingenting som tilsier at Meraker, på vegne av Union Carbide, motsatte seg salget av Odda Smelteverk. Dersom situasjonen Hafslund framstiller for Arbeidsdepartementet er riktig, ville jo Union Carbide tjene på at Meraker var sikret plass på det britiske markedet. Samtidig ville det nok vært mer lønnsomt for den amerikanske giganten å få innpass for sine kanadiske fabrikker på det britiske markedet, enn for Meraker som var veldig liten i forhold. Trolig ville Union Carbide vært like interessert som HMO-gruppen i å unngå at Storbritannia etablerte en egen karbidindustri.

Et aspekt som oppgaven ikke klarer å avdekke er forholdet mellom Union Carbide og BOC. Begge disse selskapene har i løpet av mellomkrigstiden utviklet seg til å bli store multinasjonale firma med interesser i det europeiske karbidmarkedet. Samtidig representerte Herman Christiansen nå både Union Carbide og British Oxygen i Norge, så en viss samkjøring må det kanskje ha vært? Det er derfor rimelig å anta at det ligger en avtale mellom

---

²⁸⁵ Rokne, 1974. s. 42

²⁸⁶ Sogner, 2001. s. 271

²⁸⁷ Næss, 1998. s. 102

²⁸⁸ Forfang, 2000. s 224

disse to aktørene, som har påvirket salget av Odda smelteverk, uten at det kommer frem med det kildematerialet som har vært tilgjengelig.

5.11 Endringer for Odda

Da ringvirkningene fra depresjonen nådde Odda i 1930 ble aksjeverdiene senket fra 60 til 40 prosent av pålydende verdi.²⁸⁹ I 1934 gikk det som tidligere fortalt, og man gikk med et overskudd på 256 892.85 kroner.²⁹⁰ Men selskapet sto igjen med tap fra tidligere år på 307 289 kroner, og var fortsatt avhengig av kreditt på over 2 250 000 kroner.²⁹¹ Året etter sank det udekkede tapet fra tidligere år med omtrent 50% ned til 153 987.27 kroner. Ved utgangen av 1935 økte man imidlertid også verdien på aksjene igjen til 60%.²⁹² I 1936 ble aksjeverdien økt til 80% av pålydende og selskapet satt med et overskudd på 643 409.24 kroner. Det opplyses også for første gang i Directors Report at “*aksjonærene ble kreditert renter og rentesrenter av sitt tilgodehavende fra 1930*”.²⁹³ Det ser altså ut som at aksjonærene ikke fikk utbetalt noe utbytte mellom 1930 og 1936. Disse opplysningene har vært forsøkt kryssjekket med Carl Kierulfs tidsskrift *Haandbok over norske obligationer og akstier* i årgangene 1934-1937. Men det viser seg, til forundring, at Odda Smelteverk ikke er oppført for disse årstallene.

Rokne påpeker at selv om salget bedret seg fra 1934 var økonomien fortsatt ganske sårbar, og at det derfor ble besluttet å investere i en ny og større ovn. Denne kom imidlertid ikke i drift før i 1937.²⁹⁴ Spørsmålet er hvorvidt Odda Smelteverk hadde blitt solgt til BOC dersom situasjonen på det britiske markedet ikke hadde vært så utslagsgivende for den norske eksporten? Var behovet for kapital så stort at Odda Smelteverk ville blitt solgt, til tross for nyinvesteringer og økning av produksjonen? Trolig ikke. Åsmund Forfang nevner at Meraker Smelteverk ble solgt til Union Carbide i 1929 nettopp på grunn av at situasjonen var så alvorlig at man risikerte å slå selskapet konkurs. Og at det til tross for stor uenighet om å selge til utenlandske aktører, ble solgt fordi man trengte en kapitalsterk aktør i ryggen.²⁹⁵ Odda Smelteverk var ikke i en slik økonomisk knipe i 1937.

---

²⁸⁹ Brev til aksjonærene i Odda Smelteverk AS. 18 januar 1930. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Zb-1930

²⁹⁰ Brev til generalforsamling i Odda Smelteverk AS. uten dato 1935. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Zb-1935

²⁹¹ Regnskapsoversikt for året 1934. for Odda Smelteverk AS. 20. februar 1935 Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Zb-1934

²⁹² Brev til aksjonærer i Odda smelteverk AS. 13. januar 1937. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Zb-1937

²⁹³ Brev til aksjonærer, Odda Smelteverk AS. 16. januar 1937. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Zb-1937

²⁹⁴ Rokne, 1974. s.39

²⁹⁵ Forfang, 2000. s. 224

5.12 En tendens i samtiden

Bruken av de norske konsesjonslovene endret seg stort etter verdensdepresjonen i 1920. På grunn av den økonomiske krisen forsvant mye av den norske kapitalen og nærmest tvang norske politikere til å godta at utenlandsk kapital ble ført inn i den norske industrien.²⁹⁶ Som tidligere nevnt ble Meraker smelteverk kjøpt av Union Carbide i 1929, som også opprettet Sauda smelteverk i 1919.²⁹⁷ Underkapittelet, i historikeren Fritz Hodnes bok *Norges økonomiske historie 1815-1970*, med tittelen *billigsalg på norsk industri 1920-1930* oppsummerer situasjonen godt.²⁹⁸ Fritz Hodne nevner blant andre Arendal Smelteverk, A/S Bjølvefossen, Det Norske Nitridaktieselskap og Norsk Aluminium Company som alle ble kjøpt opp av utenlandske investorer i løpet av 1920-tallet. Norsk Hydro solgte 25% av aksjene til tyske I.G. Farben.

Dugstad skrev at motstanderne til den pragmatiske konsesjonsbehandlingen, som vurderte hver sak isolert, mente dette åpnet for at de utenlandske selskapene kunne drive lobbyvirksomhet gjennom norske statsborgere og selskaper.²⁹⁹ Kontraktforslaget mellom BOC og Hafslund bekrefter dette synet, da BOC forteller at de forventer at Hafslund skal gjøre det de kunne for at konsesjonssøknaden skulle bli godkjent. Både Hafslund og Odda tok kontakt med NVE for å få behandlingen av konsesjonen raskt gjennomført, slik at det ville påvirke the Calcium Carbide Inquiry Committee utredning om Storbritannias karbidbehov.³⁰⁰

5.13 Odda Smelteverk trekker seg også fra kartellet

BOCs oppkjøp av Odda Smelteverk førte til at det som tidligere hadde vært en av kartellets største kunde, nå ble et indirekte medlem. Arnold Lang skrev at ledelsen i Hafslund tok kontakt med det internasjonale karbidkartellet, den 8. januar 1938, og meldte fra om at Iver Høy ikke kunne representere dem lenger. 22. november samme år informerte Høy kartellets direktør at han var blitt ansatt som konsulent for BOCs konstruering av en fabrikk i Wales. Dette ble ifølge Lang dårlig tatt imot av kartellets styre. BOC var indirekte blitt en del av kartellet, ved å kjøpe opp Odda. Siden BOC i praksis fungerte som salgsagenter i Storbritannia ved å kjøpe karbid og selge den videre på det innenlandske markedet. Med den

---

²⁹⁶ Dugstad, 2011. s. 111

²⁹⁷ Se kapittel 2.6 Den norske karbidindustri

²⁹⁸ Hodne, 1981. s. 477

²⁹⁹ Dugstad, 2001. s. 113

³⁰⁰ Rådssak nr 1375. Riksarkivet - RA/S-4462/D/Da/L0178/0003. s.13

planlagte byggingen av en fabrikk i Wales forventet derfor kartellets styre at BOC ville trekke Odda ut av kartellet.³⁰¹

Da forhandlingene om en ny dannelse av kartellet gikk i gang, i mars 1938, skal det ifølge generaldirektør Gandillion ha vært tre hovedutfordringer: Motviljen mot å betale kompensasjoner til den franske og den italienske gruppen, krangelen om kvoteandeler blant mange produsenter, og at BOC, en aksjeeier i et av kartellets selskaper prøvde å diktere salgsprisen. BOC stilte nemlig et krav om en reduksjon av prisen på det britiske markedet og en reduksjon av kartellavgiften for å bli med i en nydannelse av kartellet.³⁰² Etter to dager med forhandlinger ble medlemmene enige om en tentativ avtale for det videre samarbeidet. Prisnivået på det engelske markedet ble senket til £9.1 cif. og hvert enkelt medlem hadde muligheten til å si opp avtalen med tre måneders varsling. I tillegg ble det enighet om å droppe kartellets propaganda for å spare utgifter. Kartellet ble også omdøpt til å hete International Carbide Trading Co.. Notodden, sammen med Dalmatienne og fire tyske produsenter avsto fra disse forhandlingene, og ble derfor ikke med i det videre samarbeidet.³⁰³

Senere skal BOC, ifølge Lang, ha invitert Dalmatienne og produsenter fra Norge, Sverige og Tyskland til et møte i London i mai 1938. Planen skal ifølge Lang ha vært å skape et nytt kartell med de største europeiske gruppene. BOC valgte derfor å si opp den nye avtalen 31 mai 1938. Dette førte også til at Høy sa opp stillingen som kartellets visepresident og annonserte at Odda Smelteverk AS forlot samarbeidet på grunn av for store avgiftskostnader ved å være i kartellet.³⁰⁴ Produsentene som sto igjen gikk sammen for å prøve å få i stand en ny avtale i juni 1938, men det var uvisst hva Hafslund og Meraker ville gjøre. Lang skrev at de to norske selskapene inngikk en foreløpig avtale med ledelsen i BOC om å avslutte kontrakten med Dalmatienne, med mindre den jugoslaviske produsenten valgte å bli med i kartellet igjen.

Lang påsto at ledelsen i BOC hadde interne problemer de ikke klarte å få orden på, da det skal ha vært salgskontoret Bingham som prøvde å få i stand en avtale med Dalmatienne. BOC konkurrerte dermed med seg selv, som eier av både Odda Smelteverk og salgskontoret Bingham.³⁰⁵ Et brev fra Høy til advokat Christiansen bekrefter dette.³⁰⁶ Ledelsen i

---

³⁰¹ Lang, 1949. s. 227

³⁰² Styremøte i Odda Smelteverk A/S. 21. februar 1938. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1938

³⁰³ Lang, 1949. s. 233-234

³⁰⁴ Ibid. s. 235

³⁰⁵ Ibid. s. 237

³⁰⁶ Brev fra Iver Høy til advokat Herman Christiansen. 4. juli 1938. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1938

Dalmatienne skal ha argumenterte med at kontrakten ble inngått i perioden mellom det gamle og nye kartellet, men dette ble ikke godtatt av ledelsen i BOC.³⁰⁷

1938 ble et ustabil år for kartellet med mange lange forhandlinger og opphevinger av kontrakter. Til slutt ble det likevel enighet om å fortsette samarbeidet da medlemmene, ifølge Lang, så fordelene et kartell ga og pekte også på erfaringene de 14 årene hadde gitt. Sommeren 1938 ble det undertegnet en ny kartellavtale som gjaldt frem til 31. mars 1939 og det ble opprettet et nytt salgskontor for kartellet i Genève, Sveits. Etter den nye avtalen sto Odda med en kvote på 11 350, Hafslund 11 000 og Meraker 9 300.³⁰⁸ Produsentene var imidlertid ikke oppført som en gruppe lengre.

5.15 Konklusjon

Kun en måned etter det andre avslaget av the Caledonian Power Bill, sendte BOC et ferdig forslag for ervervelse av aksjene i Odda Smelteverk til Hafslund. De videre forhandlingene har jeg ikke funnet kilder på, men det må ha gått fort, da BOC kun etter en snau måned sendte sin konsesjonssøknad til Arbeidsdepartementet. Det vil være rimelig å anta at kontraktsforslaget var bygd på vurderinger fra 1934, da BOC så på muligheten for å kjøpe smelteverket. I dette kontraktsforslaget skrev BOC at forventet at Hafslund skulle gjøre det de kunne for at konsesjonen skulle godkjennes av den norske staten. Noe Hafslund også ser ut til å ha gjort, da de selv tok kontakt med hovedstyret i NVE to dager etter at konsesjonssøknaden blir levert. Hafslund forklarte at det var de som hadde tatt initiativ på å kontakt BOC om salget. Og at det på av splittede interesser i kartellet, konkurranse fra Polen, og ikke minst det britiske karbidspørsmålet gikk inn for å selge Odda Smelteverk. Det er uvisst hvem som faktisk tok kontakt av BOC og Hafslund, men det kan tenkes at Hafslund forteller om et norsk initiativ i et forsøk på å blidgjøre de norske politikerne. I så fall ser det ut til å ha fungert som planlagt.

Til tross for at de norske konsesjonslovene skulle regulere og holde politisk kontroll over norske naturressurser, ble import av utenlandsk storkapital en tendens for mellomkrigstiden. Mangel på norsk kapital førte til at import av utenlandsk kapital etterhvert ble nødvendig utover 1920-tallet, og mange større og mindre norske selskaper ble solgt til utenlandske. Dersom alternativet var at Odda Smelteverk, og resten av de norske

---

³⁰⁷ Notes on meetings with Mr. Thomandl. Skrevet av Mr. Sprott. 9. juni 1938. Odda Smelteverks arkiv. OLA/157.1 Ab-1-1937

³⁰⁸ Lang, 1949. s. 247-248.

karbidprodusentene, ble utkonkurrert på det britiske markedet ville det i verste fall være slutten for norsk karbidindustri. Dette ville igjen ført til en økt arbeidsledighet. Noe politikerne helst ville unngå. Responsen til Herredsstyret i Odda oppsummerer holdningene godt; Rent prinsipielt ville de ikke tillate en utenlandsk investor å kjøpe opp smelteverket i Odda, men i akkurat denne situasjonen så det ikke ut som det fantes noen andre valg. Opprettholdelse av norske arbeidsplasser og karbidindustrien som helhet var viktigst. Da Hafslund argumenterte for at en britisk karbidindustri kunne bety slutten for de norske fabrikkene, var det ikke stort annet å gjøre. Det var i hvert fall ingenting å tjene på å nekte salget og risikere at de norske produsentene mistet muligheten til å eksportere til Storbritannia.

Selve behandlingen av konsesjonsspørsmålet gikk nærmest i rekordfart. Etter snaue tre måneder fikk BOC konsesjon til å erverve både Odda Smelteverk, men med en del betingelser. Halvparten av selskapets styre måtte være norske statsborgere, og BOC måtte ha en representant i Norge. Dette ble industriadvokaten Herman Christiansen som allerede representerte de amerikanske storfirmaene ALCOA og Union Carbide. I tillegg måtte de godta at alle eventuelle rettstvister skulle løses ved norske domstoler. Konsesjonen fikk samme tidsløp som kraftleiekonsesjonen fra 1924, og varte til 3. oktober 1984. Dette er alle betingelser som kan knyttes til konsesjonslovene, men det ble i tillegg satt ned betingelser som var særegne for smelteverket i Odda. På grunn av klager fra lokalbefolkningen om økt forurensing fra den nye karbidovnen, la Herredsstyret i Odda ned et krav om at dette måtte ordnes for at konsesjonen skulle gis. De ytret også bekymring for det nye granuleringsanlegget som skulle settes i drift. Kravene om å få ned forurensningen ble ikke noe problem, da ledelsen i Odda Smelteverk allerede hadde gjort utredninger for hvordan problemene kunne løses. Selskapet ville på lang sikt få ned råvareforbruket ved å hindre kalkstøvet fra å sveve ut. Derfor hadde både fabrikken og lokalbefolkningen interesse av å få ned forurensningene.

Odda Smelteverk sto atskillig bedre økonomisk stilt i 1937 enn etter krisen i 1920. Allikevel valgte aksjonærene å selge smelteverket til en utenlandsk investor. Blant styret i Hafslund skal det ha vært blandede følelser rundt dette. Formannen Hieronymus Heyerdahl var glad for salget, da Hafslund trengte pengene til å nedbetale gjeld. På den andre siden var Elias Kiær skuffer, fordi han mente Odda Smelteverk var mer verdt, enn det BOC ga. Selv om Kiær ikke var fornøyd med prisen, ga BOC 164% av pålydende verdi, da aksjene fra 1936 var regnet til å være verdt kun 80%. Alikevel må det kunne sies at det britiske firmaet fikk mye for pengene. Odda Smelteverk hadde på et tidspunkt verdens største cyanamidfabrikk og en

av verdens største karbidfabrikk. I tillegg kjøpte BOC også aksjemajoriteten i kraftverket Tyssefaldene. Det er derfor forståelig at Kiær var misfornøyd med salget. Potensialet i Odda Smelteverk var stort og selskapet investerte stadig i nytt utstyr. For eksempel kom den nye trefaseovnen, som var påbegynt i 1935, i gang først i mai 1937. Bare et par måneder før BOC fikk konsesjonen innvilget.

Ett element som ikke har fått noe svar er forholdet mellom Union Carbide og BOC. Union Carbide var eierne av Meraker Smelteverk, og da egne aksjer i Odda Smelteverk, i tillegg til mange av de private aksjonærene tilknyttet Meraker. Herman Christiansen hadde representert Union Carbide i Norge siden utbyggingen i Sauda i 1919. Det er påpekt at siden BOC valgte Herman Christiansen som fullmektig representant i Norge, er det rimelig å anta at det har vært en eller annen avtale mellom disse selskapene. En avtale der Iver Høy kanskje også har vært innblandet. Dette er det imidlertid vanskelig å få svar på, uten å ha gått gjennom arkivene etter Union Carbide eller BOC.

Kapittel 6: Avslutning

6.1 Konklusjon

Denne oppgaven har undersøkt årsakene til at Odda Smelteverk ble solgt til The British Oxygen Company i 1937. Mellomkrigstiden medførte store endringer for Odda Smelteverk. Fra å bli slått konkurs i 1922, refinansiert i 1924, ble det nye selskapet en viktig aktør i det norske samarbeidet med Hafslund og Meraker.

I kapittel tre ble situasjonen i det internasjonale karbidkartellet på 1920- og 30-tallet analysert for å forklare hvorfor HMO-gruppen ønsket et tettere samarbeid med BOC. Situasjonen i karbidkartellet henger tett sammen med det britiske karbidspørsmålet som ble undersøkt i kapittel 4. At BOC planla å bygge en egen karbidfabrikk i Skottland, gjorde situasjonen enda mer usikker for de norske produsentene. Dette førte til at HMO-gruppen tok kontakt med Arbeidsdepartementet, for å fremskynde behandlingen av BOCs konsesjonssøknad om ervervelse av aksjemajoriteten i Odda Smelteverk. Etter en tre måneder behandlingstid ble BOC tilbud konsesjonen, den 12. august 1937. I dette siste kapittelet skal jeg presentere funnene fra analysekapitlene og svare på hvorfor Odda Smelteverk ble solgt i 1937.

Iver Høy var tidlig ute med å diskutere HMOs deltagelse i det internasjonale karbidkartellet. Da prisnivået ble økt i 1932 skal han ha vært tydelig på at han mente prisen ble satt for høyt og at det ville føre til at en britisk karbidindustri ble etablert. Kartellet var imidlertid delt i to interessegrupper som var uenige om prisnivået skulle senkes eller holdes høyt. Det førte til at Høy mente HMO-gruppen måtte vurdere å trekke seg fra kartellet og stå alene. At både de polske produsentene og etterhvert Dalmatienne gjorde det, viste at det var mulig. HMO-gruppen hadde samlet sett en større produksjonskapasitet og hadde derfor muligheten til å dumpe prisene på det europeiske markedet. Transport-avstanden var også kortere til det britiske markedet. Særlig for Odda og Hafslund.

Høy så på flere muligheter for at HMO-gruppen skulle klare seg utenfor kartellet. Et av dem var å få i stand en leveranseavtale med BOC i 1936 dersom kartellet skulle gå i oppløsning. Noe det nesten gjorde da Dalmatienne trakk seg ut i 1937. Konflikten i kartellet dreide seg først og fremst om at BOC ville bygge ut en egen karbidindustri i Skottland, noe som ville føre til at karbidkartellet på sikt kom til å miste et viktig marked. Produsentene med stort hjemmemarked vil melke det britiske markedet, så lenge det gikk ved å opprettholde det

høye prisnivå. HMO og resten av produsentene som var avhengig av å eksportere ville senke prisnivået for å prøve å forhindre at en britisk industri ble etablert.

Tapet av det britiske markedet kunne i verste fall ha betydd slutten for den norske karbidproduksjonen, da de fleste andre land hadde egen produksjon, eller prohibitive importregler og høye tollsatser som gjorde det umulig å konkurrere med. Derfor prøvde Høy det han kunne for å prøve å sikre tilgang til det britiske markedet. Høy mente at HMO-gruppen måtte være villige til å ofre medlemskapet i det internasjonale karbidsyndikatet dersom man kunne få tegnet direkte avtaler med kjøperne. En slik avtale eksisterte jo allerede med Imperial Chemicals om leveranse av 14 000 tonn kjemisk karbid.

Det britiske karbidspørsmålet oppsto som en følge av et politisk fokus på å ha en selvforsynt industri i tilfelle en kriseperiode skulle oppstå. Storbritannia startet opprustningen til andre verdenskrig først i 1935, da the Statement Relating to Defence ble innført i mars dette året. Som en del av dette mente en gruppe politikere at Storbritannia måtte kunne være selvforsynt på karbid. Anders Rokne BOC viste interesse for å kjøpe Odda Smelteverk allerede i 1934. Det ser ut som det britiske karbidspørsmålet ikke hadde så stor politisk oppslutning som brevene fra Høy tilsier. Diskusjonene i underhuset, og ikke minst avstemningene, viser at BOC ikke hadde så bred støtte som de kanskje har fortalt Høy. BOC må likevel ha hatt tro på å oppnå konsesjon, siden de totalt søkte tre ganger, og den siste søknaden ble sendt etter at de kjøpte opp smelteverket i Odda.

Stokes and Banken og Anders Rokne presenterer to forskjellige grunner til at BOC planla å bygge en karbidfabrikk i Skottland. Stokes and Banken hevder at det var fordi man så opptrappingen til en konflikt i Europa at BOC ville sikre seg tilgang til en stødig karbid-kilde.³⁰⁹ Anders Rokne derimot mente at den høye prispolitikken syndikatet hadde ført, var grunnen til at BOC ville produsere sin egen karbid.³¹⁰ De forskjellige synene bygger også på forskjellig kildemateriale; henholdsvis britisk og norsk. Selv om jeg ikke har fått tilgang til BOCs kildemateriale mener jeg diskusjonene i det britiske underhuset viser at det politiske fokuset på en britisk karbidproduksjon ikke var så stort som hverken Stokes and Banken eller Iver Høy hevder. At BOC var misfornøyd med prisnivået og ønsket å oppnå en vertikal integrasjon ved å bygge sin egen fabrikk, virker derfor mest sannsynlig.

Da BOC kjøpte Odda Smelteverk fjernet de i stor grad det uromomentet som HMO-gruppen hadde, ved å ordne en sikker avtale for salg. Siden BOC selv var kjøper av karbid

---

³⁰⁹ Stokes and Banken, 2015. s. 146

³¹⁰ Rokne, 1974. s. 40

ville de norske produsentene være sikret et framtidig salg. Det eneste som kunne ha ødelagt for dette ville mest sannsynlig ha vært om det i ettertid ble etablert en britisk karbidindustri.

I april 1937 tok ledelsen i BOC kontakt med Hafslund og la frem et kontraktforslag, kun en drøy måned etter at the Caledonian Power Bill ble avslått for andre gang. En måned etter det igjen, søkte BOC om konsesjon for å erverve aksjemajoriteten i Odda Smelteverk, den 8 mai. 1937. Før søknaden ble sendt til Arbeidsdepartementet, hadde BOC og Hafslund allerede avtalt hvordan transaksjonen av aksjene skulle foregå. I tillegg henvendte ledelsen i Hafslund seg til hovedstyret i NVE og la fram sitt syn på saken. Her argumenterte de for hvordan dette var løsningen som skulle sikre fremtiden til den norske karbidindustrien. Både det britiske karbidspørsmålet og de splittede interessene i karbidkartellet ble lagt frem som argumenter. Hafslund fortalte også at det var de som hadde tatt kontakt med BOC. men her mangler det kildemateriale for å bekrefte hvem som startet forhandlingene. Det må derimot påpekes at BOC i kontraktforslaget forventet at Hafslund skulle gjøre det det kunne for å få konsesjonssøknaden godkjent. Det er derfor rimelig å anta at ledelsen i Hafslund kan ha fortalt om et norsk initiativ for å overbevise de norske politikerne om å godkjenne salget.

Dugstad har skrevet om håndteringen av konsesjonslovene i mellomkrigstiden som ble kritisert fordi den pragmatiske bruken fra sak til sak ville gi utenlandske investorer muligheten til å drive lobbyvirksomhet via norske personer og bedrifter.³¹¹ Kontraktforslaget Hafslund mottok fra BOC, og at både Hafslund og Odda tok kontakt med NVE, bekrefter at lobbyvirksomhet av denne typen forekom.

Meraker var også en del av HMO-gruppen, men ser ut til å ha holdt seg mer i bakgrunnen når forhandlingene foregikk. Det kan være fordi Union Carbide sto som aksjonærer i Union Carbide, og at BOC og Union Carbide har hatt en avtale seg imellom. Eventuelt snakket Hafslund eller Iver Høy på vegne av Meraker. Høy hadde tross alt vært direktør i Meraker siden 1909.

De øvrige aksjonærene i Odda Smelteverk AS var privatpersoner. Sogner³¹² og Næss³¹³ har begge skrevet om hvordan Elias Kiær og Hieronymus Heyerdahl var delt i spørsmålet om pris. Kiær skal ha ment at Odda Smelteverk tross alt var mer verdt enn det BOC betalte. På grunn av den økonomiske situasjonen til Hafslund var Heyerdahl derimot glad for at salget ble gjennomført. Tilbudet fra BOC på 164 prosent av pålydende verdi, bør ha vært en grei pris for aksjeselgerne som ikke hadde fått noe utbytte på seks år. tross alt

---

³¹¹ Dugstad, 2011. s. 113

³¹² Sogner, 2001. s. 271

³¹³ Næss, 1998. s. 102

hadde fått lite for investeringen. BOC på sin side, fikk kjøpt en av de største karbidfabrikkene i Europa, i tillegg til en av verdens største cyanamidfabrikker. Senere enervert de også aksjemajoriteten i Tyssefaldene.

Den politiske behandlingen av BOCs konsesjonssøknad var kjapp, om man ser på lignende tilfeller på 1920-tallet. Historikeren Espen Storli har skrevet om det amerikanske storselskapet Alcoa som planla en utbygging av Kinsarvik i 1925. Men som på grunn av lang behandlingstid, gikk bort fra tilbudet fordi det hadde gjort store investeringer i Canada da konsesjonssøknaden ble godkjent. I dette tilfellet tok behandlingen rundt 10 måneder.³¹⁴ Sandvik nevner også et lignende tilfelle der britiske BACO endte opp med å bygge et aluminiumsverk i Skottland, fremfor å utvide fabrikanlegget sitt i Vennesla. Grunnen skal ha vært en flere år lang politisk drakamp om strømleveranse mellom det kommunale og fylkeskommunale e-verket, som til slutt ble avgjort på Stortinget.³¹⁵

I løpet av snaue tre måneder fikk BOC konsesjon til å erverve Odda Smelteverk. De norske produsentene la press på saksbehandlerne, da de mente det hastet å få konsesjonen godkjent før de britiske myndighetene behandlet the Caledonian Power Bill. Håpet var at dersom BOC kjøpte Odda, ville det få de britiske politikerne til å avslå søknaden i underhuset.

Til tross for at de norske konsesjonslovene skulle holde politisk kontroll over sett var beskyttende over vannkraft og storindustri, var ikke dette salget særlig atypisk for perioden. Dugstad viste i sin masteroppgave hvordan bruken av konsesjonslovene endret seg i mellomkrigstiden. Og at den norske staten i mange tilfeller lot utenlandsk investorer kjøpe opp norske bedrifter.³¹⁶ Hodne mente at de norske politikerne på 1920-tallet begynte å velge import av utenlandsk kapital foran økt arbeidsledighet³¹⁷ Disse beskrivelsene kan i høyeste grad sies å gjelde for salget av Odda Smelteverk, da en britisk karbidindustri mest sannsynlig ville ført til en nedleggelse av norske arbeidsplasser. Herredstyret i Odda skrev at det prinsipielt var imot at en utenlandsk investor skulle få kjøpe opp smelteverket, men at de ikke så ut til å være noen annen løsning på problemet.

Selv om den politiske behandlingen satte klare betingelser for at BOC skulle få konsesjonen, ble det også satt betingelser som gikk utover kravene knyttet til konsesjonslovene At halvparten av selskapets styre måtte være norske statsborgere, og at BOC måtte ha en representant i Norge med fullmakt til å representere selskapet var å

---

³¹⁴ Storli, 2010. s. 180-185

³¹⁵ Sandvik, 2018. s. 203.

³¹⁶ Dugstad. 2011. s. 111

³¹⁷ Hodne, 1981. s. 478-479

forvente. Det samme med at alle rettstvister skulle løses ved norske domstoler, og at konsesjonen fikk samme tidsløp som kraftleiekonsesjonen fra 1924.³¹⁸ Da Odda Herredstyre ble spurt om sitt syn på situasjonen, påpekte de forurensningen som smelteverket forårsaket. Arbeidsdepartementet satte også derfor betingelser om at det måtte lages en plan for tiltak som kunne redusere forurensningen i Odda.

Jeg mener både den ustabile situasjonen i det internasjonale karbidkartellet og det britiske karbidspørsmålet førte til at Odda Smelteverk ble solgt i 1936. Da det den internasjonale konkurransen ble hardere på det europeiske karbidmarkedet, ønsket Høy å knytte HMO-gruppen tettere til det britiske markedet. I verste fall ville etableringen av en britisk karbidindustri bety slutten for den norske produksjonen. BOC selv var forbruker av karbid og sikret de norske produsentene et framtidig salg. Den politiske behandlingen av BOCs konsesjonssøknad ble raskt gjennomført, etter press fra Hafslund og Odda. Oppkjøpet av Odda Smelteverk samsvarer med forskningen på området, der importen av utenlandsk kapital ble tillatt av den norske stat for å forhindre økt arbeidsledighet.

---

³¹⁸ Dugstad. 2011. s. 21

6.3 Forslag til videre forskning

Denne oppgaven har sett på oppkjøpet av Odda Smelteverk i 1937, med fokus på de norske aktørene og den politiske behandlingen av Norge. Det har reist seg flere spørsmål i løpet av arbeidet med oppgaven, som ikke har vært mulig å svare på grunn av manglende tilgang til British Oxygen companys bedriftsarkiv. Det er alltid to sider av samme sak. Jeg mener derfor at spørsmålet om hvorfor salget av Odda Smelteverk ble solgt i 1937, kun er halvveis avdekket.

Siden British Oxygen Companys bedriftsarkiv ifølge Linde-gruppen ikke er organisert, vil jeg anbefale å ta kontakt med Stokes and Banken, som skal ha digitalisert en del av materialet. Dette vil forhåpentligvis kunne gi svar på både oppkjøpet av Odda Smelteverk og planene om å bygge ut en britisk karbidindustri. Det kan også hende det gir innsikt i forholdet mellom Union Carbide og BOC, som jeg har antydnet hadde en avtale seg imellom. Union Carbide kjøpte opp Meraker Smelteverk i 1919 og lagt igjen få spor i kildematerialet. En grundigere sjekk i Merakers bedriftsarkiv vil helt sikkert også kunne gi svar.

Etter at BOC kjøpte Odda Smelteverk ble det en større kontinuitet for den norske fabrikken. BOC sto som eiere helt fram til 1998, da Odda Smelteverk ble solgt til amerikanske Philipp Brothers i 1998. I arbeidet med kildemateriale på Kraftmuseet fikk jeg spørsmål å også se på dette salget. Uten å ha sett videre på dette tilfellet, kan det virke som om grunnlaget for dette salget også er ukjent. Etter kun 5 år med Phillip Brothers som eiere, ble Odda Smelteverk slått konkurs, store mengder utstyr ble solgt til Kina, og fabrikklokalene står i dag stort sett tomme. Da jeg var på arkivtur i Tyssedal og Odda fikk jeg et klart inntrykk av at lokalbefolkningen mener Philipp Brothers kun kjøpte opp smelteverket for å ta ut kapitalen og selge unna utstyret. Denne problemstillingen er imidlertid av mye nyere art, og det kan nok være vanskeligere å få tak i kildematerialet.

Kilder og litteratur:

Primærkilder:

Kraftmuseet (tidligere Norsk Vasskraft og Industristadmuseum):

Odda Smelteverks arkiv - OLA/157.1

- Ab: Dagsorden, referater og korrespondanse vedr. styremøter.
  - Boks 1: 1929-1938
- Eh: Diverse kontrakter 1924-1957
- Zb: Styreberetning (Directors report) 1927 - 1975

Arkiv ved Hafslund kraftstasjon - E-CO Energi AS

Hafslund avdeling Vinderen

- PA-1001 Hafslund ASA - Abc - saker behandlet i styret - boks Abc-0005
- PA-1001 Hafslund ASA - Abc - saker behandlet i styret - boks Abc-0006

Riksarkivet:

- RA/S-1428/B/L0213
  - Kongelig resolusjon - Konesjon til BOC om ervervelse av aksjemajoriteten i Odda Smelteverk. 19. august 1937 - H.
- RA/S-4462/D/Da/L0178/0003 Trustkontrollkontoret
  - Rådsak nummer 1375. Konesjon for The British Oxygen Company Limited, London, på ervervelse (kjøp) av aksjemajoriteten i Odda Smelteverk A/S
- RA/S-5946/D/Db/L0124/0003
  - Industridepartementet, vassdragsavdelingens sakarkiv. 466: Odda Smelteverk A/S. Kraftleie fra A/S Tyssefaldene.

Statsarkivet i Trondheim

Elkem Meråker (SAT-120) (Arkivet er under ordning)

- PA-0595 Meråker Smelteverk A/S,
  - L0572 Boks 0001 - 8.3.2: British Oxygen/Odda. 1.5.1934 - 31.12.1937

Diskusjoner i det britiske Underhuset (<https://hansard.parliament.uk/>):

- Caledonian Power Bill - HC Deb 18 March 1936 vol 310 cc517-69
- Caledonian Power Bill - HC Deb 10 March 1937 vol 321 cc1237-97
- Caledonian Power Bill - HC Deb 06 April 1938 vol 334 cc422-83
- Calcium Carbide - 13 April 1938 Volume 334

Offisiell Statistikk

Norges Offisielle Statistikk (NOS). Norges handel. Årgangen 1913 til og med 1929. Statistisk Sentralbyrå, Oslo.

Litteratur:

- Andersen og Haug. *Smeltingen: - en industrisaga: Odda Smelteverk gjennom 80 år*. Nord 4 bokforlag og Smelteverket, Odda 1989.
- Aubert, Axel (under medvirkning av Dr. Bjørn Holmesland og byråchef A. Skøien): *Den elektrokjemiske industri i Norge og dens fremtidsutsikter*. Oslo, 1930.
- Byrkjeland, Martin. *Storindustri. Del av Hardanger III ei regionhistorie - etter 1900*. Med Svein Ivar Angell og Knut Grove som medforfattere. Fagbokforlaget, 2015.
- Chandler, Alfred D. *Scale and scope: the dynamics of industrial capitalism*. Cambridge, 1994
- Dugstad, R. S. Dugstad. *Chasing Waterfalls - Foreign direct investments and Norwegian watercourse concession policy 1916-1926*. NTNU, Trondheim, våren 2011.
- Findlay and O'Rourke. *Power and plenty - Trade, war, and the world economy in the second millennium*. Princeton University Press, New Jersey, 2007.
- Floud and McCloskey. *The Economic history of Britain since 1700: Vol. 2: 1860-1939*. Cambridge University Press, Cambridge 1994. andre utgave.
- Forfang, Åsmund. *Hundre år med et smelteverk - En beretning om livet i Kopperå*. Kopperåstiftelsen. Grytting AS, Orkanger, 2000.
- Gravdal, Jan, og Vidar Våde. *Tyssefaldene: Krafttak I 100 år: 1906-2006*. AS Tyssefaldene Nord 4 Bokverksted, Tyssedal 2006.
- Haynes, William. *American chemical industry: vol 6: The chemical companies to 1948*. D. Van Nostrand, New York 1949.
- Hodne, Fritz. *Norges økonomiske historie 1815-1970*. Cappelen forlag, Oslo, 1981.
- Høy, Alfred S.. *A/S Meraker Smelteverk: 1900-1950*. Trondheim, 1950.
- Just, Carl. *Aktieselskabet Hafslund: 1898-1948*. Fabritius & Sønner Trykkeri, Oslo 1948.
- Kierulf, Carl. *Håndbok over Norske Obligasjoner Og Aksjer*. Custos Finansanalyse, and TD-Finans. årgangen 1900, bind 2 av årgangene 1934, 1936 og 1937.
- Lang, Arnold. *Historie du carburde de calcium - et des ententes internationales reglant la prodction et la vente de ce produit*. Bureau Rhodania Lang, Genève, 1949.
- Lie, Einar. *Norsk økonomisk politikk etter 1905*. Universitetsforlaget, Oslo, 2012.
- Mårstøl, Stein Erik Nogva. *Den britisk-norske handelsavtale av 1933 - Britiske motiver og interesser*. NTNU, Trondheim, 2006.
- Nybø, Andreas. *Sammensmeltingen - Meraker, Hafslund og Odda i karbid- og ferrolegeringsindustrien 1918-1928*. NTNU, Trondheim, våren 2008.

- Næss, Atle. *Fossekraft Og Lange Linjer : Hafslund ASA 1898-1998 : En Fortelling Om Kraft, Mennesker Og Kapital Gjennom Hundre år*. Gyldendal Forlag, Oslo, 1998.
- Petersen, Kaare. *Bankkriser og valuta-uro: forretningsbankenes historie i mellomkrigsårene*. Hjemmet-fagpresseforlaget, Oslo 1982.
- Reader, W.J. *Imperial Chemical Industries. A History - Volume II The First Quarter-Century 1936-1952*. Oxford University Press, London, 1975.
- Riste, Olav. *Norway's foreign relations - A history*. Universitetsforlaget, Oslo, andre utgave, 2005.
- Rokne, Anders. *Odda Smelteverk A/S i femti år: 1924-1974*. Utgitt av Odda Smelteverk A/S. J. W. Eides boktrykkeri A/S - Bergen, 1974.
- Rooth, Tim. *British Protectionism and the international economy: overseas commercial policy in the 1930s*. Cambridge University Press, 1993.
- Sandvik, Pål Thonstad. *Multinationals, subsidiaries and national business systems : the nickel industry and Falconbridge nikkerverk*. Pickering & Chatto, London, 2012.
- Sandvik, Pål Thonstad. *Nasjonens Velstand - Norges økonomiske historie 1800-1940*. Fagbokforlaget, 2018.
- Sandvik, Pål Thonstad and Storli, Espen. Confronting market power: Norway and international cartels and trusts, 1919-1939. *Scandinavian Economic History Review* vol. 59, No. 3, November 2011.
- Sogner, Knut, Sverre A. Christensen. *Plankeadel : Kiær- Og Solberg-familien under Den 2. Industrielle Revolusjon*. Andresen & Butenschøn for Handelshøyskolen BI, Oslo, 2001.
- Stokes and Banken. *Building on air: The international industrial gases industry, 1886-2006*. Cambridge University Press, 2015.
- Storli, Espen. *Out of Norway Falls Aluminium : The Norwegian Aluminium Industry in the International Economy, 1908-1940*. NTNU, Trondheim 2010:117 (2010):355
- Stugu, Ola Svein. *Norsk historie etter 1905 - Veggen mot velstandslandet*. Det norske samlaget, Oslo, 2012.
- Wurm, Clemens A. *International industrial cartels, the state and the politics: Great Britain between the wars*. del av: *Historical studies in international corporate business*. Redaktører: Teichova, Levy-leboyer and Nussbaum. Cambridge university press, Cambridge 1989.

Digitale kilder:

Naustdal, Are. *Erling B. Johnson - mannen bak oddaprosessen*. Kraftmuseet. - besøkt 05.05.2019 <http://www.nvim.no/industri/erling-b-johnson-mannen-bak-oddaprosessen-article730-440.html>

Norsk akademisk ordbok «kostpris» - besøkt 01.05.19 <https://www.naob.no/ordbok/kostpris>

Pedersen, Bjørn. «Guldberg Waagemedaljen» Store Norske Leksikon. - besøkt 05.05.19 <https://snl.no/Guldberg-Waagemedaljen>

Rødsås, Tor John. *Gass-sveising*. Store norske leksikon. - besøkt 23.03.2019 <https://snl.no/gass-sveising>

Hansard - The Caledonian Power Bill. 1936.03.18. - besøkt 04.02.19

<https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1936/mar/18/caledonian-power-bill>

Thowsen, Atle. «Erik Colban» Store Norske Leksikon. - besøkt 19.04.19

https://nbl.snl.no/Erik_Colban

